

BİDGE Yayınları

Sosyolojide Güncel Araştırma Çalışmaları II

Editör: Prof. Dr. Meryem BULUT

ISBN: xxxx

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 25.12.2024

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

İçindekiler

Kültür, Kimlik ve Etniklik	4
Damla TOPÇU	4
Ailenin, Modern Dünyada Çocukların Özgül Ağırlığıyla Değişen Yapısı: Çocukerkil Aile Modeli	29
İrfan YILDIRIM	29
Türkiye'nin Sosyoekonomik Gerçekliği ve Eğitim Müfredatı	55
Muhterem ALTIN	55
Mübeccel Belik Kıray Perspektifinde Toplum ve Din.....	82
Musa YILMAZ	82
Dünya Göç Raporu ve Türkiye Göçmen Akış Analizi (2020-2024)	100
İlbey DÖLEK.....	100
Doğal Afetlerde Çocukların Güvenliğinin Sağlanması Toplumsal Yönleri ve Önemi.....	114
Sergender SEZER.....	114
Muz Seralarında Çalışan İşçi Kadınların Emek Süreçleri Üzerine Bir Araştırma: Mersin-Anamur Örneği.....	129
Tuğçe Şerife YÖNER	129
Ercan GEÇGİN	129

BÖLÜM I

Kültür, Kimlik ve Etniklik

Damla TOPÇU¹

Giriş

Kültür kavramı, sosyoloji biliminin önemli kavramlarından biridir. Kültür, insan ve çevresi ile ilgili her şeyi kapsayan bir kavramdır. Bir toplumun geleneği, göreneği, örf ve adetleri, alışkanlıkları kısacası yaşam biçimi o toplumun kültürünü ifade etmektedir. Kültür ve unsuları toplumdan ve milletten bağımsız değildir. Bu yönüyle kültür milletlere özgü bir özellik göstermektedir.

Kültür aynı zamanda değişme ve gelişme özelliğine de sahiptir. Kültür her zaman ve her yerde değişme ile karşı karşıyadır. Kültür zaman içinde toplumda meydana gelen değişimlere bağlı

¹ Öğr. Gör. Dr., Fırat Üniversitesi, Kovancılar Meslek Yüksekokulu, Elazığ/TÜRKİYE, email: dtopcu@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1594-6806

olarak zorunlu ya da serbest bir şekilde değişmekte ve gelişmektedir. Kùltürün değişen bir özelliğe sahip olması karşıt ve alt kùltürleri beraberinde getirmektedir. Bu durum kùltür ve etnik çeşitliliği artırmaktadır. Ayrıca kùltür insanların kimlik ve kişiliklerinin gelişiminde de rol oynamaktadır. Bu yönüyle kùltür ve kimliğin birbirleri ile ilişkili kavramlar olduğu aşikârdır.

Kimlik, üzerinde tartışılan ve ilgi çeken önemli kavramlardan biridir. Her ne kadar psikoloji bilimi ile yakından ilişkili olsa da kimlik sosyoloji bilimi için de önemli bir kavramdır. Kimlik, kişi ya da kişilerin; diğerleriyle ortak veya farklı yönlerini ifade eden, hayattaki duruşlarını yansıtan bir özellik göstermektedir. Sosyolojik olarak kimlik, insanın sosyal durumunu (Aşkın, 2007: 214) ifade etmektedir.

Kimlik oluşumu bir anda olan ve biten bir şey değildir. Kimlik içinde yaşanan ÷lkeye, mekâna, sosyal, kùltürel, siyasal ve ekonomik çevreye bağlı olarak oluşmakta ve şekillenmektedir. İnsan kendisini ve çevresini anlamaya başladıkça kimliği de oluşmaktadır. Kimlik de kùltür gibi değişme özelliğine sahiptir. Kùltürde meydana gelen değişimler kimliği de etkilemektedir.

Kimlik çok boyutlu ve çok çeşitli bir kavramdır. İnsan kimliği, genetik ırk kimliği, kùltürel kimlik, milli kimlik, ekonomik kimlik gibi Aşkın'ın giydirilmiş kimlikler (2007: 219) olarak ifade ettiği birçok kimlikle karşılaşılmaktadır. Bu çalışmada kùltürel ve etnik kimliğe değinilmektedir. Kùltürel kimlik doğuştan kazanılmamakta, sosyal, kùltürel ve ekonomik süreçlerle kazanılmaktadır. Böylece o topluma özgü bir kimlik kazanılmış olmaktadır. Etnik kimlik de kùltürel ve toplumsal bir olgu olarak ifade edilmektedir. Etnik

kimlikteki ‘biz’ kendi içlerinde bütünleşmeyi ifade ederken, ‘onlar’ kendilerini diğerlerinden ayırt eden farklılıklarını ortaya koymaktadır.

Etnik gruplar, ırk, dil, din gibi unsurlar bakımından diğer topluluklardan farklılık göstermektedir. Etnik grupların bu farklı sosyal ve kültürel özellikleri etniklik olarak ifade edilmektedir. Farklı etnik özelliklere sahip grupların çeşitli şekillerde bir araya gelmeleri etnik bütünleşme ve çatışmaları da beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada kültür, kimlik ve etniklik ilişkisi üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Çalışmada kültür, kimlik, kültürel kimlik, etnik grup, etniklik, etnik bütünleşme ve çatışma üzerinde durularak konu açıklanmaya çalışılmıştır.

Kültür Kavramı

Kültür, insan ve çevresi ile ilgili her şeyi kapsayan oldukça geniş bir kavramdır. Bu yönüyle sosyolojinin de önde gelen kavramlarından biridir. Kültür, Fransızca “culture” kelimesinden gelmekte ve Latince toprağın sürülmesi, işlenmesi, geliştirilmesi anlamlarına gelmektedir (Kaplan, 1987: 2). Kültür bir sistem olarak devamlılığı, değişebilirliği, öğrenilebilirliği, bütünleştiriciliği ve ideal kuralları olan tarihsel bir süreçtir (Güvenç, 2003: 101-105).

Edward B. Tylor kültürü, “Bilgilerin, inançların, sanatların, değerlerin, kuralların, örf ve adetlerin, toplumun üyesi olan insan tarafından sonradan kazanılmış kapasite ve alışkanlıklar bütünüdür.” şeklinde tanımlamaktadır (Journet, 2009: 15). Erol Güngör kültürü, “Bir topluluğun ihtiyaçlarını karşılamak üzere benimsemiş bulunduğu hayat tarzı” olarak ifade etmektedir (1976: 75). Şerafettin

Turan'a göre ise kültür, bir toplumda hükmü olan ve geçmişten günümüze süregelen dil, inanç, duygu, düşünce, sanat vb. öğelerin tümünü içermektedir (2000: 17).

Kültür, insanların birbiriyle olan etkileşimlerini, maddi-manevi yapıtlarını, alışkanlıklarını ifade etmektedir (Uygur, 1996: 17). Kültür, din, örf, adet, gelenek, görenek gibi manevi unsurlarla maddi mahiyetteki unsurların bütününden meydana gelmektedir (Tural, 1988: 35). Dolayısıyla insan tarafından oluşturulan her şey kültürü ifade etmektedir (Kongar, 1994: 19).

Kültür insanlar tarafından meydana getirilmekte, öğrenilerek nesilden nesile aktarılmakta ve zaman içinde değişmekte ve gelişmektedir (Aydın, 2013: 54). Malinowski, insanların kalıcı gruplar halinde örgütlenmesinin kültürün temel olgusu olduğunu belirtmektedir. İnsanlar yeme içme, barınma, korunma gibi ihtiyaçlarını gidermek için bir şeyler üretmekte ve bunun için örgütlenmektedirler. Bu örgütlenme sonucu kültür ortaya çıkmaktadır (Malinowski, 1992: 66-70). Gramsci'ye göre etkileşimin aldığı şekil olan kültür, tarihsel süreçte devamlı olarak var olmaktadır (2006: 108).

Milletler kendi özelliklerini kültüre yansıtmaktadır. Kültür hangi milletin özelliklerini taşırsa o millete ait kabul edilmektedir (Topçu, 2010: 16). Dolayısıyla kültür, milletten bağımsız değildir. Ziya Gökalp de medeniyetin uluslararası, kültürün (harsın) ise milli olduğunu şu şekilde ifade etmektedir (1989: 9):

“Medeniyet ve Hars: Bir medeniyet çeşitli milletlerin müşterek malıdır. Çünkü her medeniyeti, sahipleri olan çeşitli milletler, müşterek bir hayat yaşayarak vücuda getirmişlerdir. Bu sebeple, her medeniyet mutlaka

beynelmineldir (uluslararasıdır) fakat bir medeniyetin her millette aldığı hususi şekiller vardır ki, bunlara hars (kültür) adı verilir.”

Kültür, farklı toplumlar ve milletler arasındaki farklılığı ifade ederken aynı toplum içinde benzerlikler ve bütünleşmeyi de ifade etmektedir (Şişman, 2014: 7). Toplum içindeki benzerliği ve bütünlüğü sağlayan unsurlar, o toplumda yer alan bireyler tarafından nesilden nesile aktarılmaktadır (Schaefer, 2013: 53). Nesilden nesile aktarılacak devamlılığını sürdüren kültür, diğer kültürlerle etkileşime girerek onlardan etkilenmekte ve zaman içinde değişip dönüşmektedir (Güvenç, 2022: 18). Dolayısıyla kültür belli bir sınır teşkil etmediği için zamanla değişmekte ve yenilenmektedir (Aksoy, 2013: 79).

Bir toplumun kültürü çeşitli şekillerde değişebilmektedir. Kültür, işgal gibi durumlardan zorunlu olarak değişebildiği gibi kendi çevresiyle etkileşime girdikçe de değişebilmektedir (Bostancı, 2003:114). Bunların yanı sıra keşif ve buluşlarla (Torun, 2006: 38), teknolojik gelişmelerle de kültür değişmektedir (Güngör, 1980: 16). Kültür nesilden nesile aktarılırken de durağan kalmamakta ve mevcut kültüre yeni unsurlar eklenebilmekte veya ihtiyaçları karşılamayan eski unsurlar çıkarılabilmektedir (Güney, 2008: 27). Malinowski, “Kültür Değişiminin Dinamikleri” adlı eserinde kültür değişmesini şu şekilde ifade etmektedir (akt. Turhan, 2010: 49):

“Kültür değişmesi, bir cemiyetin mevcut nizamını yani içtimai, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe kalbeden bir prosestir.(...). Terimin en geniş manasıyla kültür değişmesi, insan medeniyetinin daimi bir faktörüdür; her yerde ve her zaman vukua gelmektedir.”

Dünya üzerinde bütün kültürler birbirinden farklılık göstermektedir. Her milletin kendine özgü bir kültürü olmakla birlikte aynı millet içinde farklı gruplar arasında bile kültür farklılığı görülebilmektedir. Kùltürler coğrafi özelliklere, iklimlere, teknolojik gelişmelere uyum sağlamakta ve zamanla değişmektedir (Schaefer, 2013: 58). Dolayısıyla kültür, değişebilen, başka kültürlerle etkileşime girerek asimilasyona ya da benzeşmelere uğrayan, kendi içinde alt kültürlere, karşıt kültürlere ayrılabilen bir özelliğe sahiptir. Kùltürün bu özelliği kültürel çeşitliliği beraberinde getirmektedir (Topçu, 2018: 17).

Kimlik Kavramı

Bilgin kimliği, bireyin veya grubun kendisini ifade etmesi ve diğer bireyler ve gruplar arasında kendisinin bir yer edinmesi olarak tanımlanmaktadır (2007: 78). Kimlik ortak özelliklerin dışında duygu, düşünce, arzu, yaşamla ilişki kurma biçimi gibi hayattaki duruşumuzu gösteren özelliklerimizin tümü olarak tanımlanmaktadır (Bostancı, 2003: 5-6). Aynı zamanda kimlik, toplumların veya fertlerin sosyal ve kültürel becerilerinin birlikte meydana getirdiği toplumsal bir taslak olarak da ifade edilmektedir (Doğın, 2010: 480). İnsanın kendisini anlamasının sonucunda kimliği de oluşmaktadır. İnsanın kendisini anlaması bir anda olan ve değişmeyen bir şey değildir. Kimlik diğer bireylerle etkileşim içine girildikçe kendisinin farkına varılmakta ve geliştirilmektedir (Bilgin, 2007: 78).

Kimlik, kimsin, kimlerdensin sorularına verilen yanıtlar olarak da tanımlanmaktadır. Kimlik açıklanırken diğerlerinden farklı olan yönlerden ziyade bazılarıyla ortak olan yönlere daha çok yer verilmektedir. Bunu ifade ederken nelere karşı, kimlerden taraf

olunduğu da açıklanmış olmaktadır (Güvenç, 2010: 3). Güvenç’e göre davranışları belirleyen “temel kişilik” yaşam boyu aynı kalsa da kimlikler değişebilmektedir. “Kimsin?” sorusuna verilen yanıtlar kişiden kişiye günden güne değişiklik göstermektedir. Bu yönüyle kimlik kendini yenileyen, toplumsal yaşamın devamlılığını sağlayan bir hakikat özelliği taşımaktadır (2009: 33).

Kimlik, mensubu olan kişileri diğerlerinden ayıran bir özelliğe sahiptir. Coğrafya, toprak, ülke, mekân, cinsiyet, sosyoekonomik ve sosyokültürel çevreler kimliğin oluşmasında ve biçimlenmesinde etkili olmaktadır (Doğan, 2010: 480). Kimliğin oluşması bir anda başlayan ve biten bir şey olmayıp, ömür boyu devam etmektedir. Kimlik öncelikle ailede biçimlenmekte ve sonrasında değerli olma, kendine güven, özsaygı gibi duygularla pozitif veya negatif bir şekilde gelişmeye devam etmektedir (Güleç, 1992: 14).

Toplumlar karmaşılaştıkça kimlikler de karmaşılaşmaya ve değişmeye başlamaktadır. Sürekli değişen ve dönüşen kimliklerle karşılaşmaktadır. Bu değişen kimlikler geleneksel toplumlarda içinde yaşanan toplumun aidiyetleriyle şekillenirken, modern toplumlarda bireysel aklı ve bireyselliği öncelikli duruma getirmektedir. Postmodern toplumlarda kimliğin çok çeşitli özellikler gösterdiği görölmektedir (Karaduman, 2010: 2887).

Kültürel Kimlik

Kültürel kimlikler, kültür, dini, siyasi yönden farklı nitelikteki grupların bir araya gelmeleri ve etkileşim içine girmeleriyle oluşmaktadır. Kültürel kimlik doğuştan kazanılmış özellikler değildir. Belirli sosyo-kültürel, ekonomik, siyasal süreçlerle kazanılmış kimliklerdir (Özmen, 2009: 196).

Kültürel kimlik, farklı kültürlere sahip topluluklarla ilişkiler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu noktada birey, ben ve öteki ayrımı yaparak kendini konumlandırmakta ve ait hissettiği topluluğa benzer kültür unsurlarını benimseyerek bir bağlılık geliştirmektedir. Böylece ortak bir benlik ve ortak kavramlar gelişmeye başlamaktadır (Nar, 2019: 74). Değer, norm gibi unsurlar toplumda bir benzeşme sağlayarak o topluma özgü bir kimlik meydana getirmektedir (Tural, 1988: 62).

Kültürel kimliğe, özcü ve tarihsel olmak üzere iki farklı açıdan da bakılmaktadır. Özcü algılamaya göre, kültürel kimlik tamamlanmış bir olgu, bir öz olarak değerlendirilirken, tarihsel algılamaya göre ise kültürel kimlik, sürekli olarak oluşturulan, devamlı değişen ve gelişen, hiçbir zaman bütünüyle tamam olmayan bir olgu olarak kabul edilmektedir (Larrain, 1995: 217).

Kültürel kimliğin oluşmasında dünya nüfusunun artması, müşterek kültür ve tarih paylaşımını destekleyen toplulukların dayanışma içinde olmaları ve birlikte direnç göstermeleri de etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra teknolojinin hızla gelişmesi ve yoğun bir şekilde kullanılması ve küreselleşmenin tüm dünyayı etkilemesi de kültürel kimliğin oluşmasında etkili olmaktadır (Nar, 2019: 74). Kültür ulusal kimliği oluşturan unsurlardan biridir. Hatta ulusal kimlik, kültürel kimlik olarak ifade edilebilmektedir. Aynı kültürü paylaşan insan topluluğu da ulus olarak ifade edilmektedir (Vatandaş, 2010: 29). Ulusal kültür, milletleri birbirlerinden ayırmak için kullanılmaktadır. Ulusal kimlikte coğrafya farklılığının yanı sıra dil ve din farklılığı da öne çıkmaktadır (Kongar, 1994: 31). Nar (2019: 74) ulusal kimliğin kültürel kimlikten bazı yönlerden farklı olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Kültürel kimlik, ulusal kimlik ve türevlerini açıklayan özne nesne karşıtlığının bir sonucu olarak da görülebilir. Ancak bu açıklama ulusal kimlikten farklı olarak sınırları belirlenmiş belirli bir coğrafi bölgeyi değil, aynı zamanda sınır ötesi ilişkileri de içine alır. Özellikle ulus-devlet yapısı içinde görebileceğimiz etnik azınlık ya da alt kültür unsurları bu anlayış içerisinde değerlendirilebilir. Yunanistan’da yaşayan Batı Trakya Türkleri ve Makedon toplumu ya da İspanya’da yaşayan Katalan halkı benzer örneklerdir.”

Kolektif kültür kimliği kişilerin veya toplumsal aktörlerin tutarlılık, devamlılık, bütünlük kazanmalarını ifade etmektedir. Kolektif kimlik, ortak yaşanmış bir tarih duygusuyla, ortak gelenek ve göreneklerle bütünlüğünü devam ettirebilmektedir. Bazı durumlarda kültürel kimlik buhrana girebilmekte ve kültürel kimliğin bütün olma hali ve sürekliliği, dağılma ve durağanlaşma tehdidi ile karşılaşmaktadır (Morley ve Robins, 1997: 107). Bu durumda kültürel kimlik değişime uğrayabilmektedir.

Etnik Kimlik

Etnik kimlik, başta dil ve dini inanç olmak üzere, çeşitli öğeler tarafından belirlenen kültürel bir olgu olarak ifade edilmektedir (Önder, 2010: 1). Bilgin’e göre etnik kimlik, *“Belli bir topluluğun üyelerinin kendilerini, diğer topluluk üyelerinden ayırt eden, farklılaştıran bir aidiyet duygusudur.”* Bu aidiyet duygusu, etnik grubun üyelerinin kendilerini “biz” kategorisine koyarak “onlar”dan farklılıklarını öne çıkarıp, kendi içlerinde bütünleşmelerini ifade etmektedir (Bilgin, 1999: 65).). Etnik kimlik ifadesinde başkasının kimi “ne” olarak gördüğü önemli olmayıp, kişinin kendini “kim”, “ne” olarak gördüğü önemli olmaktadır (Önder, 2010: 16)

Etnik kimlik, toplumsal ve siyasal bütünlüğü sağlamakta ve toplumda çeşitli sebeplerden meydana gelen bölünmeleri de engellemektedir. Ayrıca etnik kimlik, alt düzeylerde bulunanların ya da marjinal kesimlerin toplumda yer edinmesini de sağlamaktadır (Bilgin, 1999: 65). Etnik kimlik, hem geçmişle gelecek arasında bağ kurmakta hem de etnik grubun içinde olanla olmayanı ayırt etmektedir. Bu nedenle kimliğin nesilden nesile aktarılmasında da önemli rol oynamaktadır (Ayata, 1997: 224).

Etnik kimlik, genetik olarak kazanılan bir özellik değildir. Kültürde meydana gelen değişimler etnik kimliği de değiştirmektedir. Çeşitli nedenlerle bulunduğu ortamı değişen kişilerin etnik kimlikleri değişebilmektedir. Etnik kimlik pek çok sebeplerden dolayı zaman içinde değişebilmekte hatta ortadan kalkabilmektedir (Önder, 2010: 1-9).

Etnik kimliğin önemli göstergelerinden biri dildir ama her durumda etnik kimliğin göstergesi olamayabilir. Dilin yanında dini inanç da etnik kimliğin göstergesidir. Dini inanç asimilasyona karşı daha dirençlidir (Önder, 2010: 2). Göç ve şehirleşme gibi durumlar da etnik kimliğin oluşmasında etkili olmaktadır. Dil ve din etnik kimliği yansıtan ve aynı zamanda diğer kuşaklara aktaran unsurlardır. Bu unsurlar kültürün oluşmasını sağlamakta, aynı zamanda kültürel kimliği de yansıtmaktadırlar.

Barth, etnik grupların birden fazla gruplara ayrıldıklarında farklı kültürel özellikler gösterebileceklerini belirtmektedir. Ona göre bu kültürel farklılıklar etnik kimlik olarak farklı olduklarını belirtmemekte aksine kültürel farklılıklar gruba bağlılığı ifade etmektedir (Barth, 2001a: 137). Erkal (2001: 34) da göç durumunda

etnik kimliğin başlangıçta zayıf olduğunu ancak ilerleyen zamanlarda gelişebildiğini belirtmektedir.

Etnik Grup ve Etniklik

Etnik grup, diğer gruplardan dil, din ve sahip oldukları kültür itibariyle farklı olan grupları ifade etmektedir (Önder, 2010: 1). Etnik grup, kendine has özelliklerinin yanında başkalarından farklı sosyal ve kültürel bir geleneğe sahip olan, ya tek başına ya da girift bir toplumun bir parçası olan grup olarak da tanımlanmaktadır (Türkdoğan, 2013: 41).

Talcott Parsons etnik grubu “ortaklaşa bir soydan veya gruptan geldiklerini kabul eden akrabalık gruplarının bir araya toplanmasıdır” (Türkdoğan, 2013: 60) şeklinde ifade etmektedir. Smith ise etnik grubu “*soya ait milletlerin rolünü ve tarihi anıları vurgulayan, dil gelenek, din ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırt edilen bir kolektif tiptir*” (Smith, 1991: 41) şeklinde tanımlamaktadır.

Her etnik grup kendine özgü farklı özelliklere sahiptir. Etnik gruplar büyük gruplara ve sınıflara nazaran çok daha dışa kapalı özellik göstermektedirler. Bu gruplarda onlar ve biz ayrımı varlığını devam ettirmektedir. Etnik grupta gönüllülük esas değildir. Etnik grup, çıkar bilincine sahip olan ve biçimsel olarak örgütlenmeyen bir topluluktur. Grubun üyeleri birincil ve ikincil ilişkilerle bir araya gelmektedir. Etnik grubun üyeleri diğer gruplar tarafından dışlanmaya, önyargıya, baskıya maruz kalabilmektedir. Biz ve onlar ayrımı yapan gruplar için bu durum, grup birliğinin ve gruba sadakatin göstergesidir (Türkdoğan, 2013: 41).

Etnik gruplar herhangi bir yerde çoğunluk, azınlık, egemen ya da boyun eğen şeklinde görülebilmektedir. Etnik grupların bazıları bölgelerin kendi yaşayanları olabilirken bazıları oraya sonradan göç etmiş halklar da olabilmektedir. Etnik grupların birçoğu tek parça olmayıp kendi içlerinde parçalanmışlardır. Bu parçalanan grupların her biri kendilerine ait özelliklere sahiptirler. Ortak bir kaderi paylaşma ve dış baskılar bu bölünen grupları bir araya toplayabilmektedir (Esman ve Robinovich, 2004: 17). Tarihsel ve toplumsal koşullar etnik gruplar arasında farklılaşmalara neden olabilmektedir. Etnik grupların birbirleriyle olan ilişkilerinde de tarihsel şartların etkisi görülebilmektedir. Sosyo-kültürel çevre grupların bir araya gelmesinde ve bölünmelerinde etkili olmaktadır. Bu etnik grupları fiziksel özelliklerine, dillerine, inançlarına bakarak açıklamak neredeyse imkânsızdır. Grupların özelliklerini belirlemede sosyo-kültürel çevre oldukça önem taşımaktadır (Türkdoğan, 2013: 43-44).

Çok sayıda etnik grubun bir ülkede bulunması etnik çeşitliliği ifade etmektedir (Önder, 2010: 15). Türkiye’de birçok farklı dilin konuşulması ve farklı inançlara sahip insanların bulunması, Türkiye’deki etnik çeşitliliğin var olduğunu göstermektedir (Keser, 2008: 10-11). Türkdoğan’a göre etnik gruplarda bir millet oluşturma özelliği yoktur. Bir milleti oluşturan özelliklere sahip değildirler. Etnik gruplar ortak bir dile, ortak geçmişe ve bu geçmişe bağlılık özelliğine sahiptirler ancak bunlar bir ulus oluşturmak için yeterli değildir. Türkdoğan, etnik grupları uluslardan ayıran şeyin toplumlararası ilişkilerde belli bir yer bulamamaları ve görev üstlenememelerinin onların üzerinde yarattığı boşluk olduğunu ifade etmektedir (2003: 63). Aktürk de etnisitenin, toplumsal

kategorilerden biri olduğunu ve etnisiteyi “millet” ile tamamen özdeşleştirmenin doğru olmadığını ifade etmektedir. Etnik kategorinin millet ile özdeş sayıldığı tek etnikli devletler olduğu gibi birden fazla etnik grubun bir araya gelmesiyle oluşan çok etnikli devletler ve gayri etnik devletler de bulunmaktadır (Aktürk, 2013: 137-138).

Etnik grupların temel özelliklerinden biri “biz” ve “onlar” ayrımı yapmaları ve kendilerini diğerlerinden farklı ve üstün olarak görmeleridir. Diğer bir özellikleri dil, din, ırk, kültür gibi unsurlar bakımından farklılık göstermeleridir. Etnik grupların farklılığının kabul edilmesinde ırk farklılığı en önemli kanıtlardan biridir. Etnik grupların sahip oldukları etnik özellikler kültür tarafından belirlenmekte bu özellikler etnik kimliklerini yansıtmaktadır. Etnik grupların diğerlerinden farklı oldukları bilimsel olarak açıklanmamakta, grup üyelerinin buna inanması önemlilik arz etmektedir. Etnik grupların bir diğer özellikleri ise grubun süreklilik göstermesidir. Bu durum, grubun dışarıya kapalı olmasına ve grup üyelerinin birbirleriyle olan dayanışmasına bağlı bir özellik göstermektedir (Gökçe, 1996: 224-225).

Etnik grupların kimliklerini oluşturan kültürel değerler zaman ve mekâna göre değişkenlik göstermektedir. Etnik grupların iç yapıları da değişmektedir. Etnik gruplar kendi içlerinde bir bağlantı kurup, bu bağlantıyı da hem iktisadi hem de politik avantaj olarak kullanarak güç toplamaya çalışmaktadırlar. Bunun yanı sıra etnik grup bir iç dayanışma kurumudur (Ayata, 1997: 225). Farklı coğrafyalar üzerinde yaşayan aynı etnik grup üyeleri farklı kültürel özellikler göstermektedir. Farklı çevresel şartlar farklı yaşam biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. Bir etnik gruba ait olmak, o etnik

grubun kimliğinin gerektirdiği gibi yaşamayı da beraberinde getirmektedir (Barth, 2001: 15-17).

Etniklik toplumsal bir kavramdır ve etniklik, kültürel uygulamalar ve belli bir toplumun insanlarını diğerlerinden ayırt eden görünümüler üzerinde durmaktadır. Etniklik doğuştan gelen bir şey değildir, etniklik zamanla üretilen ve yinelenen, tamamıyla toplumsal bir durumdur. Etniklik, bireyin ve grubun kimliği için önemlidir. Etniklik kültürel geleneklerin yerine getirilmesiyle hayatta kalmakta ve geçmişle bir bağ kurmamızı sağlamaktadır (Giddens, 2008: 535). Peter Andrews'e göre "*Etniklik, etnik grupları karakterize eden kavramlar, duygu, düşünce ve hareketlerdir. Bunlar bir devletin içinde bulunan diğer gruplarla örtüşmeyen özelliklerdir. Etnik gruplar geçmişten gelen ortak gelenekleri ölçü alan, genelde endogamik gruplardır.*" (1992: 10).

Andrews'e göre etnik olarak farklı bir etnik grup içinde yer alan kişiler kendi etnik kimliklerini tereddüt etmeden dile getirmektedir. Bu kişiler kendi grup kimliklerine dair güçlü bir duygu barındırmaktadır. Etnik gruplar oldukları gibi kabul edildiklerinde bir çatışma söz konusu olmamaktadır (1992: 10-11).

Etnisite, ait oldukları bir toplumda kendilerine özgün kültürel davranışlar sergileyen ve kendilerini diğer kolektif yapılardan farklılaştıran, başkaları tarafından da farklı görülen, kendi içinde ortak özelliklere sahip kişileri tanımlamaktadır. Etnik grup üyeleri ırksal özellikler taşıdığı gibi dil, din, meslek ya da politika gibi başka kültürel özellikler de taşıyabilmektedir. Etnik grup değişikliklere açıktır. Toplamların veya insanların değişik ülkelere gitmesiyle yeni etnik gruplar da oluşmaktadır (Marshall, 1999: 215).

Göç olgusu farklı etnik grupların bir araya gelmesinde etkili olmaktadır. Bunun yanında kır-kent değişim ve dönüşümü, şehirleşme çalışmaları da etkili olmaktadır. Farklı etnik gruplar zamanla bütünleşebilmekte ya da aksi bir halde çatışma halinde olabilmektedirler. Bu süreçte kültürel değerleri de değişmektedir. Dünyanın birçok yerinde etnik gruplar alt kültürler oluşturmaktadır. Etnik gruplar için diğer gruplardan farklı olmak önemli olduğu için temel kültürel özellikleri benimsemenin yanında farklı kültürel özellikler de göstermektedirler.

Kültür, insan tarafından meydana getirilmekte ve toplumların yaşam biçimlerini yansıtmaktadır. Kültür bir bütün olarak toplumun ürünüdür. Etnik gruplar da toplumların farklı özelliklere sahip olmasıyla belirgin hale gelmektedir. Kültür, etnik grupların birbirinden farklılaşmasında önemli bir faktördür. Etnik gruplar içinde üyeler kültürel bir geleneği paylaşmaktadırlar. Etnik ilişkilerin karakterinin belirlenmesinde kültürel değerler oldukça önem taşımaktadır. Etnik toplulukların varlık kazanmasında da kültürel özellikler önemlidir. Diğer bir ifade ile etniklik kültürel geleneklerin yerine getirilmesiyle hayatta kalmaktadır.

Etnik Bütünleşme ve Etnik Çatışma

Etnik yapı, başta aynı ırka, ortak dile ve kültüre sahip olan insanların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bir ülke içinde birden fazla dilin konuşulması, birden fazla dini inançlara sahip olunması etnik çeşitliliği ortaya çıkarmaktadır (Keser, 2008: 10). Etnik çeşitliliğin olduğu yerlerde etnik bütünleşme ve etnik çatışmalar görülebilmektedir.

Birden fazla etnik grubun bir arada olması bütünleşme ve çatışmalara neden olmaktadır. Çok etnikli devletlerde bir etnik çatışma görülürse bu devletin bölünmesine neden olabilmektedir (Giddens, 2008: 544). Etnik farklılıklardan kaynaklanan çatışmalar asimilasyon, eritme potası ve kültürel çoğulculuk modelleri ile bütünleşmeye dönüştürülebilmektedir. Asimilasyon, göçmenlerin kendi has geleneklerini terk ederek, kendi hal ve hareketlerini çoğunluğun değerlerine ve normlarına göre şekillendirmesidir. Asimilasyoncu yaklaşıma göre, göçmenlerin dillerini, giyim kuşamlarını, kültürlerini yeni toplumsal düzenle bütünleşmek için değiştirmeleri gerekmektedir (Giddens ve Sutton, 2019: 705-706). Eritme potası modeli de, göçmenlerin geleneklerinin var olan topluluktaki egemen gelenekler içinde yok olmasından ziyade yeni ve değişen kültürel kalıplar ortaya çıkaracak şekilde birbiriyle harmanlanmış hale gelmesini ifade etmektedir (Giddens, 2008: 545). Giddens ve Sutton eritme potasını şu örnekle açıklamaktadırlar (2019: 706).

“Çoğu zaman alıntı yapılan bir eritme potası kültürünün sözcük anlamıyla tam örneği, Bangladeşli aşçıların Birleşik Krallık’taki Hint restoranlarında keşfettikleri söylenen ‘chicken tikka masala’ yemeğidir. Chicken tikka bir Hint yemeğidir ama masala sosu doğaçlama olarak eklenen bir unsurdur. 2001 yılında bu yemek eski Dışişleri Bakanı Robin Cook tarafından (1946-2005) ‘Britanya’nın ulusal yemeği’ olarak tarif edilmiştir.”

Kültürel çoğulculuk modelinde ise etnik kültürlerle ayrı olarak var olmaları için tam meşruiyet verilirken, yine de toplumun ekonomik ve siyasi yaşamına büyük ölçüde katılmaları

sağlanmaktadır. Çoğulculuğun yeni sonucu, etnik grupların ayrı ve eşit olarak var olduğu çok kültürlülüktür (Giddens, 2008: 545).

Çok etnikli devletler iç karışıklıklar ve dış tehditler karşısında hassastırlar. Farklı dil, din, kültürel unsurlar etnik gruplar arasında düşmanlıkla sonuçlanan olaylara, etnik çatışmalara, neden olabilmektedir. Dünyadaki şiddetli çatışmalar giderek etnik bölünmelere dayanmakta, etnik gerilimler giderek ulusal ve uluslararası bir boyut kazanmaktadır (Giddens, 2008: 546-548). Her kültür kendini tek gerçek, yaşanılabilir kültür olarak iddia etmekte ve diğer kültürleri görmezlikten gelmektedir. Kendi kültürlerini mükemmel olarak görürken başka kültürleri yer maymunları olarak görmektedirler. Bu nedenlerden dolayı kültürler arası düşmanlıklar da görülebilmektedir (Levi-Strauss, 2010: 69).

Etnik çatışmalar etnik temizlemeyi de beraberinde getirmektedir (Giddens ve Sutton, 2019: 713). Örneğin 1944 yılında Ahıska bölgesinde yaşayan Ahıska Türkleri ve beraberinde Kırım Tatarları, İnguşlar, Çeçenler vb. birçok Türk ve Müslüman unsurlar sürgün edilmiştir. Rusya'nın bu sürgün ile etnik temizleme yaparak kendi içinde etnik bütünlük sağlamaya çalıştığı söylenilebilir (Kolukırık, 2011: 168).

Sonuç

Bir yaşam biçimini tezahür eden kültür, bir toplumun değerlerini, normlarını, gelenek ve göreneklerini, örf ve adetlerini içermektedir. Bir toplumdaki fertlerin kimliklerinin oluşumunda içinde yaşadıkları kültürün ve o kültür içinde yer alan değer yargılarının önemi büyüktür. Fertler, toplumun onlara sunduğu örf-adet, gelenek, görenek vb. çerçevesinde kimliklerini oluştururlar. Bu

çerçevede toplumsallaşma oldukça önemlidir. Çünkü fertler, toplumda nasıl davranmaları gerektiğini toplumsal çevrelerindeki diğer insanlarla etkileşime girerek deneyimlerler. İnsan kendisinin ve çevresinin farkına vardıkça kimliğini oluşturmakta ve bu süreçte kültür kendisine aracılık etmektedir.

Kültür, bir toplumun üyelerinin bireysel ve toplumsal kimliğini meydana getirmesinde de önemli bir işleve sahiptir. Kültürün gerektirdikleri ölçüsünde milletler, toplumlar ve fertler kendilerine bir kimlik seçmekte ve gereğini yerine getirmektedirler. Kültür ve unsurları toplumsal yaşam içerisinde meydana gelen değişimlere bağlı olarak değişmekte ve gelişmektedir. Toplumsal yaşamdaki değişim ve dönüşümler nasıl kültürü değiştiriyorsa kimlikler de bunlara bağlı olarak değişmekte ve gelişmektedir.

Toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi süreçleri kültürel kimliği oluşturmakta ve etkilemektedir. Teknolojinin hızla gelişmesi ve yaygın bir şekilde kullanılması dünyanın her yerindeki insanlara ve kültürlerle ulaşma imkânı sunmaktadır. Bu durumda bireyler kendilerini ait hissettikleri kültürel unsurları benimsemekte ve devam ettirmektedir.

Etnik kimlik, din ve dil gibi unsurlar bakımından bir topluluğun kendini diğer topluluklardan farklı görmesini ifade etmektedir. Etnik kimlikte biz ve onlar ayrımı ortaya çıkmakta ve bireyler diğerlerinden çeşitli unsurlar bakımından farklılıklarını ortaya koymaktadır. Etnik kimlikler etnik grupları da ortaya çıkarmaktadır. Etnik grup, aynı soydan ya da gruptan gelen, sosyal ve kültürel olarak diğerlerinden farklı olan grupları ifade etmektedir. Etniklik ise etnik grupları ifade eden özellikleri, duygu ve

düşünceleri ifade etmektedir. Etniklik, kültürel ve toplumsal bir özellik göstermektedir. Birçok etnik grubun bir arada olması etnik çeşitliliği ve aynı zamanda kültürel çeşitliliği ve kültürel alışverişi de beraberinde getirmektedir.

Etnik kimliğin oluşmasında ve değişmesinde göç, kentleşme gibi unsurların etkili olduğu görülmektedir. Göçün ilk zamanlarında etnik kimlik zayıfken ilerleyen zamanlarında gelişmektedir. Göç ve kentleşme olgusu farklı etnik grupların bir araya gelmesini sağlamaktadır. Bu durumda etnik bütünleşme ve etnik çatışmanın yaşanması da muhtemel olmaktadır. Etnik gruplar uyum içinde yaşamayı ve birbirlerini oldukları gibi kabul etmeyi başardıklarında etnik çatışmalar en aza inmektedir. Ancak uyum içinde yaşanılmazsa düşmanlıklar artmakta ve etnik temizleme denilen bir sürecin yaşanmasına da neden olabilmektedir.

Kaynakça

Aksoy, E. (2013). Toplum ve Kültür. *Sosyolojiye Giriş*. İhsan  apcıoğlu-Hayati Beşirli (Ed.). Ankara: Grafiker Yayınları.

Aktürk, ř. (2013). Türkiye'nin Kimlikleri Din, Dil, Etnisite, Milliyet, Devlet ve Medeniyet. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Andrews, P. A. (1992). *Türkiye'de Etnik Gruplar*. Mustafa Küpüşoğlu ( ev.). İstanbul: Ant Yayınları.

Aşkın, M. (2007). Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 213-220.

Ayata, A. G. (1997). *Türkiye'de Etnik Kimlik ve Etnik Gruplar*. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, 20-22 Kasım 1996. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Aydın, M. (2013). Kültür Sosyolojisinin Temel Kavramları. *Kültür Sosyolojisi* (3. Baskı). içinde (47-68). Köksal Alver ve Necmettin Doğan (Ed.). Ankara: Hece Yayınları.

Barth, F. (2001). Giriş. *Etnik Gruplar ve Sınırları - Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*, Fredrik Barth (Ed.). Ayhan Kaya ve Seda Gürkan ( ev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Barth, F. (2001a). Pathan Kimliği. *Etnik Gruplar ve Sınırları – Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*. Fredrik Barth (Ed.). Ayhan Kaya, Seda Gürkan ( ev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bilgin, N. (1999). *Kolektif Kimlik* (2. Baskı). İstanbul: Sistem Yayınları.

Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*, Ankara: Aşına Kitaplar Yayınevi.

Bostancı, N. (2003). Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik. *Türkiye Günlüğü Dergisi*, (75): 5-32.

Doğan, İ. (2010). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar* (13. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Erkal, M. E. (2001). Etniklik ve Etnik Grup Kavramları Üzerine. *Türkiye ve Siyaset Dergisi*, (3), 33-40.

Esman, M. J. ve Robinovich, I. (2004). *Orta Doğu'da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet*, Zafer Avşar (Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. Cemal Güzel (Yayına Hazırlayan). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Giddens, A. ve Sutton, P. W. (2019). *Sosyoloji* (8. Edisyon). Senem Tüfekçioğlu, Ayşe N. Durakbaşa, Funda Karapehlivan (Yayına Hazırlayanlar). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Gökalp, Z. (1989). *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Toker Yayınları.

Gökçe, B. (1996). Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar. Ankara: Savaş Yayınları.

Gramsci, K. C. (2006). *Kültür Antropolojisi*. Ümit Aydoğmuş (Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Güleç, C. (1992). *Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi*. Ankara: Verso Yayınları.

Güney, S. (2008). *Davranış Bilimleri* (4. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

Güngör, E. (1980). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Güngör, E., (1976). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* (2. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Güvenç, B. (2002). *Kültürün Abc'si* (2. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları.

Güvenç, B. (2003). *İnsan ve Kültür* (10. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Güvenç, B. (2009). Kültürel Kimliğe Genel Bir Bakış. *Kimlikler Lütfe*. Gönül Pultar (Der.). Ankara: ODTÜ Yayınları.

Güvenç, B. (2010). *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları* (2. Baskı). İstanbul: Boyut Yayınları.

Journet, N., (2009). *Evrenselden Özele Kültür*, Yümni Sezen (Çev.). İstanbul: İz Yayınları.

Kaplan, M. (1987). *Türk Milletinin Kültürel Değerleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Karaduman, S. (2010). Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü. *Journal Of Yaşar University*, 17 (5), 2886-2899.

Keser, İ. (2008). Kent Cemaat Etnisite - Adana ve Adana Nusayrileri Örneğinde Kamusalılık. Ankara: Ütopya Yayınları.

Kolukırcık, S. (2011). Sürgün, Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: ABD'deki Ahıska Türkleri Üzerine Bir Araştırma. *Bilig Dergisi*, 59, 167-190.

Kongar, E. (1994). *Kültür Üzerine* (4. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Larrain, J. (1995). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*. Neşe Nur Domaniç (Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınları.

Levi-Strauss, C. (2010). *İrk, Tarih ve Kültür* (5. Baskı). Haldun Bayrı, Reha Erdem, Arzu Oyacıoğlu ve Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Malinowski, B. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. Saadet Özkal (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Morley D. ve Robins, K. (1997). *Kimlik Mekânları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*. Emrehan Zeybekoğlu (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Nar, M. Ş. (2019). Kültürel Kimlik Sorunsalı: Görecelik mi, Evrenselcilik mi? Yoksa Uzlaşa mı?. *Antropoloji Dergisi*, 37, 72-80. DOI: 10.33613/antropolojidergisi.529387

Önder, A. T. (2010). *Türkiye'nin Etnik Yapısı, Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler* (50. Baskı). Ankara: Kripto Yayınları.

Özmen, A. (2009). Etnik ve Kültürel Kimliklerin Dışlanma Üzerinden Kurulması: Tur'Abdin Süryânîleri. *Kimlikler Lütfen*. Gönül Pultar (Der). Ankara: ODTÜ Yayınları.

Öztoprak, M. ve Akıllı, H. S. (2004). Etnisite Kuramları ve Eleştirisi. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 1-22.

Schaefer, R. T.(2013). *Sosyoloji* (12. Baskı). Ankara: Palme Yayınları.

Smith, A. D. (1991). *Milli Kimlik*. B. Sina Şener (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Şişman, M. (2014). *Örgütler ve Kùltürler* (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Topçu, D. (2018). *Ahıska Türklerinin Sosyo-Kùltürel Özellikleri İle İlgili Sosyolojik Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Topçu, N. (2010). *Kùltür ve Medeniyet* (5. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.

Torun, E. (2006). *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kùltürel Değişimler, İç ve Dış Etkenler*. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.

Tural, S. K. (1988). *Kùltürel Kimlik Üzerine Düşünceler*. Ankara: Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Turan, Ş. (2000). *Türk Kùltür Tarihi* (3. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınları.

Turhan, M.(2010). *Kùltür Değişmeleri* (6. Baskı). İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Türkdoğan, O. (2003). *Etnik Sosyoloji* (4. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Türkdoğan, O. (2013). *Türkiye’nin Etnik Yapısı Sosyolojik Bir Analiz*. Konya: Çizgi Yayınları.

Uygur, N. (1996). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Vatandaş, C. (2010). *Ulusal Kimlik Türk Ulusçuluğunun Doğuşu* (2. Baskı). İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.

BÖLÜM I

Ailenin, Modern Dünyada Çocukların Özgöl Ağırlığıyla Değışen Yapısı: Çocukerkil Aile Modeli

İrfan YILDIRIM¹

Giriş

Post-modern dünyanın insanı ve onun bireysel özgürlüğünü ele alan yeni paradigması, geleneksel değerlerin hâkim olduğı toplumların yanında modern toplumları da önemli ölçüde değışime maruz bırakmıştır. Toplumun en küçük yapısı olarak görülen aile, değışim ve dönüşümleri derinden yaşayan kurumların başında gelmektedir. Özellikle aile içi ilişkilerin hangi zeminde ele alınacağı, hangi değerlerin öne çıkarılacağı, çocuğun ruhsal, bedensel ve sosyal bütünlüğünün nasıl sağlanacağı gibi endişeler ebeveynler için bir çıkmaz halini almıştır. Öyle ki dijitalleşme sürecinin nasıl idare edileceğı sorunsalının tartışıldığı bir geçiş sürecinde aileler,

¹ Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Faköltesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Şırnak/Türkiye, Orcid: 0000-0001-9949-7667, yldrmirfann@gmail.com

çocuklarının yararına olacak pratikleri takip etmekte ve onları çocuklarının hayatına dâhil etmekte güçlük yaşamaktadırlar. Diğer taraftan toplumsal yaşamdaki hızlı değişim ve dönüşüm çocukların ailede önemli bir rol almasını; tüketimde ve ailevi kararların alınmasında öne çıkmasını sağlamıştır. Dolayısıyla ailenin istikamet kazanmasında çocuğun varlığı ve kararlarının dikkate alındığı bir sürecin başladığı düşünülmektedir. Bu çalışma, çocuğun merkeze alındığı çocukerkil denilen yeni bir aile modelini etraflıca ele almayı ve konunun alan yazında tartışılmaya açılmasını hedeflemektedir. Bu çerçevede tarihsel süreç içerisinde görülen aile yapıları irdelenecek ve günümüz aile yapılarının, özellikle alan yazında yeni bir kavram olma iddiasını taşıyan çocukerkil aile modelinin anlaşılmasına ışık tutacaktır.

1.Anaerkil Aile Modeli

Tarihsel süreç içerisinde aile kurumu, cinsiyete bağlı olarak farklı güç merkezleri tarafından idare edilmiştir. Bu çerçevede aile, geçirdiği değişim ve dönüşümler bakımından farklı dinamiklerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Aileyi kategorik şekilde ele almaya çalışan yaklaşımlar belirli kıstaslara göre hareket etmişler. Öncelikle tarihsel dönemlerde aileye ait bilgilerin kesin olmadığını, bu bilgilerin varsayımlar üzerinden elde edildiğini unutmamak gerekir. Bu itibarla bakıldığında literatürde karşılaşılan bilgiler değişkenlik arz etmektedir. Bu yaklaşımlardan birine göre aile, anaerkil, babaerkil (ataerkil) ve eşitlikçi dönem şeklinde ele alınmaktadır (Can, 2019: 70). İlk dönemde ailesel güç tümüyle kadında toplanmış, çocuk doğurması ve evin ihtiyaçlarıyla doğrudan ilgilenmesi nedeniyle kadın ailede erk sahibi olmuştur. Ailede toplayıcılık rolünü yerine getirmesiyle avantaj sahibi olan kadın,

tarıma geçiş yapıldığı dönemde de gücünü önemli oranda koruyabilmiştir. Bu aile modelinde mekan anneye ait olmuş, soy ise anneden kıza geçmiş, boşanma durumunda evi terk eden erkek olmuştur.

Ailede otorite merkezinin ana (anne) olduğu aile yapılanması türünün kelime karşılığı olarak maderi, pederşahi veya anaerkil kavramlarıyla ifade edilmiştir. Daha ok Kuzey Amerika’da, Kanada’nın yerlilerinde, Doğu Afrika ve Eskimolarda rastlanan bu aile modelinde annenin kardeşleriyle birlikte çocukları ve akrabalarının birlikte yaşadıkları varsayılmaktadır (Hatipler, 2023:580). Özellikle tarihin ilk dönemlerinde kadınların saygı ve itibar gördüğü, dolayısıyla annenin ilişkilerde belirleyici rolünün ön planda olduğu, ayrıca aileye önderlik ettiği düşünülmektedir.

Avcı toplayıcı toplum türünde erekekler avcılık yaparken kadınlarının toplayıcılık faaliyetinde bulundukları, bunun da cinsiyete dayalı bir işbölümüne kaynaklık ettiği ileri sürülmüştür (Tekin ve diğ., 2017: 6). Erkeklerin avladıkları hayvanlar ve kadınların topladıkları bitkiler ve canlılar birlikte tüketilmiş ve bilinen ilk organizasyon rneği ve ailevi yapılanma modeli meydana gelmiştir. Bu ilişki ağı ilk evlilik şekillenmelerini ve sosyal yaşam tarzlarını şekillendirmiştir. Özellikle soyun sürdürülmesinde sadece kadınların rolünün aktif olması, kadınlara doğurganlıkları nedeniyle önemli bir statü elde etmelerini sağlamıştır. Başka bir deyişle sürekli besin temin etme konusunda toplayıcı konumundaki kadınların türün elde etme olanaklarının fazlalığı, ayrıca ailede doğurganlık yetileri, kendilerinin, güçlü ve yerine göre kutsal sayılan bir konuma gelmelerine yol aabilmiştir (Tekin ve diğ., 2017: 6). Annenin güçlü

konumu zamanla anne hukukunu doğurmuş, aile içinde ve dışında ilişkileri belirleyen anaerkil normları meydana getirmiştir.

Tarih öncesi çağlarda, anaerkil toplumsal sistemin hüküm sürdüğü iddiası esasen somut delillere dayandırılmazsa da bu yönde yaygın bir kabul söz konusudur. Her ne kadar kadınların ailede baskın ve güçlü konumları söz konusu edilse de erkeklerin de önemli rollere sahip oldukları, cinsiyetler arası eşitsizliğin sonraki dönemde görülen ataerkil dönemdeki kadar bariz bir farkın oluşmadığı farz edilmektedir (Kaya ve diğ., 2012: 114). Aynı şekilde anaerkilliğe yönelik modern araştırmaların bulugularında, evrensel olarak görülen erkek egemenliği söyleminin ataerkillik ideolojisiyle çeliştiği iddia edilmektedir. Günümüzde Afrika, Asya, Amerika ve Pasifik bölgelerinde yerli halklarda anaerkil kalıpları içeren kültürel örüntüler mevcuttur. Ancak buralarda görülen anaerkillik görünümüleri erkeklerin ikincil konumda olduklarını göstermez, aksine eşitlikçi bir toplum karakterini taşıdığına dair izler içermektedir. Hiyerarşi, sınıf ve cinsiyet tahakkümü gibi eşitliğe aykırı olguların bilinmediği, kontrol meknizmalarının belirli kodlar çerçevesinde şekil kazandığı belirtilmektedir (Göttner-Abendroth, 2022: 633).

Anne ve hükmetmek kelimelerinin birleşimiyle oluşan anaerkillik, ailede söz hakkının yaşça ve kabiliyet olarak en büyük kadında olduğu aile yapılanmasına karşılık gelmektedir. Başka bir ifade ile toplumda annenin söz sahibi olduğu veya toplumsal düzenin anne tarafından belirlendiği bir yapıdır. Araştırmalar günümüzde Mosuolar, Minangkabaular, Tuaregler ve Bribriler gibi birbirinden farklı kabilelerde anaerkil toplum yapılanmasının devam ettiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu toplumlarda soyun kadınlar

üzerinden devam ettirildiği, cinsel özgürlüklerin bulunduğu, şiddet ve şitsizlik gibi olguların bulunmadığı yönünde bulgular mevcuttur (Kubat, 2021: 76).

Özel mülkiyet kavramının henüz karşılık bulmadığı anaerkil aile modelinde, kadın ve erkek yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya koydukları ürün ve üretim biçimlerinde ya da ilişkilerde hiyerarşik bir yapılanma olmaksızın ilkel komünal bir yapı içerisinde olmuşlardır (Kaya ve diğ., 2012:115). Anaerkil toplumsal düzenin daha çok neolitik çağda baskın olduğu, ancak baskı ve otoriter olmayan bir karakter taşıdığı ve daha çok cinsiyetler arası eşitliği içeren formlarda yaşandığı üzerinde durulmaktadır. Zira ortaklaşa üretim ve mülkiyet edinme yaklaşımı klan içinde demokratik bir tutumu zorunlu kılmıştır. Söz konusu dönem kadınlığın toplumsal hafızada tanrıçalığa yükseldiği dönemlerdir. Özellikle paleolitik dönem (Yontma Taş Çağı/İ.Ö. 2 milyon ile İ.Ö. 12000 yılları arası) insanın biyolojik ve toplumsal yapısının şekil kazandığı, işbölümünün gerçekleştiği dönem iken, anaerkilliğin öne çıktığı mezolitik dönem ile erken neolitik dönemler İÖ. 3000’lerde son bulmuştur. Sonraki süreçte toplumsal düzen, anaerkil yapılanmadan ataerkil bir düzene doğru evrilmiştir (Kaya ve diğ., 2012: 116). Tarımın yapılmaya başlandığı ilk dönemlerde kadın, ailedeki otoritesini önemli oranda korumaya çalışmış, ancak sonraki dönemlerde konumunu erkeğe bırakmak zorunda kalmıştır.

2. Ataerkil Aile Modeli

Avcı ve toplayıcı dönemde ailenin önderliğini ve otoritesini elinde bulunduran kadın, tarım toplumunda elde edilen fazla ürünün ortaya çıkmasıyla konumunu erkeğe kaptırmıştır. Özellikle fazla ürünü kontrolüne geçiren erkek ailenin de otoritesini eline

geçirmiştir. Bu değişim sadece aile ile sınırlı kalmamış, toplumsal yapının da erkeğin kontrolünde şekil kazanmasını beraberinde getirmiştir. Toplumların kabilevi aile anlayışları çerçevesinde şekil kazanan ilişkileri dönüştürmüş ve zaman içinde aile ilişkilerinde ve otoritenin kullanılmasında babanın öne çıkmasını sağlamıştır. Babanın egemenliğinde geleneksel geniş bir aile modeli meydana gelmiş ve patriarkal ilişkilere dayalı bir yapılanma oluşmuştur. Yukarıda da değinildiği gibi tarım toplumuna geçişte üretimin tüketimden fazla olması, artı bir ürünün oluşmasına sebebiyet vermiş ve erkek fazlalık kısmına el koyup zamanla gücü eline geçirmiştir. Böylece mekanın sahipliği de erkeğe geçmiş, miras babadan oğula geçmeye başlamış, boşanma durumunda ise evi terk eden kadın olmuştur (Can, 2019: 71).

Ataerkillik, toplumsal yapıyla anılan bir boyuta sahip olsa da öncelikle ailevi bir kavram olduğu söylenebilir. Dolayısıyla aile içinde ve dışarıya karşı ilişkilerde belirleyici rolün erkekte bulunduğu aile modelidir. Erkeğin egemen olduğu bu yapılanmada yoksul dahi olsa erkek, kadın ve çocukların otoritesinden ve eylemlerinden sorumludur. Patriarkal olarak adlandırılan bu aile düzeninde kadın, erkeklerin belirleyici olduğu bir evden başka bir eve geçer, ancak konumunda bir değişiklik olmaz. Çünkü bir erkeğin egemenliğinden çıkar başka bir erkeğin boyunduruğuna geçer. Erkeğin tebasında bulunan karısı, çocukları ve varsa hizmetkarları üzerinde şahsi iktidarına temel teşkil eden evladi bir saygıdır. Bu saygı türünün kaynağında ise bir tür tanrıya duyulan saygı bulunur (Kaya ve diğ., 2012: 118). Zira bu saygının meşruluğu, gücü elinde bulunduran erkeğin gerisindekileri koruyup kollama, onlara sahip çıkma pratikleri nedeniyle kendisine karşı bir vefa borcu olarak

görülür. Başka bir ifade ile kendisine duyulan saygı bir gereklilik şeklinde görülür ve Tanrıya gösterilen saygının bir şeklidir.

Patriarkal ilişki yapılanmasında kültürel bir arka plan ve hiyerşik temelde oluşmuş karşılıklı bağımlılık söz konusudur (Kaya ve diğ., 2012: 118). Fiziksel ve entelektüel güçsüzlükleri nedeniyle kadınlar erkeğe bağımlı hale getirilmiş, çocuklar ise temel ihtiyaçları ve yetersizlikleri üzerinden büyüklere bağımlı kılınmıştır. Patriarkal yapılanmada hizmetçiler ise yoksul ve yoksunlukları üzerinden efendilerine bağımlı hale getirilmiştir. En üst role sahip aile reisinin otoritesi de hane halkının ihtiyaçlarını karşılama ve onları dış tehditlere karşı koruma kapasitesine bağlanmıştır.

Çok büyük bir zaman diliminde hüküm sürdüğü varsayılan anaerkil toplum yapılanmasının yerini aterkil bir düzene bırakmasının kaynağında üretim araçlarının farklılaşması ve yerleşik düzene geçilmesi olduğu varsayılmaktadır. Özellikle üretim araçlarının belirleyici olduğu yerleşik düzende ürünlerin birikmesiyle elde edilen artı değere sahiplenmek güç temelinde şekil kazanan bir olgu olmuştur (Kaya ve diğ., 2012: 117). Yerleşik düzene geçilmesi ve üretim şeklinin farklılaşmasıyla toplumda görece güçsüz konumda bulunan kadınlar ve yaşlılar üretimin dışında tutulmuş, erkeğin karşısında eşit düzlemde olması gereken kadının da toplum içindeki yeri ve saygınlığı azalmıştır.

Ataerkil toplum düzeninde sadece kadınlar değil, üretim araçlarına sahip olamayan ve görece güçlü bir konum elde edemeyen diğer erkekler de güç kaybına uğramış, böylelikle kölelik düzeni meydana gelmiştir (Kaya ve diğ., 2012: 114). Başka bir ifade ile iktidarı elinde bulunduran bir kısım erkekler kadınları, çocukları,

yaşlıları ve diğer kısımdaki erkekleri de kendi otoriteleri altına almıştır. Yaklaşık onbeşbin yıldır toplumsal yapılanmanın şekli ataerkillik üzerinden şekil kazanmış ve sınıflı bir toplumsal yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Ataerkilliğin ailevi yapılanması da farklı olmamış, babanın ailede otoriter konum almasını beraberinde getirmiştir.

Öte yandan ataerkil toplum yapılanması düalist bir çerçevede temellenmiş, örneğin zengin-fakir, yöneten-yönetilen, köle-efendi gibi kutuplar üzerinden sınıflandırılmıştır. Kapital esas alınarak şekil kazanan ataerkillik erkeğin güç ifade eden faktörleri elinde tutmasıyla sürdürülmüştür. Bu güç ifadesi sayılan faktörler arasında din, yasa, ordu ve sermayeyi saymak mümkündür (Kaya ve diğ., 2012: 113).

Öte yandan yaklaşık beşbin yıldır sınıflı bir şekil kazanan ataerkil toplum yapılanması bilimsel ve teknolojik yönden önemli ölçüde ilerleme kaydetmesine rağmen ahlaki düzlemde çok da bir ilerleme kaydetmediği söylenebilir. Özellikle “insanın özgürlüğü” temelinde yola çıkan demokrasinin vardığı durak, daha çok kapitalist sınıflı toplumun eşitsizliklerini gizlemek olmuştur. Veya bilim ve teknoloji, üretim ve tüketim araçlarını sürekli yeniden üretirken sistemin bekçiliğini yapan ordu türü güvenlik birimleri bir tür baskı aracı olarak modern bilime eşlik etmekten geri durmamıştır (Kaya ve diğ., 2012: 119).

3.Modern Dünyada Aile (Eşitlikçi Aile Modeli)

Modern dünyanın başlangıcının genellikle sanayileşme dönemiyle birlikte olduğu varsayılmaktadır. Zira bu dönemle birlikte kadınların sosyal yaşama ve çalışma hayatına katılması babaerkil

aile yapılanmasının önemli oranda çözülmesini beraberinde getirmiştir. Ailevi değerlerin belirleyicisi konumundaki erkeğin rolü yerini bireysel yaklaşımların öne çıktığı yeni bir aile yapılanmasına yol açmıştır. Geniş aile modeli yerini çekirdek aileye, hatta parçalanmış aile yapılanmalarına bırakmıştır. Tek kişilik evlerde ikamet edenlerin aile olarak kabul görmesini beraberinde getirmiştir. Kadın ve çocukların iş hayatına dahil olmalarıyla ücret almaya başlamaları aile bağlarının zayıflamasını beraberinde getirmiş, kendi ayakları üzerinde durmayı göze alan bireyler kendilerine yeni bir yuva kurmaya başlamıştır. “Biz” duygusuyla birbirine bağlı aile bireyleri zamanla “ben” duygusunun öne çıktığı bir yaklaşımı benimsemiştir. Maddi göstergelerin önem kazandığı bu modern dönemde insanların birbirine güvenleri sınırlı düzeyde olmaya başlamış, cemaat anlayışı yerini cemiyet türü yapılanmalara bırakmıştır. İnanç ve ahlak gibi değerler geleneksel bulunarak daha seküler bir anlayış kabul görmeye başlamıştır. Tüketim kültürü giderek yaygınlaşmış, bireyin tüketim kültüründe boy gösterebilmesi için üretmesi gerektiği, dolayısıyla üretim ve tüketim arasında koşuşturan bir birey tipi öne çıkmıştır. Söz konusu dönemde eğlenme anlayışı da önemli oranda değişmiş ve eğlence alanları da birer tüketim mekanı haline getirilmiştir.

Modern dünya ile birlikte babaerkil aile yapısı önemli oranda çözülmüş, mekan, miras, ayrılma ve fizyolojik ihtiyaçları tedarik etme konularında eşitlikçi bir aile modeli ortaya çıkmıştır. Kadın ve erkeğin her ikisinin de çalıştığı ve sermayenin eşitlendiği bir aile yapılanması meydana gelmiştir (Can, 2019: 71). Cinsiyetler arası hukuki eşitliğin sağlanmasıyla aile kurumu da iki eşit insanın söz sahibi olduğu, ailede kararların birlikte alındığı eşitlikçi bir aile

modeli oluşmuştur. İki eşin işbirliğiyle sürdürülen aile kurumu, işlevlerini yine iki eşin kontrolünde yerine getirmiştir. Boşanma hakkına iki taraf da eşit ölçüde sahip olmuş ve ayrılmaları durumunda sahip oldukları mallar eşitçe bölüşülmeye başlanmıştır. Kısacası modern dünyanın teşekkülü ile birlikte aileyi ilgilendiren tüm konularda kadın ve erkek, eşit koşullarda, eşit mesafede ve eşit haklara sahip olmaya başlamıştır.

Aile kurumu, modernizmle birlikte şekillenen yeni bir modelin yaralarını daha sarmadan postmodern dönemi yaşamak durumunda kalmıştır. Öyleki postmodern dönemde aile, modernizme göre daha büyük sorunlarla karşılaşmıştır. Sanayi devrimi sonrasında şehirlere özgü teşekkül eden modern çekirdek aile, postmodern dönemle birlikte daha da küçülmüş ve bireysel özgürlüklerin yaşandığı mekanlara dönüşmüştür (Hatipler, 2023:581).

4.Çocukerkil Aile Modeli

Postmodern dönemle birlikte bireysel hakların fazlasıyla öne çıkması çocuk ve çocuğun özgürlüğüne dair yeni bir algıyı da beraberinde getirmiştir. Tarihsel süreçte görülen anaerkil ve ataerkil aile kavramlarının yanında son dönemlerde “çocukerkil aile modeli”nden sıkça söz edilmektedir. Söz onusu aile modelinin gerisinde, ailenin kontrolünü elinde bulunduranın veya ailenin doğrultusunu belirleyen bireyin çocuk(lar) olduğuna işaret etmektedir.mFakat yine de alandaki çalışmaların sınırlı düzeyde olduğu, konunun hala farklı mecralarda tartışıldığını belirtmek gerekir.

Anaerkil veya ataerkil toplum yapılanmalarında çocuklar sıradan bir konuma sahip olmuştur. Aile otoritesi çocuğa ait

görülmediği gibi kendisine küçüklüğünden itibaren bir takım görev ve sorumluluklar yüklenmiştir. Geleceğe hazırlanması için hayata dair bazı pratikleri tecrübe etmeleri sağlanmış ve belirli dönemlere göre kendilerinden bazı beklentilere cevap vermeleri istenmiştir. Çocuğun, kardeş sayısının fazla olması nedeniyle ailede eşit bir muamele görmesi ve ayrımcılığa tabi tutulmamasına çalışılmıştır. Aile yapılanması, dayanışma ruhunu diri tutmak adına bireysel özgürlüklerden ziyade *biz* duygusu etrafında bir araya gelecek şekilde biçimlenmiştir. Tüm aile bireylerinin gücü ve yaşları oranında üretime dahil olmaları, temel ihtiyaçlarını giderebilecek şekilde tüketimde bulunmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Kısacası çocuk diğer çocuklardan veya kardeşlerinden farklı veya ayrıcalıklı bir muamele görmemiş ve nasıl yetiştirileceği konusunda belirsiz bir süreç geçirmemiştir. Dolayısıyla çocuğun aile ve toplumdaki yeri ve konumunun belirgin olması onun sürpriz tutum ve davranışlara girmesine, aileyi peşinden sürükleyecek veya yön verecek kadar bir ototrite sahibi olmasına fırsat verilmemiştir. Günümüzde ise çocuklar ailenin iktidarını adeta ellerine geçirmiş, evde ne yenileceğine, ne seyredeceğine, nereye gidileceğine karar veren bir konuma gelmiştir.

Modern dünyanın sonuçlarından biri olarak boşanmaların artması, evlilik yaşının gecikmesi, çocuk sayısında ciddi azalmaların olması veya çocuk sahibi olmayan çiftlerin artış kaydetmesi çocuklara bakış açısını da değiştirmiştir. Günümüz çocukları da genellikle bu değişimin farkındadır ve ailesindeki öneminin farkında hareket etmektedir. Örneğin ailesinin sahip olduğu mirasın kendisine kalacağını farkındadır. Ya da tek çocuk olmanın onu ilgi odağı yapacağını, sergileyeceği olumsuz davranışlara rağmen tölere

edilebileceğinin bilincindedir. Aynı şekilde ailede atılan tüm adımların kendisi için atıldığının fevkindedir. Küçüklüğünden beri sınırlarını zorlayan çocuklar ebeveynlerinin kendisi hakkındaki kaygı ve endişelerini fırsata çevirebilmekte ve ebeveynlerde olması gereken otoriteyi ellerine geçirebilmektedir.

Milenyum çağı olarak adlandırılan bu çağda toplumsal ve kültürel nüveler önemli oranda değişmiştir. Aynı şekilde temel toplumsal kurum olan aile de hem yapı hem de ilişkiler bakımından büyük değişimler geçirmiştir. Çocukların merkeze alındığı aile ilişkileri öne çıkmış, temel ihtiyaçlarda bile kendilerini geride tutup çocuğunu önceleyen ebeveynlerde artış meydana gelmiştir. Özellikle çocuğunu çağa uygun şekilde yetiştirme iddiasıyla yola çıkan ebeveynlerin iç disiplinden ziyade dış görünüme dayalı ihtiyaçlarıyla daha fazla uğraşması çocuğu tüketim kültürüne yönlendirmiştir. Tüketim kültürünü içselleştirmiş çocuklar bazen sonu gelmez taleplerle kendilerini tüketim üzerinden var etmeye yönelebilmektedir. Aileyi peşinden sürükleyebilecek düzeye erişen çocuklar, ebeveynlerine bazen isteklerini tehdit yoluyla dayatarak onları adeta esir alabilmektedir. Bu tür ailelerde “çocukerkil aile modeli” kavramsal olarak karşılık bulmuştur. Çünkü ailenin yön kazanmasında belirleyici olan çocuktur ve aileyi pesinden sürüklemektedir.

Çocukerkil aile kavramı, çocukların evde iktidarı ele geçirdikleri bir ilişki yapılanmasına işaret eder. Sadece Türkiye’de değil neredeyse tüm dünyada öne çıkan bir aile yapılanmasıdır. Çocuklara iç denetimi kazandıramayan ailelerde bariz bir şekilde öne çıkan bu ilişki yapılanması aile otoritesinin yer değiştirmesini ve ebeynle tarafından verilmesi gereken kararların çocuklar tarafından

alınmasını beraberinde getirir. Öyleki çocuk her istediğini yerine getiren ebeveynin iyi olduğunu zanneder ve isteklerinin düzeyini sürekli erttirir. Ebeveyn ise sınır koyamadığı istekler karşısında sonraki süreçlerde çaresiz kalır. Başka bir ifade ile çocuğuna hayır diyemeyen ebeveynler zamanla çocuk tarafından yönetilmeye ve yönlendirilmeye başlar. Özellikle kendisini geliştiremeyen, ancak sürekli tüketen çocuklar adeta “evin küçük hükümdarı” şeklinde bir rol edinir (Tarhan, 2024). Esasen çocuğu evin küçük hükümdarı olmaya sürükleyen husus, ebeveynlerin bir takım yanlış tutum ve davranışlarıdır. Özellikle anaokul dönemlerinde çocuklara gevşek bir disiplin göstermek onları sınırsız, sorumsuz ve doyumsuz olamaya sevk etmektedir. Uyumsuz, paylaşmaya yanaşmayan ve eleştiriye tahammülü olmayan bu çocuklar daha çok kendi sınırlarını bilmeyen, benmerkezci çocuklardır.

Bazı çalışmalar aile yapılarında zor beğenen ve tercihleriyle ön plana çıkan çocukların bulunduğunu, dolayısıyla çocukerkil bir dönemde olduğumuzu vurgulamaktadır (Alagöz, 2009: 317). Ayrıca alan araştırmalarında çocukların tüketim alanında ailelerini yönlendirdiği, bu nedenle ebeveynlerine göre çocukerkil bir döneme girildiği yönünde bulgulara da rastlanabilmektedir (Şentürk & Turğut, 2011:75). Esasen günümüz koşullarında çocuğun ailenin merkezine yerleştiği ve önem kazandığı aşıkardır. Örneğin ailenin tatile çıkma, seyahat etme, misafir kabul etme, tayin talebi, meslek değiştirme vb. tüm pratiklerinde çocuğa endeksli bir karar alma söz konusudur. Çocuğun okul başarısı için tüm beklentileri bir kenara bırakmanın yanında, istenen başarı düzeyi yakalanmadığında çocuğa verilecek bir cevabın olamayışından kaygılanarak çocuğun taleplerine teslim olunabilmektedir. Bu durum esasen çocuğun

örtülü bir tehdit ile aileyi yönlendirdiği anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla çocuk, açıktan olmasa da aile otoritesine müdahale edebilmekte veya belirleyici olabilmektedir.

Bilişim teknolojisinde yaşanan değişimlerle ortaya çıkan dijital dönüşüm, toplumun en küçük birimi olan aileyi, onun yapısını ve işlevlerini, bireylerin ailedeki rollerini önemli oranda değiştirmiştir. teknolojik ilerlemelerle birlikte ailenin işlevleri farklılaşmış ve yeni aile modelleri tartışılmaya başlanmıştır. Bunlardan biri de hiç şüphesiz ailede çocuğa yönelik bakış açısının değişmesi ve ailedeki özgül ağırlığının artmasını içeren çocukerkil aile modelidir. Özellikle çocuğun anlam ve değerinin artış kaydetmesi ebeveyn-çocuk ilişkisinin yeniden yapılanmasını beraberinde getirmiştir. Zira sadece ebeveynlerden değil, dijital araç-gereçler dahil her taraftan bilgi bombardımanına maruz kalan çocuklar yeni şeylerle karşılaştıkça daha çok sorgulamaya başlamakta, ebeveyn ise çocuğun sorgulaması karşısında yetersiz kalmakta, çocuğuna hayır diyemeyen ebeveynin bu eksikliğini fırsata çeviren çocuklar ebeveynlerini kendi kontrollerine almaktadır.

Dijital araç gereçler üzerinden sağlanan sanal mecralar gençlerin en fazla zaman tükettikleri alandır ve bu alanda olmaktan keyif almaktadırlar. Bu alanda zaman tükettikçe alternatif yaşam tarzları, ilişki ve iletişim biçimleri, eğlence seçenekleriyle karşılaştıkça aile içi iletişime ayrılan zaman azalmakta ve aile bireyleriyle iletişime geçmek güçleşmektedir. Sanal medya ve dijital mecralarda aktif zaman geçiren bireylerin ebeveynlerinden hesap sorma ve tepkisel davranışlar içinde bulunma oranları da artmaktadır. Örneğin kendilerinin sınırsız taleplerine itiraz

edildiğinde kolaylıkla “madem iyitiyacımı karşılamayacaktınız niye dünyaya getirdiniz” diye karşılık verebilmektedir.

Postmodern dönemle birlikte çocukların fikrinin sorulduğu aile ilişkileri öne çıkmış, reklamların ana hedefi çocuklar olmaya başlamıştır. Eğitim programlarında çocuk merkezli yaklaşımlar uygulamaya konulmuş, ebeveynlerin de çocuklarıyla arkadaş olmaları gerektiği yönünde telkinler söz konusu olmuştur. Bu dönemle birlikte çocukları sorunlardan uzak tutmak, haberi olmadan sorunları çözüme kavuşturup önüne getirmek gibi algısal değişimler yaşanmıştır. Ebeveynler çocuklarını sokağın tehlikelerinden korumaya çalışıp onları dijital araç gereçlere bağımlı hale, üzüntü ve kaygı yaşamamaları adına onları renksiz bir birey haline getirmiştir. Daha istemeden önüne her şeyi koyacak hale gelen günümüz çocukları, yoklukla tanışmadan şımarık, doyumsuz, mızımız ve saygısız bir şekle bürünmüştür.

Postmodern dönemle birlikte öne çıkan bireysel özgürlükler ve/veya bireyin küreselleşen dünyanın merkezine yerleştirilmesiyle yaşanan değişim en fazla aile kurumunu dönüşüme uğratmıştır. Tarihsel süreçte geleneksel geniş aileden modern çekirden aileye ve postmodern dönemle birlikte parçalanmış veya tek kişiden oluşan aile modeli yaygınlaşmıştır. Buna rağmen aile, klasik çerçevede varlığını devam ettirmiş ve anne, baba ve çocuk(lar)tan oluşan bir çerçeve ile sosyal bir kurum olarak tanımlanmıştır. Esasen bireyin toplumsal yaşama hazırlandığı, benlik ve karakter kazandığı, sevmeye ve sevilme hislerini edindiği, temel ihtiyaçlarının karşılandığı bir yapıdır. Ailenin temel üyelerinden biri olan çocuk ailede önemli bir konuma sahiptir. Hatta kendilerine toplumun geleceği gözüyle bakılır. Bu çerçevede ebeveynler çocuklarını en iyi şekilde hayata

hazırlamaya ve kendilerinin göremediği güzellikleri yaşatmaya çalışırlar. Günümüzde ebeveynler, teknolojinin gelişmesiyle hayatımıza olan etkileri nedeniyle çocuklarını nasıl yetiştireceklerini kestirememekte ve doğru ebeveynlik yapma konusunda sorunlar yaşamaktadırlar. Her ebeveyn, kendisine göre çözüm bulmaya çalışmaktadır. Bu arayışlar sonucunda genellikle çocuğun etrafında pervane olunmakta, çocuğun tüm ihtiyaçları anında karşılanmakta ve sorumlulukları dahi üstlenilerek çocuğa önemli oranda bir konfor alanı bırakılmaktadır. Bu tarz bir yetiştirmeye tabi tutulan çocuklar, ileriki dönemlerde aileyi çocukerkil bir modele zorlayabilmekte ve aileyi peşinden adeta sürükleyebilmektedir.

Modern dönemle birlikte çekirdek aile modeline geçen aile kurumu postmodern dönemle birlikte daha da küçülerek ve biçim değiştirerek dönüşüme uğramıştır. Boşanmaların artmasıyla parçalı veya tek kişilikten oluşan aile modelinin yanında çocuğun varlığı ve önemine endekslenmiş veya onun yetiştirme tarzından kaynaklı eksiklikler nedeniyle ebeveynlerini kontrol etmeye başlayan çocukerkil aile modelinden söz edilmektedir. Öyleki artık ataerkil ailelerden yavaş yavaş “çocukerkil” ailelere geçilmiştir. Bu değişim, ebeveyn ile çocuk arasındaki etkileşimin de giderek farklılaştığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Anne-baba çağa uygun ve özgüvenli yetiştirme düşüncesiyle çocuğun kararlarına öncelik vermekte veya tepkilerinden çekinerek her dediğini yapmakta, isteklerine sınır koymamaktadır. Bir anlamda kötü şeyler yapmaması veya başına kötü bir şey getirmemesi için kendilerince önlem almaktadırlar. Oysaki sınırlarını bilen çocuk kendisini güvende hisseder, sınırların bulunmaması ise çocukta doyumsuzluk meydana getirmektedir. Özellikle çocuğun istekleri ile ihtiyaçları arasında

denge sağlayamayan ailelerin genellikle çocuğuna duygusal yaklaşarak, bazen ihtiyaç dışı alımlara da yönelebilmekte, bu yaklaşım çocuğun sınırlarını belirlemesine olumsuz etki yapabilmektedir. Özellikle alışan annelerin çocuğuna yeteri kadar zaman ayıramadığını düşünerek onun ihtiyaç fazlası isteklerine kapı aralaması çocuğun algısında sınırların muğlaklaşmasına yol açmaktadır.

ocukerkil aile modeli, ailenin tüm ihtiyaçlarının karşılanmasında çocuğun merkeze alındığı ve tüm hedefler kendisine göre belirlendiği için ocuk görünmeyen bir otorite konumuna yükselmektedir. Öyleki bu aile yapılanması günümüz toplumlarında giderek artan bir aile tipi olmaya başlamıştır. ocukerkil ailelerin teşekkülü ebeveynlerin tutum ve yaklaşımlarından kaynaklıdır. Zira bu tür ailelerde ocuk öğrenen ve ihtiyaçları olan biri olarak görülmemekte, bunun yerine onu evin merkezinde gören, sürekli korunan ve kullanan, görev ve sorumluluğu bulunmayan bir birey şeklinde görülmektedir. Dolayısıyla ocuk, isteklerinde hoyratça davranan, yerine gelmediğinde ise agresif olabilen bir tutum takınmaktadır. Bir sorunla karşılaşıldığında nereden destek isteneceği konusunda belirsizlik yaşayan ocuk, genellikle ebeveynlerinden ayrılmayı talep etmekte ve farklılıklara uyum sağlayamadığı için nihayetinde yalnızlığa mahkum kalmaktadır.

Esasen anne-babaların tüm hayatlarını çocuklarının mutlu olmaları, keyif almaları ve isteklerini gerçekleştirmeleri üzerine kurgulamaları, çocukların kendilerini dünyanın merkezinde görmelerini ve adeta dünyanın etraflarında döndüğü algısına girmelerini beraberinde getirmektedir. Hayatlarında karşılaştıkları

sorunların üstesinden gelemeyince de kendisine hak gördüğü bazı uygulamalara başvurabilmektedir. Örneğin kendisini terk eden kız arkadaşına veya kendisine kıymaya yönelebilen, engellenme eşiği düşük, herşeyi maddiyat üzerinden elde edebileceğini düşünen, bencil ve sorumsuz bireyler yetişebilmektedir. Sevgisiz yetişmek ve şiddete maruz kalmak, çocuklar için ne kadar tehlikeliyse, sınırsız bir hoşgörü ve özgürlük ile abartılı bir sevginin de o kadar tehlikeli olduğu söylenebilir. Ebeveynlerin çocuklarını birer prens veya prenses olarak görüp yaklaşım sergilemesi, tüm imkanlarını onlara seferber etmesi, abartılı ölçüde sevgi ve ilgi göstermesi çocuğun hayatında dengenin sağlanamamasına yol açmaktadır. Öte yandan ailelerin daima çocuklarını takip ederek onları adeta bir fanus içine hapsetmeleri, “çocukerkil aile” kavramının karşılık bulmasına katkı sunmaktadır (Işık, 2019:50).

Çocuğun tüm taleplerinin karşılandığı veya her ne isterse anında yerine getirildiği günümüz aile kurumunda otoritenin çocuğun kontrolüne geçtiği söylenebilir. Ailenin satın aldığı mobilyanın, arabanın rengi ve/veya modeli, perdenin şekli veya halının deseni çocukların isteğine göre belirlenmektedir. Her ne kadar böyle bir aile yapılanmasında yetişen çocuğun özgüveni yüksek olduğu ifade edilse de, çocuğun her isteğine cevap vermek sonraki dönemlerde aile için bazı problemleri de içerebilmektedir. Örneğin çocuğun üzerinde geçerli bir otoritenin olmaması, başarısı için bir adımın atılamaması, gerektiğinde doğru karar alamaması gibi sonuçları doğurabilmektedir (Şimşek, 2013:235).

Günümüzde çocukların aile kararlarında daha etkili olmaları ve baskın bir konuma geçmeleri ailenin istikametini belirleme konusunda farklılaşmasını beraberinde getirmiştir. Ailedeki

neredeyse tüm kararların çocukların istek ve taleplerine göre belirlenmesi, çocukların başat bir rol oynamaya başladığını, dolayısıyla çocukerkil bir aile modelinin ortaya çıktığını göstermektedir (Ertürk, 2019: 1594). Araştırmalar, günümüz çocuklarının aile içindeki satın alma kararlarında etkili ve aktif bir rol aldıklarını ortaya koymaktadır (Güven ve Aslan, 2016:2). Özellikle reklam sektörü çocuğun tüketim üzerinden varolması talebini körüklemekte ve adeta ailede baskın bir rol almasına sevk etmektedir. Çocukları geleceğin birer tüketicisi konumunda gören bu reklam sektörü, çocuğu etkileyecek mesajları öne çıkarmaktadır. Örneğin tatil firmaları, çocuğu merkeze alan reklamlarıyla çocukerkil aile modeline adeta çanak tutumaktadır (Tarhan, 2024). Dijital araç-gereçleri kullanma düzeyi bakımından daha iyi konum sergileyen çocuklar, bu güçlü yönlerini ailenin satın alma tercihlerine yansıtmakta ve genellikle ailesinin kendi istediği yöne evrilmesini sağlayabilmektedir.

Özellikle günümüz toplumlarında ataerkil aile yapılanmasından çocukerkil bir yapılanmaya doğru bir geçişin olduğunu, Z kuşağı üzerinde yapılan araştırmalarda görmek mümkündür. Kendi taleplerinde direten, ebeveynlerin taleplerine karşı tepki gösteren bu çocuklar, ailelerinde baskın rol almaya yönelmekte, zamanla otonom bir şekilde hareket etmeye başlamaktadır. Öyleki araştırmalar, Z kuşağının söylediklerinin aileleri tarafından gerçekleştirildiği, ailelerinde önemli oranlarda söz sahibi oldukları yönünde sonuçlar içermektedir (Eroğlu & Kılıç, 2021:120). Söz konusu kuşağın, popüler kültürün de yayılmasıyla özgürlük düşkünü oldukları ve kendi isteklerinde direttikleri bir gerçektir. Bu çerçevede konfor alanlarına kimseyi yanaştırmadıkları,

dijital araç gereçleri kullanma hakkını kendilerinde görmeleri, şifrelerini ailelerinden saklayıp her adımda bağımsız olma talebinde bulundukları karşılaşılan durumlardır. Aynı şekilde dijital araçlar başında geçirilecek süreler konusunda kendilerinin belirleyici olmak istedikleri aşıkardır. Ailevi meselelerde sorumluluk almak istemedikleri, akraba dahil ev ziyaretlerine gitmek veya eve gelene misarife görünmek istememeleri de çocukların karşı karşıya gelmek istemedikleri durumlardır.

Uzmanlara göre, çocukerkil aile modelinin belirginleşmesinde etkili hususları çocuğun ilk dönemlerinde ebeveynlerin çocuğa karşı tutumunda aramak gerekir. Lakin otoriter veya baskıcı ailelerde çocuğun kendisini ifade etmesine fırsat verilmemesi, onun içe kapanmasına ve özgüvensiz olmasına yol açmaktadır. Sonraki dönemlerde bu eksikliği fark eden ebeveynler genellikle telafi etme çabalarına başvurmakta, çocuğu serbest bırakma veya isteklerine ket vurmama eğilimine girmektedirler (Tarhan, 2024). Bu düzeltme çabaları genellikle çocukların önlenemez taleplere yönelmesini ve çocukların ailede baskın bir rol elde etmesini beraberinde getirmektedir.

Aileyi ilgilendiren kararların tüm bireylerin görüşü alınarak verilmesi bir gereklilik iken sadece baba veya anne gibi bir tek birey tarafından verilmesi seçeneklerine çocuk da eklenmiş bulunmaktadır. Öyle ki çocuk kendisini merkeze aldığında ebeveynleri güç bir duruma sürükleyebilmektedir. Çocuğun fikrinin kabul görmemesi durumunda muhtemel tepki ve tehlikeleri göze alamayan ebeveynlerin kendi liderlik konumlarını bir tarafa atarak çocuğun kararına teslim olabilmektedirler. Esasen ebeveynlerin gösterdiği bu tutumun kökenlerini çocuğun küçüklük döneminde

aramak gerekir. Zira çocuğun taleplerinde ısrarcı olması ebeveynleri kolycılığa sevk etmektedir. Çünkü çocuğun ısrarcılığı karşısında ebeveyn “olay çıkmasın” veya “çocuğumla yeni bir problem yaşamayayım” gibi kaygılarından kaynaklanmaktadır. Oysaki çocuğun disiplinli olması yönüyle sınırlarını bilmesi, ikna edilmesi ve tartışma kültürünü edinmesi de bir gerekliliktir.

Evdeki tüm kuralları, çocuğu merkeze alarak belirlemek ileriki süreçlerde çocukerkil aile modeline temel atmak demektir. Zira bu tür ailelerin çocukları genellikle doyumsuz olmaktadır. Çünkü iki kişilik veya daha fazla kişi adına sevgi aldığı halde doyum almaz (Tarhan, 2024) daha da fazlasını talep etmektedirler. İstekleri yerine gelmediğinde tepki göstermekte, arkadaşlık seçimini sürekli değiştirmekte, evliliğini sürdürmekte sorunlar yaşamakta, sosyal ve ve duygusal zekasını ortaya koymakta başarısızlıkla karşılaşmaktadır. Ders çalışmak istememekte, ilgisiz kalması nedeniyle süreç okulu terk etmeye kadar varabilmektedir. Zamanla elindeki dijital aygıtı bırakamayan bir ekran bağımlılığına doğru yol alabilmektedir.

Çocukların ebeveynlerine baskın gelmesine etki eden hususlardan biri de anne ve babanın düşünce ve yaklaşımlardaki ayrılığın çocuk tarafından farkedilmesi ve bunu onların alehine kullanması olduğu söylenebilir. Öyleki annenin kullandığı dil ve disiplin şeklinin babanın ortaya koyduklarıyla örtüşmemesi çocuğun ebeveyne göre davranmasını ve ebeveynlerine karşı iki ayrı tavır ortaya koyarak kendisine yeni bir yol açmasına neden oluşturmaktadır.

Ebeveynlerin yanlış tutum almalarına neden teşkil eden önemli algılardan biri de “biz sıkıntı çektik çocuklarımız çekmesin” yönündeki algıda yatmaktadır. Çocuğu hayata hazırlamaktan ziyade konfora teşvik eden bu algı, çocukların güçlüklerle karşılaşmasına ket vurduğu gibi sorumluluk sahibi olmalarına da engel oluşturmaktadır. Çocuğun üzülmemesi için her talebine evet demek, onun varlık içerisinde olgunlaşmasını değil, doyumsuzluğunu beraberinde getirmektedir. Zira yoklukla tanışmayan veya az olanla yetinmeyen sahip olduklarının fakına varması güçtür. Başka bir ifade ile yokluk ve varlık hayatın gerçekleridir ve ebeveynlik, sadece çocuğunu üzüntüyle, hayal kırıklığıyla karşılaştırmamak değildir. Öncelikle çocuğun ikisi arasındaki farkı öğrenmesi gerekmektedir.

Öte yandan gereğinden fazla şımarık ve özgür yetişen çocukların saygısız olma ihtimallerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Kurlsız ailelerde daha fazla karşılaşılan bir türden çocuklar annenin aldığı kararların arkasından duramayan baba veya tersi bir durumu gören bir çocuğun tutarsız davranışlar sergilemesi kaçınılmazdır. Bu sebeple disiplin ve nasihatler fırtına türü anlık yağış gibi değil, ancak kar yağışı gibi yavaş ve devamlı olması durumunda yeri tutabileceğini unutmamak gerekir (Tarhan, 2024). Ayrıca ailede ebeveynlerin rol model olmak, güzel davranışları kendi hayatlarında göstermek, çocuğa seçenek sunmak gibi alternatifleri göstermeleri kalıcı davranışların meydana gelmesinde etkili olmaktadır.

Sonuç

İnsanlık tarihi boyunca toplumsal ve ailesel yapılanmalar farklı güç eksenlerinde şekil kazanmıştır. İlk dönemlerde kadının

doğurganlık ve toplayıcılık yönü ailede avantajlara sahip olmasını sağlamış ancak tarım faaliyetlerine geçişle birlikte elde edilen fazla gelir, erkeğin kontrolü ele geçirmesine temel teşkil etmiştir. Günümüzde yerleşik hayata geçmeyen bazı topluluklarda anaerkil yapılanma söz konusu olsa bile yaklaşık onbeşbin yıldır ataerkil bir yapılanmanın hüküm sürdüğü genel bir kanaattir.

Modern dünyanın oluşumuyla çözülen ataerkilliğe dayalı toplumsal ve ailesel düzen yerini eşitlikçi bir anlayışa bırakmıştır. Ailenin otoritesi, iki ayrı cins olarak hem kadında hem de erkekte olmaya başlamış, eşler aile ile ilgili konularda eşit ölçüde karar verme hakkına sahip olmuştur. Özellikle sanayileşme ile birlikte kadının ücretli iş alanına dâhil olması toplumda güçlü bir konum elde etmesini ve erkekle eşitlenmesini beraberinde getirmiştir.

Postmodern dönemle birlikte sağlanan özgürlükler, küreselleşme ile sağlanan etkileşimler hukuki, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda değişimleri de getirmiştir. Çocuk sayısında yaşanan azalma, evlilik yaşının gecikmesi, boşanmaların artması, maddi olanakların gelişmesi, eğlence kültürünün yaygınlaşması, dijital teknolojinin gelişmesi, sanal medya mecralarının çoğalması vb. hızlı gelişmeler aile kurumundaki yapı ve ilişkileri de büyük oranda değiştirmiştir. Günümüzde çocuklar, eski dönemlere göre daha fazla imkânlarla sahip olmuş, bilgiye ve malumata erişimleri daha hızlı ve kolay olmaya başlamıştır. Bilgilenme kanalları farklılaşmış ve çocuklar teknolojiyi daha fazla kullanan ve çabuk idrak eden aile bireyi konumuna gelmiştir. Bu özellikleri onları ailenin satın alma kararlarında başat bir rol oynamalarını beraberinde getirmiştir. Çocuğa danışılmadan ailede kararlar alınamaz olmuştur. Diğer taraftan çocuklarının çağa uygun yetişmesini talep eden

ebeveynler çocuklarını nasıl yetiştireceklerini bilemez bir konuma ve çocuğun isteklerine hayır diyemez bir hale gelmiştir. Çocukların dominant hale geldiği ailelerin sayılarının azımsanmayacak düzeyde olduğu varsayılmaktadır. Özellikle çocuğun merkeze alındığı ailelerde çocuğa yönelik ilgi, sevgi, konfor sağlamada aşırıya kaçılması çocuğun gelecek hayata dair algısında sınırların muğlak hale gelmesine neden oluşturmaktadır. Zor beğenen, kendi isteklerini dayatan, ailede baskın bir sahibi olan ve ailesini adeta kontrolüne geçiren ve kimi zaman tehditler yoluyla isteklerini yaptıran çocukların bu durumda olmaları, uzmanlara göre ebeveynlerin çocuğa karşı tavır ve davranışlarındaki tutarsızlıktan ve bilgi ve birikime dayalı olmayan yanlış tercihlerden kaynaklanmaktadır.

Kaynakça:

Alagöz, S. B. (2009). *Çocukerkil Aile Sisteminde Satın Alma Davranışı*, S.Ü. İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 1 (16), ss.316-338.

Can, İslam. (2019). Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını, Sistematik Aile Sosyolojisi içinde, Çizgi Kitabevi, Konya.

Eroğlu, F. & Kılıç, F. (2021). Materyalist Eğilimin X,Y,Z'si! Materyalist Eğilim, Marka Bilinci ve Paraya Verilen Önem Üstüne Kuşaklararası Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 2 Haziran/June 2021 ss. /pp. 102-129 F. Eroğlu, F. Kılıç Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/yead.884649>

Ertürk, M. (2019). *Çocuklu Ailelerin Dışarıda Yeme Alışkanlıkları*, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 18(4), 1592-1610.

Göttner-Abendroth, Heide. (2022). *Barış Toplamları olarak Anaerkiller: Anaerkilliği Yeniden Düşünmek*, (Çev.: Ayşe Sezer), Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 2022, Cilt: 15, Sayı: 38, 632-638.

Güven, S. & Aslan, M. (2016). *Aile Satın Alma Kararlarında Gizli Aktör Olan Çocuğun Etkisi*. Erişim Tarihi: 08.10.2024, <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/SevalGuVENMeldaASLAN.pdf>

Hatipler, M. (2023). *Modernizmden Postmodernizme Aile*. Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler Dergisi, 6(4), 574–590. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1219>

Işık, S. (2019). Dijital Çağda Kuşaklararası Farklılıklar ve Z Kuşağı: Dijital Yerliler ve Dijital Göçmenlerin Teknoloji Kullanım Özelliklerine Yönelik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kaya Erdem, B., & Baydaş Sayılğan, Ö. (2012). *Ataerkil ve Anaerkil Toplumun Tarihsel Savaşımının “Avatar” Filmi Bağlamında İncelenmesi*, İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi, 1(1), 111-132.

Kubat, Ayyüce Ocan. (2021). Kapitalist Ataerkil Çağda Anaerkil Toplumların Yeri: Mosuo, Minangkabau, Tuareg ve Bribri Örnekleri Üzerinden Bir İnceleme, Yüksek Lisans tezi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.

Şentürk, M. & Turğut, M. (2011). *Televizyon Programları, Reklamlar ve Çocuklar*, Aile ve Toplum, Yıl: 12 Cilt: 7, Sayı: 27, ss.63-88.

Şimşek, Sedat. (2013). *Duygusal zeka Bağlamında Medyada Yayınlanan Reklamların Çocuklar Üzerinde Oluşturabileceği Davranış Biçimleri*, I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı, Cilt:1, (Yayıma Hazırlayan Prof. Dr. Halûk Yavuzer, Mustafa Ruhi Şirin), Çocuk Vakfı yayınları.

Tarhan, Nevzat (2024). *Hayır Diyemeyen Ebeveyni Çocuğu Yönetiyor!* <https://uskudar.edu.tr/tr/i.cerik/12526/hayir-diyemeyen-ebeveyni-cocugu-yonetiyor> (Erişim Tarihi:08.11.2024).

Tekin Epik M., Çiçek Ö., Altay S. (2017). *Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Tarihsel Süreçte Ailenin Değişen/Değişmeyen Roller.* Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 17 (38), 35–58.

BÖLÜM I

Türkiye'nin Sosyoekonomik Gerçekliği ve Eğitim Müfredatı

Muhterem ALTIN¹

Giriş

Türkiye'nin eğitim sisteminde, müfredat olarak ifade edilen öğretim programları, önemli bir yere sahiptir. Cumhuriyet döneminde hemen her iktidar eğitimi önemsemiş ve öğretim programları aracılığıyla istediği insan tipini yetiştireceğini ummuştur. Bu nedenle genel olarak eğitim sistemine ve sistemin önemli bir unsuru olan öğretim programlarına siyasi iktidarlar ve topluma yönelik iddiası bulunan liderler büyük bir ilgi göstermiştir.

Son yirmi iki yıl içinde öğretim programlarının birden fazla kez değiştirilmesi mevcut siyasi iktidarın da kendisinden önceki iktidarlar gibi konuya ilgi gösterdiğini ve önem verdiğini

¹ Dr., İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Diyarbakır/Türkiye, ORCID:0000-0002-4386-5149, altinm2010@hotmail.com

göstermektedir. Esas olarak sonuçları uzun vadede alınabilecek öğretim programlarının kısa aralıklarla değiştirilmesinin, dünyada ve Türkiye’de yaşanan hızlı değişimle ilgili bir tarafı olmakla birlikte, uygulamaya konulan programlardan istenen neticelerin alınmamasıyla da bir ilgisi vardır. Aynı zamanda bu değişikliklerden öğretim programları aracılığıyla kısa bir süre içerisinde bireysel ve toplumsal değişimin yapılmak istendiği de anlaşılmaktadır.

Elbette uygulamaya konulan her öğretim programının başarıya ulaşması birçok faktöre bağlıdır. Hazırlanan öğretim programlarının bireyin ve toplumun ihtiyacının göz önünde bulundurularak hazırlanmış olması, programa konulan hedeflerin bu ihtiyaçlara uygun olarak belirlenmesi, belirlenen hedeflerin gerçekçi ve ulaşılabilir olması, hedeflere ulaşmak için uygun öğrenme yaşantılarının seçilmesi, programın uygulanması için gerekli imkân, araç gereç ve diğer ihtiyaçların karşılanması gibi faktörler bunlardan bazılarıdır. Bu nedenle hazırlanmış olan öğretim programlarının hedef, içerik, öğrenme yaşantıları, kazanımlar, uygulanabilirlik vb. bakımlardan detaylı olarak incelenmesi ve programların başarısının bu konular üzerinden tartışılması mümkündür. Ancak Türkiye’de öğretim programlarının sıklıkla değiştirilmesi, program değişikliklerinde yapılan tartışmalar ve eğitimde istenen neticelerin bir türlü elde edilememesi dikkate alındığında programlarda yer alan detaylardan daha önce yapılması gereken başka bir tartışmanın var olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile belli bir düşünce ve ideolojiye mensup siyasi iktidarların hazırladığı öğretim programlarının Türkiye’nin sosyal, siyasal ve ekonomik şartlarında etkin olarak uygulanmasının mümkün olup olmadığının bu detaylardan önce tartışılması gerekmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından hazırlanarak uygulamaya konulan yeni öğretim programlarının, dayandıkları felsefe, hedef, içerik, öğrenme yaşantıları vb. bakımlardan değerlendirilmesinin önemli ve gerekli olduğu kabul edilmekle birlikte, bu çalışmada, daha geniş bir pencereden bakılmak suretiyle Türkiye'nin mevcut sosyoekonomik realitesinin siyasi iktidarlar tarafından hazırlanan öğretim programlarının uygulanmasına ve başarılı olmasına olanak sağlayıp sağlamadığı tartışılacaktır. Böylece hazırlanan yeni öğretim programlarının başarıya ulaşma şansının olup olmadığı da ortaya konulacaktır.

1.Öğretim Programı Nedir ve Nasıl Hazırlanmaktadır

Eğitimle ilgili yapılmış tanımlara bakıldığında genel olarak hepsinin eğitimi, bireyin önceden belirlenen amaçlara uygun olarak yetiştirilmesi, istenen ve doğru olduğuna karar verilen davranışların bireye kazandırılması, toplum içinde yaşayabilmesi için bireye gerekli olan bilgi ve becerilerin kazandırılması süreci olarak tanımladıkları görülmektedir (Tezcan, 2019, ss.3-4; Güven, 2010, ss.1-2; Ertürk, 2017, ss.11-13). Başka bir ifade ile bir otorite tarafından öncelikle bazı amaçlar belirlenmekte ve bu amaçlara yetişmek için belli yol ve yöntemlerle toplumu oluşturan bireyler eğitim denilen bir faaliyetin içine alınmaktadır. İşte tam da bu noktada eğitim kapsamına alınan tüm bireylere aynı davranışların kazandırılması için önceden yapılmış bir program ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de eğitimin genel amaçları ile okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde verilen eğitimin amaçları belirlenmiş ve Milli Eğitim Temel Kanununda yazılmıştır (MEB, 1973). Bu kanunda yer alan genel amaçlar ile diğer kademeler için belirlenmiş

amaçlara ulaşabilmek amacıyla her ders için bir öğretim programı hazırlanmaktadır. Buna göre ‘**Öğretim programı:** Okulda ya da okul dışında bireye kazandırılması planlanan bir dersin öğretimiyle ilgili tüm etkinlikleri kapsayan yaşantılar düzeneğidir.’ (Demirel, 2009, s.6). Okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde okutulan her dersin hazırlanan bu programlara uygun olarak işlenmesi zorunludur.

Türkiye’de öğretim programlarının hazırlanması Milli Eğitim Bakanlığının görevidir. Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (CBK) ile bakanlıkların teşkilat ve görevleri belirlenmiştir. Bu kararnamenin 301. Maddesinde okul öncesi, ilk ve orta öğretim çağındaki öğrencilerin eğitimi ile ilgili ‘‘eğitim ve öğretim programlarını tasarlamak, uygulamak, güncellemek’’ Milli Eğitim Bakanlığının görevleri arasında sayılmıştır. Aynı kararname ile Milli Eğitim Bakanlığının hizmet birimleri belirlenmiş ve 319. maddeyle ‘‘eğitim ve öğretim plan ve programlarını’’ hazırlama görevi bu hizmet birimlerinden biri olan Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı’na (TTKB) verilmiştir (CBK, 2018/1; Madde, 301, 303, 319). Halihazırda kabul edilen ve 2024-2025 öğretim yılından itibaren kademeli olarak uygulanacak olan öğretim programları da on bir kişiden oluşan talim ve terbiye kurulunda 16.05.2024-22.05.2024 tarihleri arasında görüşülmüş ve 23.05.2024 tarihli ve 20 sayılı kararla kabul edilmiştir (TTKB, 2024/20 sayılı karar). Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilen ve uygulanmasına 2024-2025 öğretim yılında kademeli olarak başlanacak bu öğretim programlarının hazırlama çalışmalarının ne zaman başladığı ve hazırlanma yöntemi konusunda net bir bilgi verilmemiştir. Ancak Milli Eğitim Bakanı tarafından bu

programların uzun süreli bir çalışmanın sonunda ve çok sayıda akademisyen ile öğretmen katılımı ile hazırlandığı açıklanmıştır (Sabah, 27.04.2024). Dolayısıyla yukarıda bahsedilen öğretim programlarının kabulüne Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığında yapılan beş günlük bir toplantıda karar verilmiş ise de bu programlarının daha uzun bir zaman sürecinde hazırlandığını söylemek mümkündür.

2.Eğitim Müfredatının Uygulanmasını ve Başarısını Etkileyen Faktörler

Öğretim programlarının uygulanmasını ve başarısını etkileyen birçok faktör vardır. Bu faktörlerin ne olduğu, sayısı ve etkisi ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Çünkü bu faktörler her ülkenin sosyoekonomik realitesine bağlı olarak ortaya çıkar ve öğretim programlarının başarıya ulaşmasında olumlu veya olumsuz etkide bulunurlar. Bu açıdan Türkiye'ye bakıldığında, Türkiye'nin sosyoekonomik şartlarına bağlı olarak öğretim programlarını etkileme potansiyeli olan birçok faktörün bulunduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu faktörlerin tümü yerine en önemlileri olduğu düşünülen dört faktör aşağıda ele alınmış ve tartışılmıştır.

2.1.Toplumsal Bölünmüşlük

Türkiye Cumhuriyeti yeni bir toplum oluşturma iddiası ve hedefiyle kurulmuştur. Bu hedefine ulaşmada eğitim kurumuna büyük ve özel bir önem vermiştir. Bunun için 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilerek geçmişten gelen eğitim kurumları olan medreseler kapatılmış, tüm eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. 1926 yılında ise Maarif Teşkilatı hakkında kanun kabul edilmiş, yeni okullar açılmak suretiyle bir yandan vatandaşların okur yazarlık oranının yükseltilmesi, eş zamanlı olarak

da toplumun yeni kurulan devletin hedef ve değerlerine göre yetiştirilmesi amaçlanmıştır (Güven, 2010, ss. 212-213). Cumhuriyetin kuruluşundan 1938 yılına kadar diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanındaki düzenlemeler de Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal'in fikir ve önerileri doğrultusunda yapılmıştır. Mustafa Kemal'in vefatından sonra 1950 yılına kadar geçen sürede de onun kurmuş olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarı devam etmiş, dolayısıyla eğitim alanında büyük ölçüde onun çizgisini devam ettirmiştir. Bu dönemde verilen eğitimin başlıca amacı öncelikle bireyleri Osmanlı döneminin gelenek ve inançlarından uzaklaştırmak, Batılı değerleri benimsemiş, modern, milliyetçi ve laik olarak yetiştirmektir. Böylece süreç içerisinde çağdaş medeniyet olarak kabul edilen Batı medeniyetine girmek ve ona uyum sağlamak mümkün olacaktı (İnal, 2008, ss.73-80). Başka bir ifade ile bu dönemde iktidarı elinde bulunduran Kemalist kesim tarafından din ve geleneği yaşamın merkezine alan bireyler yerine, bilimi yol gösterici olarak kabul eden, din ve gelenekler yerine aklın ve bilimin kurallarına göre yaşayacak bireyler ve bu bireylerden müteşekkil bir toplum oluşturulmak isteniyordu.

Ancak böyle bir toplum oluşturma amacına yönelik olarak 1950 yılına kadar sürdürülen yoğun çabaların tam olarak başarıya ulaştığını söylemek mümkün değildir. Özellikle bu kapsamda toplumda hâkim olan din ve gelenek anlayışının değiştirilmek istenmesi, toplumsal bir tepkiye neden olmuş, bu durum hedefe ulaşmayı engellediği gibi Kemalist kesim karşısında İslamcı bir muhalefetin ortaya çıkmasına ve süreç içerisinde güçlenmesine de neden olmuştur. Özellikle 1970'ten sonra Kemalist, muhafazakâr ve milliyetçi kesimlerin yanında İslamcı kesimin de Türkiye

siyasetinde etkisi artmış ve nihayetinde 2002 yılından sonra Türkiye bu kesim tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Diğer bir ifade ile Cumhuriyetin kurucu kadrosunun bir zamanlar, Cumhuriyet için tehlike olarak gördüğü, yasakladığı ve yok etmeye çalıştığı cemaat ve tarikatlar hiçbir zaman yok olmamış, toplumsal bir gerçeklik olarak varlığını sürdürmüş ve nihayetinde son yıllarda Türkiye'nin yönetiminde etkili bir pozisyona gelmişlerdir. Böylece iktidar olmayı başaran İslamcı kesim de Kemalist kesim gibi eğitim alanına büyük bir ilgi göstermiş ve birkaç kez öğretim programlarını değiştirmek suretiyle kendi dünya görüşüne mensup bir nesil yetiştirme gayreti içine girmiştir.

Türkiye'de Kemalist ve İslamcı kesimlerin yanında farklı düşüncelere sahip kesimler de hep var olmuştur. Ancak Türkiye'de daha çok Kemalist ve İslamcı kesim arasında ideolojik temele dayalı bir iktidar mücadelesi yapılmış böylece bu iki kesim kutuplaşmanın ve toplumsal bölünmüşlüğü'nün iki tarafını oluşturmuştur. Bu iki kesimin en fazla çekiştiği alan da eğitim olmuştur. Çünkü her ikisi de eğitim aracılığıyla topluma nüfuz etme ve ideolojilerini hakim kılma arayışında olmuşlardır. Eğitime bakışı farklı olan bu iki kesim arasındaki bölünmüşlük ve çekişme halen de etmektedir. Bu nedenle kuruluşundan bu yana yüz yıl geçmesine rağmen Türkiye'de eğitim yoluyla nasıl bir birey yetiştirileceği, sonuçta nasıl bir topluma ulaşılabileceği konusunda toplumu oluşturan kesimler arasında bir görüş birliği oluşmamıştır. Bu görüş ayrılığı nedeniyle bir bütün olarak eğitim sistemi ve daha özel olarak eğitim müfredatı bu kesimler arasındaki tartışmaların odağında yer almaktan kurtulamamıştır. Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan son öğretim programları da daha çok laiklik-dincilik ikileminde tartışma konusu

yapılmıştır. Bu tartışmalardan hareketle Türkiye Büyük Millet Meclisinde ana muhalefet partisi konumunda olan ve 31 Mart 2024 tarihinde yapılan yerel seçimde yüzde 37,77 oy alarak birinci parti olarak çıkan Cumhuriyet Halk Partisi, (trthaber, 2024) hazırlanan öğretim programlarının ideolojik saiklerle hazırlandığını ve hedefinin laik eğitimi yok etmek olduğunu ileri sürerek bu programların yürürlüğünün durdurulması ve iptali için Danıştaya başvurmuştur (gazeteoksijen, 2024). Böylece son hazırlanan eğitim müfredatı üzerinde de Kemalist ve İslamcı kesimler arasında bir görüş birliğinin bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Bu görüş ayrılığı ve bölünmüşlük hali, tarafların haklı veya haksız olmalarından ayrı olarak geçmişte olduğu gibi günümüzde de öğretim programlarının uygulanmasının ve başarılı olmasının önündeki en önemli engeldir.

Türkiye’deki toplumsal bölünmüşlüğün boyutlarını ve öğretim programlarına etkisini daha somut olarak ortaya koyabilmek için öğretmenlerin toplumsal bölünmüşlükte nerede durduklarına bakmak gerekir. Çünkü hazırlanan öğretim programlarını hayata geçirecek olan öğretmenlerdir. Ancak toplumun üyeleri olarak öğretmenlerin yukarıda bahsedilen toplumsal bölünmüşlükten etkilenmemesi, bazıları programları benimserken bazılarının hazırlanan programlara mesafeli davranması, hatta karşı olması kaçınılmazdır.

Türkiye’deki eğitim kurumlarında görevli olan öğretmenlerin birbirinden farklı görüşlere sahip oldukları ve farklı toplumsal kesimlere yakın oldukları ile ilgili olarak öğretmenlerin üyesi oldukları sendikalara bakılarak bir görüş ileri sürülebilir. Çünkü Türkiye’de genel olarak her kesim kendi sendikasını kurmakta ve böylece her sendika o kesimin desteklediği siyasi partiye de yakın

durmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 4 Temmuz 2024 tarihinde açıkladığı resmi verilere göre, eğitim sektöründe çalışanların üye olduğu çok sayıda sendika bulunmaktadır. Bunlardan en fazla üyeye sahip olan dört sendikadan, Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Kolu Kamu Çalışanları Sendikası'nın (Türk Eğitim-Sen) 254971 üyesi, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası' nın (Eğitim-Sen) 84146 üyesi, Eğitimciler Birliği Sendikası'nın (Eğitim-Bir-Sen) 421672 üyesi ve Eğitim ve Bilim İşgörenleri Sendikası'nın (Eğitim-İş) 140655 üyesi bulunmaktadır (4 Temmuz 2024 tarihli ve 32593 Sayılı Resmi Gazete).

Yukarıda üye sayıları verilen dört sendikanın Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan son öğretim programlarına dair görüşlerine bakıldığında ise aralarında bir görüş birliğinin olmadığı görülmektedir. Bu sendikalardan Eğitim-Sen, hazırlanmış olan müfredatın “ bilim ve laiklik karşıtı ve tamamen ideolojik olarak tasarlanmış ve hazırlanmış bir müfredat” (Eğitim-Sen, 2024) olduğu gerekçesiyle öğretim programlarına karşı çıkmıştır. Eğitim-İş, hazırlanan öğretim programlarıyla ilgili bir rapor hazırlamış ve raporun sonuç kısmında “Eğitim sisteminin ve öğretim programlarının eğitim bilimine karşıt bir şekilde STK adı altında cemaat, tarikat vb. oluşumların eliyle şekillendirildiği ortadadır. Bu model bu oluşumların bir ürünüdür ve asla kabul edilemez.” (Eğitim-İş, 2024, s.34)). İfadelerine yer vermiş, böylece hazırlanmış olan öğretim programlarını benimsemediğini ortaya koymuştur. Eğitim-Bir-Sen öğretim programları ile ilgili yapmış olduğu açıklamada, programlarda hala geliştirilmesi gereken hususlar bulunduğunu belirtmekle birlikte, kendi çalışmasının Bakanlık

tarafından dikkate alındığını ve kendi çalışması doğrultusunda programlarda bazı değişiklikler yapıldığını belirterek, Milli Eğitim Bakanlığına paralel düşündüğünü ve Bakanlığını desteklediğini ortaya koymuştur (Eğitim-Bir-Sen, 2024). Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Kolu Kamu Çalışanları Sendikası'nın (Türk Eğitim-Sen) ise hazırlanan öğretim programlarına karşı nasıl bir tavır içinde olduğuna dair resmi bir açıklamasına rastlanmamıştır.

Elbette Türkiye'nin eğitim sistemi içinde yer alan her öğretmen hangi sendikaya üye olursa olsun yasal olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan öğretim programlarını kabul etmek ve derslerini bu programlara uygun olarak işlemek zorundadır. Aynı zamanda tüm öğretmenlerin üyesi oldukları sendikanın öğretim programları ile ilgili görüşlerini benimsediklerini ve üyesi oldukları sendikanın görüşlerinden hareketle öğretim programını uygulamayacakları şeklinde kesin bir sonuca varmak da yanıltıcı olabilir. Ancak tümü olmasa bile bazı öğretmenlerin üyesi oldukları sendikanın görüşlerini paylaşacaklarını ve öğretim programları konusunda üyesi oldukları sendikaya paralel düşünceler içinde olacaklarını söylemek mümkündür. Her ne kadar tüm öğretmenler yasal zorunluluk nedeniyle öğretim programlarını uygulamak zorunda olsalar da hazırlanan bir öğretim programını benimsemiş ve programda yer alan hedeflere inanan bir öğretmenin işleyeceği ders ile programı benimsememiş ve hatta programlarda yer alan hedef ve davranışlara karşı olan bir öğretmenin işleyeceği ders arasında önemli bir fark olacaktır. Bu nedenle öğretmenlerin tümünün benimsemediği bir öğretim programının gerektiği gibi uygulanması ve başarılı olması çok zordur. Buna karşın tüm toplum ve öğretmenler tarafından

benimsenmiş ve gerekli olduğuna inanılan bir programın başarıya ulaşma şansı ise daha yüksek olacaktır.

Dolayısıyla Türkiye’de bir toplumsal bölünmüşlüğün geçmişten günümüze kadar devam ediyor olması, öğretim programlarının sadece belli bir kesimin düşünce ve beklentilerine göre hazırlanması bu programların uygulanmasını ve başarıya ulaşmasını önemli ölçüde engellemektedir. Bu nedenle Türkiye’deki toplumsal bölünmüşlük olgusunun dikkate alınarak farklı kesimlerin düşüncelerinin de alınması ve öğretim programları konusunda mümkün olan en geniş toplumsal mutabakatın sağlanmasının yararlı olacağı söylenebilir.

2.2.Programlarda İdeolojik Unsurların Bulunması

Uygulamada olan öğretim programlarının değiştirilmesinin ve yeni öğretim programlarının hazırlanmasının görünür gerekçesi, toplumsal değişme ve bu değişmeye bağlı olarak bireyin ve toplumun ihtiyaçlarının değişmesidir. Toplumsal değişme evrensel bir olgudur ve her toplum süreç içerisinde az veya çok değişir (Fichter, 2016, ss.194-195). Bu değişmeye bağlı olarak bireylerin ve toplumların ihtiyaçlarında da değişimler meydana gelir. Örneğin elli yıl önce insanların bilgisayar kullanabilme becerisine bu kadar ihtiyaç yoktu veya sosyal medyanın nasıl kullanılacağına dair ihtiyaç bu kadar yaygın değildi. Ancak süreç içerisindeki gelişmeler bilgisayar kullanımını birçok kurum ve iş için hayati bir ihtiyaç haline getirdiği gibi sosyal medyayı kullanabilmeyi de neredeyse herkesin sahip olması gereken bir beceri haline getirmiştir. O halde ekonomik, siyasi, sosyal, teknolojik gelişme ve değişmelere bağlı olarak öğretim programlarının da değişmesi gerekli ve kaçınılmazdır.

Ancak ğretim programlarının her zaman sadece bireyin ihtiyaçlarının gözetilerek hazırlandığını söylemek mümkün değildir. Çünkü planlı eğitim aynı zamanda kasıtlı bir faaliyetdir ve nitelikleri önceden belirlenmiş, tasarlanmış bireyleri oluşturma amacına yöneliktir (Ertürk, 2017, ss.11-13). İşte tam da bu noktada ideoloji devreye girmektedir. Çünkü her zaman toplumsal değişmeyi planlayabileceklerine, önceden yapacakları planlar doğrultusunda yapacakları mühendislik çalışmalarıyla bireyleri ve toplumları şekillendirebileceklerine inanan ve bu yönde bir çaba içerisine giren kişiler ve gruplar olmuştur (Fichter, 2016, ss.197-198). Özellikle bir ülkedeki iktidarı ele geçiren gruplar iktidar gücünden de yararlanarak eğitim aracılığıyla bireyleri ve toplumu şekillendirme çabasına girmektedir. Çünkü ‘‘Eğitim, hemen her siyasi iktidarın egemen ideolojisini yeniden üretmede kullandığı temel araçlardan biridir.’’ (İnal, 2008, s.105). Bu nedenle toplumdaki tüm kesimler ve özellikle siyasi iktidarı elinde bulunduran gruplar ğretim programlarını kendi ideolojileri doğrultusunda yeniden tasarlamak için önemli bir çaba sarf ederler. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de geçmişten günümüze kadar hazırlanmış olan ğretim programlarının dönemin liderlerinin veya iktidarlarının ideolojisi doğrultusunda hazırlandığı bir sır değildir.

Son olarak hazırlanmış olan ğretim programlarının ortak metninde ‘‘ğretim programlarının temel yaklaşımı’’ başlığı altında,

Türk eğitim sistemi bütün ideolojilerin üstünde mill bir şahsiyetin oluşumuna katkı sağlamak ve mill bilince sahip şahsiyetlerden oluşan bir toplum oluşturabilmek adına ahlaklı, erdemli; milleti ve insanlık için iyi, doğru, faydalı ve güzel olanı yapmayı ideal edinmiş bilge nesilleri hedefler. (MEB, 2024a, s.4)

ifadesi kullanılmıştır. Ancak bahse konu ortak metin bile incelendiğinde hazırlanmış olan öğretim programı ile ilgili olarak kullanılan kavramlar, programı hazırlayanların insana dair tanımları ve öğrencilere kazandırılması hedeflenen özelliklerin belli bir bakış açısının ürünü olduğu ve ideolojik öğeler içerdiği görülmektedir (MEB, 2024a). Bu durum Cumhuriyet döneminde hazırlanan tüm programlar gibi mevcut öğretim programlarının da belli bir ideolojik bakışa sahip olduğunu göstermektedir.

Yeni öğretim programlarında yer verilen kavramlar, hedefler ve öğrenme yaşantılarının her biri çeşitli bakımlardan ele alınarak önceki programlarla karşılaştırılabilir ve tartışılabilir. Hatta tamamen bilimsel bir yöntemle ve objektif olarak böyle bir tartışmanın yapılması gerekli ve yararlıdır. Ancak bu çalışmada böyle bir tartışmaya olanak bulunmadığından, ideolojik beklentilere hazırlanmış öğretim programlarının günümüz koşullarında başarıya ulaşip ulaşamayacağının tartışılmasıyla yetinilecektir.

Öncelikle her öğretim programının hazırlandığı ve uygulanacağı çağı dikkate alınması zorunludur. İçinde bulunduğumuz zaman diliminin belki de en büyük özelliği, bilginin artık belli bir kesimin veya grubun tekelinde olmaması ve her bireyin teknolojik imkanlar sayesinde çok hızlı olarak bilgiye erişim imkanının olmasıdır. Bu açıdan konuya bakıldığında bundan bir yüzyıl önce hazırlanmış bir öğretim programının ideolojik önceliklerle hazırlanmış olmasının anlaşılır bir tarafının olduğu söylenebilir. Çünkü o yıllarda okullar ve dolayısıyla öğretmenler bilginin en önemli kaynağıydılar. Örneğin Türkiye'nin şehirden çok uzak bir dağ köyünde veya uzak bir kasabasında görev yapan bir öğretmenin anlattıkları muhtemelen son derece muteber ve doğru

olarak kabul ediliyordu. Bu öğretmen öğrencilerine Fatih Sultan Mehmet' i veya Sultan Abdulhamit'i nasıl anlatıyorsa öğrencilerde bu kişilerin öyle olduğunu kabul ediyor ve bunları öyle düşünüyordu. Çünkü başka kaynaklardan bu kişilerle ilgili bir bilgiye erişmeleri neredeyse imkansızdı. Oysa günümüzde okullar ve öğretmenler bilginin tek kaynağı değildir. Öğrenciler öğretmenlerinin kendilerine bir konuda vermiş olduğu bilgilerin doğruluğunu birkaç dakika içinde ellerindeki telefonlardan test edebilirler. Hata dakikalar içinde aynı konuyla ilgili farklı bilgilere ve görüşlere de ulaşabilirler. Özellikle öğretmenin ideolojik amaçlı olarak aktaracağı bir bilgi, öğrencileri karşıt bilgileri öğrenmeye de yöneltebilir. Böylece programa ideolojik bilgi sokanların hiç beklemedikleri sonuçların ortaya çıkması gibi bir durum da meydana gelebilir. O halde artık öğretim programlarında ideolojik bilgilere yer vermek anlamsız hale geldiği gibi, bu tip bilgilerin programlarda yer alması, öğretim programlarında yer alan diğer önemli bilgilere karşı da bir güvensizliğin oluşmasına neden olabilir. Böylece ideolojik bakış açısı, programlarda yer alan önemli ve değerli bilgilerin alınması önünde bir engel de oluşturabilir. Bu nedenle günümüz koşulları dikkate alındığında öğretim programlarında ideolojik unsurların bulunmasının yarardan çok zarar getirdiğini ve programların başarısı önünde engel oluşturduğunu söylemek mümkündür.

O halde öğretim programlarında ideolojik unsurlara yer verme ve öğrencilere belli ideolojileri benimsetmeye çalışma yerine, öğrencilere ideolojileri okuma, tanıma ve değerlendirme becerisi kazandırmak daha faydalı olabilir. Böyle bir becerinin kazandırılması durumunda öğrenciler inançlar ve ideolojiler

karşısında kendi özgür iradeleriyle hareket edebilecek, bir inanca veya ideolojiye mensup olup olmamaya kendi bilgi, akıl ve iradeleriyle karar vereceklerdir.

2.3.Ekonomik Eşitsizlik

Tüm toplumlarda var olan bir kurum olarak ekonominin bireyler ve toplumlar açısından önemli işlevleri vardır. Bu kurumun yapısı ve işleyişinde bir bozulmanın meydana gelmesi diğer kurumları da etkiler ve tüm toplum bu durumdan etkilenir (Fichter, 2016, ss.144-148). Türkiye’de de öteden beri ekonomi alanında önemli sorunlar vardır ve toplumu oluşturan sınıflar arasında önemli ekonomik eşitsizlikler bulunmaktadır. Bu durum devlet tarafından da kabul edilmektedir. Nitekim Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2023 yılı itibarıyla Türkiye’de göreceli yoksulluk oranı yüzde 13,9, maddi ve sosyal yoksunluk oranı yüzde 14,4, sürekli yoksulluk oranı yüzde 12,3, yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olanların oranı ise yüzde 31,0’dır (TÜİK, 2024). Bu durum Türkiye’de toplumda bir ekonomik eşitsizliğin var olduğunu ve nüfusun önemli bir kısmının yoksul olduğunu göstermektedir.

Ekonomik eşitsizlikten ilk başta etkilenen kurumlardan biri de eğitimidir. Zira hem eğitim hizmetinin verilmesi hem de eğitim hizmetinden yararlanmanın büyük bir ekonomik maliyeti vardır. Başka bir ifade ile bir devlet ekonomik gücüne göre bir eğitim hizmeti verebilir, bireyler de ancak ekonomik imkanları oranında bu hizmetten yararlanabilir. Elbette Türkiye’de ekonomik imkanları yetersiz olan bireylerin eğitime erişimi için devlet tarafından çeşitli tedbirler alınmış ve resmi okullarda eğitimin ücretsiz olması sağlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan son öğretim programları ve Bakanlık tarafından geliştirilen modellerle ilgili

olarak, ‘‘öğrencilerin inanç, kimlik ya da sosyoekonomik durumları nedeniyle dezavantajlı olmadığı bir öğrenme süreci tasarlar ve bu farklılıkları dikkate alarak olası dezavantajları giderici tedbirlerle herkes için adil bir eğitim sürecini tahkim eder.’’ (MEB, 2024a, s. 4) ifadesi kullanılmıştır. Böylece bazı öğrencilerin sosyoekonomik durumları nedeniyle dezavantajlı oldukları Bakanlık tarafından da kabul edilmiş, ancak bu dezavantajlı durumun nasıl ortadan kaldırılacağına dair ayrıntılı bir açıklama yapılmamıştır.

Hali hazırda Milli Eğitim Bakanlığına bağlı aynı türdeki resmi okullar arasında fiziki durum, donanım, personel ile araç gereç bakımından önemli farklılıklar ve eşitsizlikler mevcuttur. Örneğin bazı okullarda tüm sınıflarda akıllı tahta, yeterli sayıda bilgisayar ve laboratuvar malzemesi varken, bazı okullarda bunlar yoktur. Yine bazı okullarda Bakanlık tarafından ataması yapılmış yeterli sayıda öğretmen ve temizlik yapacak yardımcı personel varken, bazı okullarda hem öğretmen hem yardımcı personel eksikliği mevcuttur. Dolayısıyla öğrencilerin ekonomik imkanlarının eşitsizliğinin yanında devam ettikleri okullar arasında da imkan farklılıkları bulunmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullar arasındaki imkan farklılıkları giderilse bile toplumda var olan ekonomik eşitsizlik devam ettiği sürece, bir öğretim programının tüm öğrenciler açısından aynı sonucu vermesi mümkün değildir. Çünkü tüm öğrenciler aynı imkanlara sahip bir okulda eğitim alsalar dahi, ekonomik açıdan dezavantajlı öğrencilerin, giydikleri elbiseler, okul dışında yaşadıkları ortam, sağlıklı ve yeterli gıdaya erişim konusunda yaşadıkları sıkıntılar, yardımcı eğitim kaynaklarına ve destekleyici eğitime daha az erişim sağlamaları gibi nedenlerle akranlarından geri kalacaklardır. Böylece çok iyi hazırlanmış bir

öğretim programı bile ekonomik eşitsizlikten olumsuz etkilenecek, bazı öğrenciler açısından hedefine ulaşamayacaktır.

Bu nedenle bir devlet siyaseti olarak toplumdaki ekonomik eşitsizliğin büyük bir problem olduğu kabul edilmeli ve bu eşitsizliğin giderilmesi bir öncelik haline getirilmelidir. Milli Eğitim Bakanlığı da gerçekçi uygulamalarla okullar arasındaki imkan ve fırsat eşitsizliğini gidermelidir. Ekonomik sorunlar, eşitsizlikler ve yoksulluk var olduğu sürece hazırlanacak öğretim programlarının hedefine ulaşamayacağı ve toplumun belli kesimleri için bir anlam taşımayacağı bilinmelidir.

2.4.Öğretmenlerin Durumu

Türkiye'nin eğitim sisteminde en önemli unsur öğretmendir. Aynı zamanda bir öğretim programının uygulanmasında ve başarıya ulaşmasında da öğretmen anahtar roledir. Çünkü öğretim programlarını uygulayacak olan öğretmenlerdir. Nitekim öğretim programları ile ilgili olarak öğretmenlerden beklenenlere bakıldığında öğretmenlerin önemi daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığının mevcut mevzuat ve uygulamasına göre her eğitim öğretim yılının başında öğretmenler tarafından öğretim programlarının incelenmesi, sınıf ve branş öğretmenlerinin Bakanlıkça hazırlanmış öğretim programlarına göre bir yıllık plan hazırlamaları gerekmektedir. Ders yılı başladıktan sonra ise bu kez öğretmenlerin öğretim programına ve hazırladıkları yıllık plana uygun olarak ders planları hazırlamaları ve derslerini bu planlara göre işlemeleri istenmektedir. Okul öncesi öğretmenlerinin ise yine Bakanlıkça hazırlanan eğitim programına göre aylık planlar ve

günlük eğitim akışı planı hazırlamaları ve çalışmalarını bu planlara göre yapmaları zorunludur (MEB, 2024b). Dolayısıyla bu çalışmaların gerektiği gibi yapılması ve gerçekten istenen sonuçların alınabilmesi için öğretmenlerin yüksek bir moral ve motivasyona sahip olması, seyerek ve isteyerek çalışması gerekmektedir. Peki yaşadıkları sorunlar ile çalışma koşulları dikkate alındığında öğretmenlerin bu kadar emek sarfederek öğretim programlarını gerektiği gibi uygulamaları mümkün müdür? Bu açıdan konuya bakıldığında öğretmenlerin öğretim programlarını uygulama potansiyellerini olumsuz etkileyebilecek birçok sorunun var olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin ilk sorunu atanma süreciyle ilgilidir. Türkiye’de yetişme ve atanma süreci en zor olan mesleklerden biri de öğretmenliktir. Öncelikle Türkiye’de öğretmen olabilmek için üniversitelerin öğretmenliğe kaynak oluşturan lisans bölümlerinden mezun olmak gerekir. Eğitim fakültesi dışındaki fakültelerden mezun olanların ise almış oldukları eğitime ek olarak formasyon denilen tezsiz yüksek lisans programını da bitirmeleri şarttır. Ancak eğitim sürecini tamamlayan bir kişi hemen öğretmen olarak atanamaz. Uzun yıllardır uygulamakta olan sisteme göre eğitimini tamamlamış bir öğretmen adayının atanabilmek için öncelikle Kamu Personel Seçme Sınavına girmesi, aldığı puana göre atama yapılacak sayı için sıralamaya girebilmesi ve yapılacak mülakatta yeterli puanı alması gerekir. Bu nedenle okuldan mezun olduktan hemen sonra atanmayı başaran öğretmen sayısı oldukça azdır. Birçok öğretmen mezun olduktan iki, üç, beş, hatta on yıl sonra atanabilmektedir. Bazıları ise hiçbir zaman atanamamakta, bulabilirse ücretli öğretmen

olarak çalışmakta veya öğretmenlikle ilgisi olmayan işlere yönelmektedir.

10.10.2024 tarihinde kabul edilen 7528 Sayılı Öğretmenlik Meslek Kanunu ile 2025 yılı içinde öğretmen atama sisteminde değişikliğe gidilecektir. Ancak uygulamaya geçirilmesi planlanan yeni sistemle öğretmenlerin atanma sürecinde yaşadıkları sorunların ortadan kalkması bir yana, bu sürecin daha da zorlaşacağını söylemek mümkündür. Bu kanuna göre, bir öğretmen adayı üniversitelerin ilgili bölümlerinden alacağı eğitimden sonra doğrudan atanamayacaktır. Yine Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı tarafından yapılacak sınava girecek, yapılan sınavda başarılı olup bakanlığın belirlediği puanı aldıktan sonra, bu kez Millî Eğitim Akademisi'nde hazırlık eğitimine alınacaktır. Öğretmen adayının mezun olduğu yükseköğretim programına göre, akademide üç veya dört dönem olarak uygulanacak eğitimden de başarılı olması halinde ataması gerçekleşecektir (MEB, 2024c). Böylece atama sürecine yeni bir halka eklenmiş olacak ve süreç daha da uzayacaktır.

Öğretmenlerin ikinci önemli sorunu aylıklarının düşük olmasıdır. 2024 yılının ilk yarısında kadrolu ve sözleşmeli öğretmenler ortalama kırk ile elli bin TL arasında bir aylık ücret almışlardır (Türkiye Gazetesi, 3 Ocak 2024). Buna karşılık Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) tarafından yapılan hesaplamaya göre 2024 yılının Nisan ayında Ankara'da yaşayan dört kişilik bir aile için yoksulluk sınırı 57.736,78 TL olmuştur (TÜRK-İŞ, 2024a). 2024 yılının ikinci altı aylık döneminde diğer memurlarla birlikte öğretmenlerin de aylıklarına Temmuz ayından geçerli olmak üzere yüzde 19.31 oranında bir zam yapılmış, (dunya.com, 2024)

buna karşılık daha 2024 yılının Haziran ayında Ankara’da yaşayan dört kişilik bir aile için yoksulluk sınırının 61.820,10 TL’ye çıktığı tespit edilmiştir (TÜRK-İŞ, 2024b). Bu durum dikkate alındığında öğretmenlerin neredeyse tamamının yoksulluk sınırının altına bir gelire sahip oldukları görülmektedir. Kadrolu ve sözleşmeli öğretmenlerin yanında, onlarla aynı işi yaptığı halde haftalık okuttukları ders sayısına göre ücret alan ve ücretli öğretmen olarak adlandırılan bir öğretmen grubu da vardır. Sayıları binleri bulan bu öğretmenlerin aylık ücretleri okuttukları ders sayısına göre değiştiğinden kazançları ile ilgili bir rakam vermek zordur. Ancak bunların en çok derse gireninin bile aylık kazancı kendisiyle aynı işi yapan kadrolu ve sözleşmeli bir öğretmenin kazancından çok düşüktür. Yine özel öğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin büyük bir kısmının da resmi okullarda çalışan emsallerinden daha az ücretler aldıkları bilinmektedir.

Öğretmenlerin diğer önemli bir sorunu da aynı işi yaptıkları halde farklı statüde çalışmaları ve farklı haklara sahip olmalarıdır. Özellikle devlet okullarında çalışan ve aynı işi yaptıkları halde öğretmenlerin bir kısmı kadrolu, bir kısmı da sözleşmeli statüdedir. Bunlar arasında kanuni açıdan bazı farklı uygulamalar mevcuttur. Örneğin resmi bir okulda görev yapan kadrolu bir öğretmen izinsiz ve mazeretsiz olarak üç ile dokuz gün arasında görevine gelmediğinde veya Devlet Memurları Kanunu’nun (DMK) 125/D Maddesinde yazılan fiil ve hallerden birini işlediğinde disiplin yönünden kademe ilerlemesinin durdurulması cezasına alır, ancak görevine devam eder. Buna karşılık sözleşmeli bir öğretmen kesintisiz, izinsiz ve mazeretsiz olarak üç gün görevine gelmediğinde sözleşmesi feshedilir. Yine sözleşmeli bir öğretmenin

kademe ilerlemesinin durdurulması cezasını gerektiren bir fiilde bulunması halinde de sözleşmesi feshedilir (DMK, Madde, 4, 125/D; Sözleşmeli Personel Çalıştırılmasına İlişkin Esaslar, Ek Madde, 6)

Bu sorunların yanında öğretmenlik mesleğinde yaşanan itibar kaybı, öğretmenlerin çeşitli zamanlarda maruz kaldıkları şiddet olayları, şehir merkezlerinde çalışan öğretmenler ile kırsal kesimde çalışan öğretmenlerin çalışma koşullarının farklı olması gibi hususlar da öğretmenleri olumsuz etkilemektedir.

Dolayısıyla bunca sorunu olan öğretmenlerin Bakanlık tarafından hazırlanan öğretim programlarını uygulamak için gerekli moral ve motivasyona sahip olmalarını beklemek oldukça zordur. Zira bu sorunlar yeni ortaya çıkmış sorunlar da değildir. Hemen hepsi Bakanlık tarafından bilindiği ve zaman zaman çözüleceği söylendiği halde bir türlü çözülmeyen sorunlardır. O halde Bakanlığının öğretim programlarından önce bu programların uygulayıcısı olan öğretmenlerin sorunlarını çözmesi, çalışma koşullarını daha iyi hale getirmesi son derece önemli görünmektedir.

Sonuç

Dünyada ve Türkiye’de meydana gelen gelişmeler ve değişimlerden eğitim kurumunun da etkilenmesi ve belli bir değişim geçirmesi kaçınılmaz ve zorunludur. Bu kapsamda öğretim programlarının belli aralıklarla güncellenmesi veya tamamen değiştirilmesi de bir ihtiyaçtır. Bu nedenle öğretim programlarının değiştirilmesine karşı çıkmak veya elli yıl öncesinin programlarının bugün de aynen uygulanmasını savunmak gerçekçi değildir. Ancak bireyin ve toplumun ihtiyaçları ile ülkenin ve dünyanın gerçeklerini

dikkate almadan farklı kaygılarla ğretim programlarını değiştirmekte gerçekçi olmayacaktır.

Türkiye’de Cumhuriyet tarihi boyunca birkaç kez ğretim programları değiştirilmiştir. Ancak son yıllarda ğretim programlarının değiştirilme aralığı oldukça kısalımıştır. Fakat bu değişime karşın eğitim alanında büyük bir atılım veya toplumun bilgi ve bilinç seviyesinde gözle görülür bir sıçrama meydana gelmemiştir. Bu durum hazırlanan ğretim programlarının uygulanmasını ve başarıya ulaşmasını engelleyen faktörlerin bulunduğuna dair önemli bir kanıt oluşturmaktadır.

Hazırlanan ğretim programlarının başarıya ulaşmasında ğretim programlarının hedefleri, içeriği, öğrenme yaşantıları, belirlenmiş kazanımlar ile programların uygulanması için sunulan imkanların yeterliliği gibi hususlar son derece önemlidir. Ancak Türkiye’de ğretim programlarının istenen neticeleri vermemesinin bunlardan daha önemli nedenleri vardır. Bu nedenlerin en emlileri ise, toplumsal bölünmüşlük, ekonomik eşitsizlik, programlarda daima ideolojik unsurlara yer verilmesi ve programın uygulayıcısı olan öğretmenlerin yaşadıkları sorunlardır.

Yukarıda sayılan ve Türkiye’de hazırlanan ğretim programının başarılı olmasını engelleyen tüm faktörlerin kısa bir süre içerisinde giderilmesi mümkün değildir. Ancak siyasi iktidarlar tarafından bir yandan bu engellerin ortadan kaldırılması için çaba sarf edilirken diğer yandan programların hazırlanması esnasında bu durumların göz önünde bulundurulması önemli ve gereklidir.

Ülkenin ve dünyanın gerçeklerine uygun olarak hazırlanmayan, toplum ve uygulayıcılar tarafından içtenlikle kabul

edilmemiş ve onaylanmamış, sadece yasaların zoruyla uygulanan programların başarıya ulaşması ve istenen neticeleri vermesi mümkün değildir.

Kaynakça

CBK. (2018). *Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*. (17/06/2024 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1&MevzuatTur=19&MevzuatTertip=5> adresinden ulaşılmıştır)

Demirel, Ö. (2009). *Eğitimde Program Geliştirme*. (12.baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Devlet Memurları Kanunu. (23/06/2024 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf> adresinden ulaşılmıştır)

4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu Gereğince Kamu Görevlileri Sendikaları ile Konfederasyonların Üye Sayılarına İlişkin 2024 Temmuz İstatistikleri Hakkında Tebliğ. 4 Temmuz 2024 tarihli ve 32593 Sayılı Resmî Gazete,

dunya.com. (2024). *Temmuz Maaş Zamları 2024: Memur, öğretmen, polis, hemşire kaç lira maaş alacak? İşte yeni maaşlar...*, (20/07/2024 tarihinde <https://www.dunya.com/ekonomi/temmuz-maas-zamlari-2024-memur-ogretmen-polis-hemsire-kac-lira-maas-alacak-iste-yeni-maaslar-haberi-735046> adresinden ulaşılmıştır)

Eğitim-Bir-Sen. (2024). *‘Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’ onaylanmış müfredat değerlendirmemiz*. (04/07/2024 tarihinde <https://www.ebs.org.tr/haber/turkiye-yuzyili-maarif-modeli-onaylanmis-mufredat-degerlendirmemiz/6096> adresinden ulaşılmıştır)

Eğitim-İş. (2024). *Milli Eğitim Bakanlığı'nın Eğitim Programı Taslağına Yönelik Tespit ve Değerlendirme Raporu*. (04/07/2024 tarihinde <https://www.egitimis.org.tr/files/basinyayin/66462c6d9238e.pdf> adresinden ulaşılmıştır)

Eğitim-Sen. (2024). *Laiklik ve Bilim Karşısı Müfredatı Reddediyoruz!* (01/07/2024 tarihinde <https://egitimsen.org.tr/laiklik-ve-bilim-karsiti-mufredati-reddediyoruz/> adresinden ulaşılmıştır)

Ertürk, S. (2017). *Eğitimde ‘‘Program’’ Geliştirme*. (2.baskı). Ankara: Edge Akademi.

Fichter, J. H. (2026). *Sosyoloji Nedir*. (Çev. Nilgün Çelebi). (3.baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Gazeteoksijen. (2024). *CHP'den yeni müfredat için Danıştay'a başvuru*. (20/07/2024 tarihinde <https://gazeteoksijen.com/turkiye/chpden-yeni-mufredat-icin-danistaya-basvuru-216636> adresinden ulaşılmıştır.

Güven, İ. (2010). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Naturel Yayıncılık.

İnal, K. (2008), *Eğitim ve İdeoloji*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

MEB. (1973). *Milli Eğitim Temel Kanunu*. (17/06/2024 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1739&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden ulaşılmıştır)

MEB. (2024a). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni 2024*. (17/06/2024 tarihinde <https://mufredat.meb.gov.tr/> adresinden ulaşılmıştır)

MEB. (2024b). *Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Öğretim Çalışmalarının Planlı Yürütülmesine İlişkin Yönerge*. (08/12/2024 tarihinde <https://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/2237.pdf> adresinden ulaşılmıştır)

MEB. (2024c). *Öğretmenlik Meslek Kanunu*. (08/12/2024 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.7528.pdf> adresinden ulaşılmıştır).

Sabah. (27.04.2024). *Yeni müfredat nasıl hazırlandı? Milli Eğitim Bakanı Yusuf Tekin açıkladı!* (18/06/2024 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/gundem/2024/04/27/yeni-mufredat-nasil-hazirlandi-milli-egitim-bakani-yusuf-tekin-acikladi> adresinden ulaşılmıştır)

Sözleşmeli Personel Çalıştırılmasına İlişkin Esaslar, (22/06/2024 tarihinde <https://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1228.pdf> adresinden ulaşılmıştır)

Tezcan, M. (2019). *Eğitim Sosyolojisi*. (19.baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

TTKB. (2024/20). *Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 23.05.2024 tarihli ve 20 Sayılı Kararı*. (17/06/2024 tarihinde <https://mufredat.meb.gov.tr/> adresinden ulaşılmıştır)

Trthaber. (2024). *Türkiye Geneli Yerel Seçim Sonuçları*. (20.07.2024 tarihinde <https://secim.trthaber.com/> adresinden ulaşılmıştır)

TÜİK. (2024). *Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri 2023*. (18/06/2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2023-53713> adresinden ulaşılmıştır)

TÜRK-İŞ. (2024a). *Haber Bülteni*. (18/06/2024 tarihinde <https://www.turkis.org.tr/turk-is-nisan-2024-aclik-ve-yoksulluk-siniri/> adresinden ulaşılmıştır)

TÜRK-İŞ. (2024b). *Türk-İş Haziran 2024 Açlık ve Yoksulluk Sınırı*. (20/07/2024 tarihinde <https://www.turkis.org.tr/turk-is-haziran-2024-aclik-ve-yoksulluk-siniri/> adresinden ulaşılmıştır)

Türkiye Gazetesi. (3 Ocak 2024). *Kademelerine göre öğretmen maaşları 2024! 1/4, 2/1, 3/1, 4/1, 5/1 derecelere göre öğretmen maaşları ne kadar oldu?* (18/06/2024 tarihinde <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/kademelerine-gore-ogretmen-maaslari-2024-14-21-31-41-51-1012611> adresinden ulaşılmıştır)

BÖLÜM I

Mübeccel Belik Kıray Perspektifinde Toplum ve Din

Musa YILMAZ¹

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde insan, dünyada var olduğu ilk dönemden bu yana hep bir topluluğun/ toplumun üyesi olarak yaşamını sürdürmüş ve doğası gereği bir toplum içinde yaşama ihtiyacı duymuştur (Ozankaya, 1991; Tönnies, 2000; Tönnies, 2003). Onun bu özelliği sayesinde, insan birlikteliği meydana gelmiş ve toplumlar ortaya çıkmıştır (Mumford, 2019). Bu insan birlikteliği basit bir toplanma ve bir araya gelme demek değil, aynı zamanda aralarında ilişki, etkileşim, ortak hedef ve süreklilik meydana gelen bir birlikteliktir (Çelebi, 2007; Doğan, 2012; Simmel, 2019). Bu birlikteliğin sonucunda meydana gelen toplumun elbette bir yapısı ve bu yapıyı oluşturan kurumları vardır. Ancak zamanın ruhuna ve dönemin şartlarına göre toplumsal değişim kaçınılmaz olmaktadır.

¹ Dr., musayilmaz114@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9929-7814

Toplumsal yapılar ve kurumsal ögeler de zincirleme olarak bu değişimi yaşamaktadır. İşte bu değişimi Türkiye özelinde inceleyen Kıray, kendine özgü sosyolojik kavramlarla, sosyolojiye önemli katkılar sağlamıştır.

Bu çalışmanın amacı, Mübeccel Belik Kıray'ın toplum, toplumsal yapı, toplumsal değişim ve din kavramına dair sosyolojik bakış açısını ortaya koymaktır. Çalışmada, Mübeccel Belik Kıray'ın yaşamı, etkilendiği fikir ortamı ve sosyolojik perspektifi açıklandıktan sonra, yapmış olduğu çalışmalarda benimsemiş olduğu metodolojik yöntemi ve sosyolojik yaklaşımının ne olduğundan bahsedilmiştir. Ardından Mübeccel Belik Kıray'ın toplumsal yapı, toplumsal değişim, tampon mekanizmalar ve din kavramı üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Kıray'ın Sosyo-Biyografisi, Sosyolojik Yaklaşımı, Etkilendiği İsimler ve Eserleri

Mübeccel Belik Kıray 1923 yılında İzmir'de dünyaya gelmiştir. Ailesi, Girit adasının işgal edilmesinin ardından İzmir'e göç etmiştir. Babası Mehmet Hilmi Belik inşaat mühendisi, annesi Fatma Belik öğretmendir. Belik ailesi bir erkek, iki kız olmak üzere üç çocuklu bir ailedir. Kıray ise, eğitim düzeyi yüksek olan bu ailenin en küçük çocuğudur. O yıllarda, Türkiye'nin siyasal açıdan Avrupa ile ilişkileri bakımından kritik bir öneme sahip olan İzmir'de yaşamını sürdürmektedir. Dolayısıyla Kıray'ın eğitim serüveninin ilk, orta ve lise dönemi İzmir'de geçmiştir. Üniversite eğitimini ise Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümünde tamamlamıştır. 1944 yılında tamamladığı lisans eğitiminin ardından, yöneticiliğini Behice Boran'ın yaptığı “Ankara Tüketim Normları” adlı doktorasını 1946 yılında tamamlamıştır.

Ankara'da doktorasını tamamlayan Kıray, ardından Muzaffer Şerif hocasının yardımıyla burslu olarak, Northwestern Üniversitesine gitmiştir. Bu üniversitede, dönemin tanınmış sosyal antropologlarından Herskowitz ile tanışarak, O'nun danışmanlığında “Dört Farklı Kültürde Gösterişçi İstihlak Eğilimleri” adlı ikinci doktorasını tamamlamıştır. 1950 yılında, doktorasını tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönen Kıray, iki doktora ve bir yabancı dile sahip olmasına rağmen, o dönemde ülkesinde iş bulamamıştır. Bunun yanında 1951 yılında “Solcu Tutuklaması” kapsamında tutuklanmıştır. İki yıl tutuklu kaldıktan sonra mahkeme kararıyla serbest bırakılmıştır (Akşit, 2010). Devam eden süreçte akademik alanda iş bulamayınca 1952 ile 1960 yılları arasında, ilk olarak Amerikan haberler bürosunda, sonrasında bir ilaç firmasında çalışmıştır. Ayrıca bu süre zarfında İbrahim Kıray ile evlenmiştir. Aynı zamanda akademik çalışmasına da devam ederek, dışarıdan doçentlik tezini hazırlayıp Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesine vermiştir. Böylece Kıray, 1960 yılında doçent, 1966 yılında ise profesör olmuştur. 1959 yılından 1973 yılına kadar Orta Doğu Teknik Üniversitesinin Sosyal Bilimler Bölümünün gelişmesine emek vermiştir. 1973'te ODTÜ'den ayrılarak “Morris Ginsberg Fellow” olarak London Schools of Economics'e gitmiştir. Kıray geri döndüğünde, önce İTÜ'de, ardından 1982 yılında Marmara Üniversitesinde çalışmaya başlamış ve 1989 yılında emekli olmuştur. Kıray her ne kadar çeşitli hocalardan ve danışmanlardan ders almış olsa da O yine de hep Behice Boran'ın öğrencisi olarak kalmak istemiştir. Kıray'ın yaşamında, Boran'ın özel bir yeri vardır ve O'na verdiği değer ve gösterdiği saygı, dostları ve yakın çevresi tarafından bilinmektedir. Hatta Boran'ın ölümünden (1987) sonra

Kıray, belli bir süre üzüntüsünden konuşmamayı tercih etmiştir (Tekeli, 2000; Kıray, 2007; Kurtuluş, 2008).

Kıray'ın akademik hayatına etki eden bazı isimler olmuştur. Başta Behice Boran ve Muzaffer Şerif olmak üzere; White, Durkheim, Marx, Weber ve Parsons gibi birçok isimden çeşitli açılardan etkilenmiştir (Kıray, 2002). sosyolojide, pozitivist yaklaşım temel alınarak ampirik yöntemlerin kullanımı ön planda olmuştur. Bu yaklaşım, yapısal-işlevselci ve evrimci sosyoloji perspektifleriyle uyum içinde geliştirilmiştir. Sosyolojik bilgi üretiminde, bu yaklaşımların teorik çerçevesi ve sınırları içinde katkılar sunulmuş; yapısal-işlevselcilik ve ampirizm alanında Türkiye'deki önemli isimler arasında yer almıştır (Azman, 2001). Bilgi üretiminde tarih, kültür ve siyaset gibi konuları teknolojik gelişmeler ekseninde ele alarak, toplumun hızlı bir değişim sürecinde olduğu varsayımıyla analizler yapılmıştır (Kayalı, 2000). Bu çerçevede, Kıray'ın sosyoloji yaklaşımı 1960'larda Ankara ekolü ile şekillenmiş ve çalışmalarında Boran'ın yöntem ve konularını belirli açılardan devam ettirmiştir. Ancak, Kıray'ın bu çalışmalarında etkisi altında kaldığı sosyologları birebir tekrar etmek yerine, özgün bir yorum geliştirdiği görülmektedir. Kıray, etkilendiği sosyologlardan farkını ve sosyolojiye katkısı ile kendine özgü kuramcı yönünü şöyle ifade etmiştir; "Marksist ya da Weberian analiz yapmak mümkündür. Ancak iki yaklaşım temelinde yapılan analizde de ara formlar ve tampon mekanizmalar bulunmaz. Örneğin gündüz, geceye değişirken aradaki akşamın nasıl yer aldığı bu analizlerde açıklanmaz. Oysa benim derdim bu ara yeri belirlemektir. Bu nedenle, patronaj meselesi ile çok alakadarım. Analizlerimde ara form ve tampon mekanizma kavramını ilk ben

kullandım. Dolayısıyla bu ne Weber’e ne de Marx’a aittir” (Kıray, 2002), diyerek, etkilendiği isimlerden farkını bu ifadelerle ortaya koymuştur.

Kıray, kendine özgü kavramlarla ortaya koyduğu söz konusu işlevsel ara formları ve tampon mekanizmaları, toplumsal değişim sırasında denge sağlayan mekanizmalar olarak görmektedir. Ona göre Türkiye, geleneksel-kırsal ilişkilere dayalı toplumdur, modern-kentsel ilişkilere dayalı topluma geçerken, bu süreçte kurumların dengesini sağlayan tampon mekanizmalar ve ara formlar ortaya çıkmaktadır. Bu işlevsel mekanizmaları belirlemek çok önemlidir. Dolayısıyla Kıray, bu anlayış ekseninde çalışmalarına; geleneksel köy ilişkilerinin çözülmesi, gecekondulaşma, kentleşme, metropolitenleşme, modernleşme, aile yapısı ve tabakalaşma gibi konular üzerine ağırlık vermiş ve kendine özgü geliştirdiği kavramlarla, yapısal işlevselci yaklaşım çerçevesinde sosyolojiye katkılar sağlamıştır (Akşit, 2010; Kaçmazoğlu, 2017).

Sonuç olarak Kıray, işlevselci ve evrimci sosyoloji yaklaşımı temelinde pozitivist ve ampirist anlayış ekseninde sosyal antropoloji verilerine dayalı çok katmanlı ve bütüncül bir sosyolojik bilgi üretme şeklini benimsemiştir. Türkiye’nin sosyolojik konulu sorunlarını, tarihsel ve mekânsal düzlemde söz konusu sosyolojik bakış açısıyla açıklamaya çalışmıştır (Kaçmazoğlu, 2017).

Kıray’ın bu tarihsel akademik serüveninde ve sosyolojik anlayışı çerçevesinde ortaya koyduğu birçok çalışma bulunmaktadır. En çok referans verilen çalışmaları arasında; “*Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*”, “*Social Stratification as an Obstacle in Development*”, “*Örgütlemeyen Kent*”, “*Toplumsal*

Yapı Toplumsal Değişme” bulunmaktadır. Bunun yanında; *The Family of Migrani Workers, Changing Patterns of Patronage* ile *Survival Strategies of Expeasants in Cities* en çok zikredilenler arasındadır (Kıray, 1972; Kıray, 1999; Kıray, 2000).

Kıray’ın Sosyolojisinde Toplumsal Yapı, Değişim, Mekanizmalar ve Din Kavramı

Toplum, bir araya gelen insanların basit bir birlikteliği ya da toplamı demek değildir. Bu nedenle, toplumsal yapı, toplumsal değişim ve din kurumu kavramlarını incelemeden önce, toplum kavramını tanımlamak gerekir. Toplum; sosyal gereksinimleri karşılamak için etkileşime giren ve ortak bir kültürü paylaşan insan birlikteliğidir. Daha geniş bir ifadeyle toplum; ortak bir coğrafyada bir araya gelen insanların, temel sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli gruplarla iş birliği içerisine giren, ortak bir kültüre sahip olan ve belli bir sosyal birim olarak fonksiyonlarda bulunan insanların örgütlenmiş birlikteliğidir (Fichter, 2016). Bu bağlamda toplum, “*kurumsallaştırılmış davranış biçimleri bütünü ya da sistemi*” olarak tanımlanabilir (Giddens, 2018). Bu tanımlara göre toplumun meydana gelmesi için, insanların bir araya gelerek birliktelik oluşturması yetmez aynı zamanda aralarında ilişki, etkileşim, ortak hedef ve süreklilik de olmalıdır (Çelebi, 2007; Doğan, 2012; Simmel, 2019). Böyle olduğunda toplumsal yapıdan söz edilebilir. İşte bu noktalar açıklandıktan sonra, Kıray’ın sosyolojik anlayışında toplumsal yapı, değişim ve din konuları değerlendirilebilir.

Kıray, toplumsal yapıyı, topluluk halinde bir araya gelen insanların yaşam düzenini oluşturan ilişkiler sistemi olarak tanımlar. Bu ilişkiler sistemi, her toplumun kendine özgü özelliğine göre değişebilir. Bu özellikleri beş boyut halinde incelemek mümkündür.

Bu boyutların birincisi yerleşik bir komünite, ikincisi nüfus, doğayı işleme tarzı ve bu sırada kullanılan teknoloji ve sonrasında bunların ortaya çıkardığı insan ilişkileri, üçüncüsü sosyal örgütlenme ve sonuncusu ise inançlar, değerler ve buna bağlı oluşan düşünceler sistemidir (Tekeli, 2012). Bununla beraber toplumsal yapının değişimi evrenseldir. Bu değişimin boyutları üç farklı biçimde gerçekleşir. İlk olarak birinci boyut, toplumların yapısal değişimi ile ilgilidir ve bu boyut zaman ve mekân düzleminde ortaya çıkar. Önemli olan belirli mekân ve zamanlarda ne derecede ve ne tarzda bir değişim ortaya çıktığını bilmek ve olanak varsa bu konularda genellemeler yapmaktır. İkinci boyut, toplumsal yapının değişimini açıklayan kuramların evrensel yönden geçerli ve epistemolojik olmasıdır. Üçüncü boyut ise, araştırma pratiği ile ilgilidir (Kıray, 2000).

Bununla beraber, toplumsal yapıların değişimi toplumların kendine özgü iç dinamikleri ve dış dinamikleri ile meydana gelir. Toplumun üyeleri sadece doğa ile değil birbirleriyle de ilişki halindedir. Toplumsal yapı değişirken söz konusu ilişki sayesinde kendi iç bütünlüğünü de kurmaya çalışır. Toplumsal değişim meydana gelirken, düzensiz bir toplum oluşmaz, aksine değişen ve değişmekte olan yönleriyle bir bütün oluşturarak meydana gelir. Çünkü toplumların, farklı kısımlarının bir bütün oluşturacak şekilde uyumlu ve dengeli ilişkiler içinde bulunma eğilimi vardır. Dolayısıyla toplumlar, yeterli hızda gerçekleşemeyen toplumsal değişime karşı, iç bütünlüğü sağlamak için yeni mekanizmalar ve formlar oluşturur (Tekeli, 2012). Kıray'a göre bu mekanizmalar ve ara formlar, gelenekselden moderne, kırsal yaşam biçiminden kentsel yaşam tarzına doğru değişim yaşandığında ortaya çıkar. Bu

değişim süreci ise farklı zamanlarda ve değişik hızlarda gerçekleşebilir. Bu değişim süreci, süreklilik gösterirken toplumsal kurumlar arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi oluşur. Aynı zamanda toplumsal değerler, dengede kalarak değişimin devamlılığını sağlar. Kıray, toplumsal değişimin buhransız bir şekilde gerçekleşmesinde, sosyal çözülmenin önlenmesinde ve toplumsal yapının çeşitli yönlerini birbirine bağlayan ilişkiler, değerler ve fonksiyonların temel rol oynadığını vurgular. Bu bağlamda, bu fonksiyonları "tampon mekanizmalar" veya "ara formlar" olarak tanımlar. Tampon mekanizmalar ve ara formlar, işlevsel olarak toplumsal yapının bir parçasını oluşturur ve bütünü uyumunu destekler. Bütünlük oluşturmamayan yapı ve fonksiyonlar ortadan kaybolduğunda, söz konusu mekanizmalar sosyal yapının değişiminin dengede kalmasını sağlar (Kıray, 2000).

Bu tampon mekanizmalar ve ara formlar, genelde hızlı değişim dönemlerinde ortaya çıkar. Bu sayede toplum, değişime kolay bir şekilde uyum sağlar ve dengede kalır. Kıray'a göre bu mekanizmalar, eski ya da yeni yapıya ait değildir. Değişim sürecinde, sosyal bunalımın ve toplumsal düzensizliğin hafifletilmesine yardım eden bu yeni ilişkiler, sosyal değer ve fonksiyonlar, tampon mekanizmalar ve ara formlar olarak belirir (Kıray, 1999) Toplumsal değişimin çok hızlı ya da çok yavaş olduğu dönemlerde tampon mekanizmalara ihtiyaç yoktur. Hatta toplumda hızlı değişimlerden biri olan siyasi devrim dönemleri bile, tampon mekanizmaların devre dışı kaldığı zamanlardır. Ancak devrim sonrası durumlarda toplumsal öğelerin toplumla bütünlüğünün sağlanması ve işlevselliğini yeniden kazanması için tampon mekanizmalar oldukça işlevseldir (Kongar, 2012).

Kıray, tampon mekanizmalar ve ara formlar kavramını ilk olarak “Ereğli” adlı çalışmasında kullanmakta ve çeşitli yönlerden buna açıklık getirmektedir. Ereğli kasabasında bu mekanizmalardan biri kahvehanelerdir. Kahvehaneler, fikir alışverişi, sipariş verme ve sosyalleşme imkanının sağlandığı önemli mekanlardır. Ereğli’nin kentleşme sürecinde kahvehaneler köy-kent arasındaki ilişkilerde tampon mekanizma özelliğindedir. Bir diğer mekanizma tüccar-esnaf ilişkileridir. Tüccarlar, toplumun ihtiyacını karşılamada bir tampon mekanizma işlevi görmektedir. Hatta tüccarlar bazen siyasi rol bile üstlendiği olmuştur. Bunun yanında tüccarlar, köylü kesimlerle çeşitli yönlerden ilişki halindedir. Dolayısıyla tüccar-köylü ilişkisi sayesinde, ekonomik ihtiyaç giderilmekte ve ekonomik çıkar ilişkisi korunmaktadır (Kıray, 2000). Tüccar, aynı zamanda köylü halkın mali işlerini de yerine getirmekte ve bunun sonucunda yaşanan toplumsal dayanışma ise toplumsal güvenliği artırma konusunda etkilidir (Kongar, 2012). Bir başka tampon mekanizma ise ailedir. Aile içerisinde çocuklar ve anne tampon mekanizmadır. Kıray’ın Ereğli araştırmasında, ailede otoriteyi sağlama işlevi, babadan sonra erkek çocuğa geçer ve ev işlerini yerine getirme rolü ise anneden sonra kız çocuğu üstlenir (Kıray, 2000). Toplumsal yapının kurumlarından biri olan ailede, baba-çocuk ilişkilerindeki dengeyi ise anne sağlamaktadır. Dolayısıyla anne, aile içinde denge mekanizması işlevi görmektedir. Kıray’a göre aile kurumu, patronaj ilişkileri konusunda toplumun değişen kısımlarını ve yanlarını, değişime uydurma noktasında fonksiyoneldir. Aile kurumu, öncelikle üyesi olan bireylerin (anne ile erkek ve kız çocuğu, eş ile koca) arasındaki ilişki biçimlerini değiştirir ve dış dünya ile uyum sağlamasına yardımcı olur. Bu noktada kadının rolü önemlidir.

Kadın, aile içi ilişkilerde değişim ile ilgili uyumsuzlukları yumuşatarak aile içi dengeyi sağlama konusunda işlevsel olan kişidir (Kıray, 2006).

Bir diğer toplumsal denge mekanizması, kentleşme sürecinde kendini gösterir. Geleneksel köy yaşamından modern kent yaşamına geçiş sırasında, kentlerde uyumsuzluk ve çatışma sorunları ortaya çıkabilmektedir. Kıray, bu süreçte yaşanan toplumsal düzensizlik, çatışma ve işlev bozukluklarına karşı "tampon mekanizmalar" kavramını öne sürer. Bu mekanizmalar, kırsal ve kentsel yapılar arasında bir denge kurar. Bu bağlamda, gecekondulu yapılanması bu dengeyi sağlayan önemli mekanizmalardan biri olarak görülmektedir (Tekeli, 2000). Gecekondulu yapıları, geleneksel köy toplumundan modern kent toplumuna geçiş sürecinde toplumsal çözülmeyi engeller ve buhransız bir geçişi mümkün kılar. Kentleşme sürecinde, toplumsal yapının farklı unsurlarını bir araya getiren bu mekanizma, toplumun genel bütünlüğünü koruyan işlevsel bir rol üstlenir (Kongar, 2000). Kıray'a göre, kent toplumunda birbiriyle çatışan unsurlar bulursa da bu durum, işlevsel açıdan sosyal değişimin itici gücü olarak değerlendirilir ve toplumsal bütünlüğü bozmaz. Tampon mekanizmalar aracılığıyla, toplumsal yapının farklı yönleri birbirine bağlanır ve toplumsal değişim dengede tutulur. Batı toplumlarının gelişmiş kentlerinde daha az görülen bu tür mekanizmalar, gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşme sürecinde toplumsal bütünlüğü sağlamak açısından geçici ancak işlevsel denge unsurları olarak öne çıkar (Kongar, 2000; Tekeli, 2000).

Bununla beraber, gecekondulu yapılaşması ve gecekondulu yaşam biçimi, hem yerleşim açısından mimari kent yapısını etkilemekte hem de kent hayatının kentli yaşam biçimini

etkilemektedir. Gecekonduya yaşıyan aileler, kentlerde hem kendi gelenek, görenek ve adetlerini devam ettirmeye çalışırken hem de kentin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısına uyum sağlamaya çalışmaktadır. Toplumsal değişim bakımından bu aileler geçiş ailesi olarak görülmekte ve tampon mekanizma işlevi görmektedir (Merter, 1990). Ancak kentlerde tutunmaya çalışan gecekondu nüfus, gereği gibi kentsel faaliyetlere katılamamaktadır. Bu nedenle köylü olamadıkları gibi tam olarak kentli de olamamaktadır. Kent ortamında, genellikle vasıfsız, marjinal ve sanayi düzeninden uzak işlerde istihdam edilen bir nüfusu oluşturmaktadır. Bu durum, onların kentli birey haline gelmesine engel olmakta ve tam olarak kent kültürü içerisinde asimile olmalarını engellemektedir (Kıray, 2007). Dolayısıyla köyden kente gelenler ne köylü ne de kentlidir. İki yere ait olmayan bir yaşam biçimini yansıtmaktadır. Türkiye’de ortaya çıkan bu ara form “kültürün arabeskleşmesi” olarak tanımlanmıştır (Çelik, 2013).

Kentsel mekânda, önemli ölçüde denge sağlayıcı, dayanışma ve bütünleştirme fonksiyonu gören tampon mekanizmalardan biri de din kurumudur. Bu bağlamda, toplumsal yapıyı oluşturan kurumlardan biri olan din kurumu, toplumsal dayanışma ve denge mekanizmalarından biridir. Dolayısıyla Kıray, dinin daha çok işlevsel boyutu üzerinde durmuştur. Kıray’a göre, dinsel eylemler bakımından, cami ve mescitler oldukça fonksiyonel olmaktadır. Topluca kılınan Cuma namazları, teravih namazı, kurban kesme ve kurban eti dağıtımı, bayramlaşmalar, hacdan dönme merasimleri ve hediyeleşmeler (Kıray, 2000), bunun yanında fakirlere fitre ve zekatlar, sünnet törenleri, nikah ve düğün merasimleri, hatta ölüm olayı, insanların karşılıklı dayanışmasını mümkün kılan toplumsal

bütünleşme fonksiyonlarıdır. Dinin söz konusu işlevsel yönü, toplumsal hayatta denge sağlama, hoşgörölük oluşturma, sosyal bütünleşmeye katkı sunma ve sosyal çözölmeyi engelleme konusunda oldukça işlevseldir (Kıray, 2000: 150-155). Dolayısıyla, toplumsal yapının kurumsal ögelerinden olan aile, din ve költür gibi unsurlar, toplumun hem üst ve alt tabakası arasında hem de eski ve yeni yapı arasında köprü görevi görmekte ve toplumsal yapının değışiminin dengede kalmasına yardımcı olmaktadır (Kongar, 2019: 439).

Kıray'ın saha çalışmalarına dayanan bulgulara göre, toplumsal yaşamda dini inançlar, pratikler ve bağlar, bireyleri belirli bir dünya görüşüne yönlendirmektedir. Bu bağlamda Kıray, “tevekköl” kavramını oldukça işlevsel bir olgu olarak değerlendirir. Tevekköl anlayışını, her şeyin Allah'tan geldiğine inanmak ve tüm sebeplerin O'nun takdirine bağlı olduğunu düşünmek şeklinde tanımlar. Kıray'a göre, bu düşünceyi benimseyen birey, toplumsal yaşamını sevap-günah, iyilik-kötölük ve doğruluk-yalancılık gibi değerler üzerine inşa eder. Sosyal ahlak kurallarının temelini dinsel inançlar oluşturur ve din, toplumsal yaşamda bir denetleme ve düzen sağlama mekanizması olarak işlev görür. Özellikle hastalık, kaza ve ölüm gibi durumlara kader anlayışıyla yaklaşılması, toplumu hayata bağlamada ve sosyal düzenin korunmasında etkili bir rol oynar (Kıray, 2000).

Kıray'a göre, kent yaşamında modern imkanlara erişimdeki yetersizlikler, köy hayatının geleneksel yapısını ve ilişkilerini kısmen korurken, aynı zamanda yerel himaye ve patronaj ağlarının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Akraba ve hemşeri gruplaşmaları ile dini cemaatleşmeler, kırsaldan gelen nüfusun sosyo-költürel,

ekonomik ve dini sarsıntılarını hafifletmek adına tampon mekanizmalar işlevi görmüştür. Bu tür yapıların Türkiye’de özellikle 1970’li yıllardan itibaren belirgin hale geldiği görülmektedir (Çelik, 2013).

1970’li yıllardan sonra Türkiye’de dini canlanma ve gruplaşmalar yaygınlaşmış; sanayileşme, modernleşme ve kentleşme süreçlerine paralel olarak dini cemaatler, yeni anlam ve biçimlerle toplumda yer edinmiştir. Bu dönemde yaşanan geniş çaplı toplumsal değişimler, geleneksel tutum ve davranış kalıplarını, dayanışma biçimlerini ve sosyal ilişkileri değişime açık hale getirmiştir. Kıray, kent yaşamına özgü dayanışma ağlarının yetersiz kalması nedeniyle, dağılan geleneksel dayanışma ağlarının yerine dini grupların, hareketlerin ve cemaatlerin bu boşluğu doldurduğunu ve tampon mekanizma işlevi üstlendiğini ifade etmektedir (Çelik, 2013).

Kıray, işlevselci bakış açısıyla toplumu din, değer ve davranış ilişkisi çerçevesinde ele almış ve dinin işlevsel ve toplumsal rolü üzerinde durmuştur. Ayrıca din-toplum ilişkili çalışmalarında, İslam, Hristiyan, Musevi ve diğer dinlerle kıyaslamalar yaptığı da olmuştur. Özellikle, dinlerin zaman kavramına verdiği farklı anlam ve kullanım biçimlerini, karşılaştırmalar yaparak açıklamaktadır (Kıray, 2006).

Gün içerisinde zamanın belirli dilimlere göre ayarlanmasını, dinsel bir ihtiyaçtan doğduğunu ifade eden Kıray, bütün dinlerin kendine özgü pratik periyotlarına göre zaman ayarlaması yapıldığı görüşündedir. Örneğin orta çağ döneminde, iş hayatı için gün üç vakte bölünmektedir. Hristiyanların çanları, dua için günde yedi kez

çalması, günü düzenli aralıklara bölen bir araç işlevi görmüştür. Müslümanlar ise, günü namaz vakitlerine göre beş bölüme ayırmıştır. Bununla beraber, haftalık dinsel törenlerin olduğu günler, günlük işlerden ruhani işlere bir geçiş işlevi görmektedir. Bu dinsel törenler, İslam dininde cuma günü, Hristiyanlıkta pazar günü ve Yahudilikte ise cumartesi günü olarak uygulandığı söylenebilir. Dolayısıyla dinin toplumu, toplumun ise din kurumunu belirli noktalarda etkilediği görülmektedir (Kıray, 2006).

Kıray, din ve devlet işleri çerçevesinde toplumu laiklik kavramı üzerinden incelemiştir. Ona göre Türkiye’de laiklik sorunundan ziyade dindarlığın değişmesi ve sekülerleşmesi sorunu vardır. Toplumun hızla değişmesi sekülerizmi beraberinde getirmiştir. Toplumsal yaşamda dinin etki alanı azalmıştır. Ancak sekülerizmin etkisinin az görüldüğü toplumlarda, en basit işler bile dini kurallara göre karar verilerek yapılmaktadır. Özellikle köy toplumlarında genellikle dine oldukça ilgi gösterilmektedir. Bu bağlamda, köylerde genellikle birlikte ibadet edilmesi ve bir cemaat ruhunun olması oldukça önemlidir. Örneğin, camiye günlük beş vakit namaz için gitmeyen köy halkı, önemli bir yaptırımla karşı karşıya kalmaz. Ancak Cuma namazı gibi herkesin görüp eleştirebileceği ibadetlere katılım ise oldukça önemlidir. Çünkü Cuma namazı, dini bir ibadet olmasının yanı sıra cemaati bir araya toplayan ve bir dayanışma ve bütünleşme fırsatı sunan sosyal bir rol de üstlenmektedir (Kıray, 2006; Yılmaz, 2023). Sonuç olarak dinin işlevsel yönü, farklı toplumlarda ve aynı toplumun farklı tabakalarında farklı etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

20.yüzyılda Amerikan sosyolojisinin Türkiye’deki önde gelen temsilcilerinden biri olan ve Ankara ekolü çerçevesinde çalışmalar yürüten Kıray, yapısal-işlevselci ve evrimci sosyoloji yaklaşımlarını, pozitivist ve ampirist bir bakış açısıyla birleştirerek toplumsal olay ve olguları bütüncül bir perspektifle ele almıştır. Türkiye’nin sosyolojik sorunlarını, tarihsel ve mekânsal analizler ışığında kendine özgü sosyolojik anlayışı temelinde açıklamaya çalışmıştır. Kıray’ın, sosyolojik birikiminin şekillenmesinde, başta Behice Boran olmak üzere Karl Marx, Max Weber, Emile Durkheim ve Talcott Parsons gibi önemli isimler rol oynamıştır. Ancak bu düşünürlerden farklı olarak, sosyolojiye yaptığı özgün katkıları ve geliştirdiği kendine has kuramsal yaklaşımlarıyla dikkat çekmiştir. Çalışmalarında, Türkiye’nin geleneksel yapıdan modern yapıya geçiş sürecinde karşılaşılan sorunlara ve toplumsal değişim dinamiklerine odaklanarak, sosyolojiye yeni kavramlar kazandırmıştır. Bu bağlamda kendine özgü geliştirdiği kavramlarla; toplumsal yapı, toplumsal değişim, tampon mekanizmalar, saçaklanma, metropolitenleşme ve kentleşme gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Kıray, bu özgün yaklaşımı ve geliştirdiği kavramlarla Türkiye’de sosyoloji alanına önemli katkılarda bulunmuş, sosyolojinin kurumsallaşmasında kritik bir rol üstlenmiştir. Özellikle "tampon mekanizma," "ara form," "toplumsal yapı" ve "toplumsal değişim" kavramlarını ele alış biçimiyle bir ekol meydana getirerek, Türkiye’deki sosyolojik düşüncenin gelişiminde kalıcı bir iz bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Akşit, B. (2010). Mübeccel Kıray'ın Sosyolojik Araştırma Programının Oluşması: 1963-1973 ODTÜ Döneminden Anılar ve Eleştirel Bir Değerlendirme. (Haz. Çağlayan Kovanlıkaya ve Erkan Çav). *Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı: Cahit Tanyol, Mübeccel B. Kıray, Şerif Mardin*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Azman, A. (2001). Tarihselciliğe Karşı Ampirizm ve Mübeccel B. Kıray. *Doğu Batı*, 16, 32-58.

Çelebi, N. (2007). *Sosyoloji Notları*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Çelik, C. (2013). Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.

Doğan, İ. (2012). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem Akademi.

Fichter, H. J. (2016). *Sosyoloji Nedir*. (Cev. N. Celebi). Ankara: Anı Yayıncılık.

Giddens, A. (2012), *Sosyoloji*. (Ed. C. Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Giddens, A. (2018). *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, (Ü. Yıldız Battal, Çev.). Ankara: Siyasal Kitapevi.

Kaçmazoğlu, H. B. (2017). Mübeccel Belik Kıray'ın Sosyolojik Görüşleri Üzerine. *Journal of Sociological Studies/Sosyoloji Konferansları*, (55).

Kayalı, K. (2000). *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kıray, M.B. (1972). *Örgütlemeyen Kent. İzmir’de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, A-1, 1.

Kıray, M.B. (1999). *Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kıray, M.B. (2000). *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kıray, M.B. (2002). *Hayatımda Hiç Arkama Bakmadım*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kıray, M.B. (2006). *Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kıray, M.B. (2007). *Kentleşme Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kongar, E. (2000). Kıray'ın 1997 Tarihli Bir El Yazması Üzerine Notlar. *Mübeccel Kıray İçin Yazılar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kongar, E. (2012). *Türk Toplum Bilimcileri I*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kongar, E. (2019). *Türk Toplumbilimcileri I-2*. Remzi Kitabevi.

Kurtuluş, H. (2008). Mübeccel B. Kıray. *Türkiye’de Sosyoloji II*, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Ozankaya, O. (1991). *Toplumbilim*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Merter, F. (1990). 1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler: Malatya. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Mumford, L. (2019). *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, (Çev. G. Koca ve T. Tosun). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Simmel, G. (2019). *Modern Kültürde Çatışma*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, İ. (2000). Değişmenin Sosyoloğu: Mübeccel Belik Kıray. *Mübeccel Kıray İçin Yazılar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Tekeli, İlhan (2012), Anlatabildikleri ve Anlatamadıklarıyla Yaşam Öyküleri, İstanbul: Tarih

Vakfı Yurt Yayınları.

Tönnies, F. (2000). Gemeinschaft ve Gesellschaft. *Şehir ve Cemiyet*. (Çev. A. Aydoğan). İstanbul: İz yayıncılık.

Tönnies, F. (2003). Community and Society. United Kingdom: Dover Publications Inc.

Yılmaz, N. (2023). Mübeccel Belik Kıray ve Tampon Kuram, (Ed. Özcan Güngör). *Bir Sosyolog Bir Kavram ve Din-1*. Ankara: Oku Okut Yayınları.

BÖLÜM V

Dünya Göç Raporu ve Türkiye Göçmen Akış Analizi⁵ (2020-2024)

İlbey DÖLEK⁶

GİRİŞ

Göç ve Göçmen

Göç, insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte “Göçler Çağı” (Castles & Miller, 2009) olarak da adlandırılan günümüzde hem ülkemizin hem de dünyanın en önemli sorunlarından biri halini almıştır. Göç üzerine çeşitli tanımlar yapılsa da genel olarak bireylerin veya toplulukların farklı sebepler neticesinde yaşam alanlarını değiştirmesi süreci olarak tanımlanır (Kirman & Dölek, 2021: 17). Uluslararası düzeyde “göçmen”in (migrant) evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı bulunmamakla birlikte mevcut tanım, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından kendi amaçları doğrultusunda geliştirilmiş şemsiye bir terimdir. Bu terim, kendi ülkesi içinde ya da bir ülkeden başka ülkeye göç eden işçileri, kadınları, çocukları, öğrencileri, kaçakları vs. birçok kesimi kapsamaktadır. Uluslararası Göç Örgütü göçmeni, sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey olarak tanımlar (Perruchoud & Redpath – Cross, 2004: 37). Dünya üzerinde insanların büyük çoğunluğu doğduğu ülkede yaşamaya devam ederken, daha fazla insan da kendi bölgesindeki ülkeler başta olmak üzere başka ülkelere göç ediyor. Birleşmiş Milletler'in güncel verilerine göre dünyada yaklaşık 281 milyon uluslararası göçmen var, bu da küresel nüfusun %3,6'sına denk gelmektedir. Ancak giderek artan sayıda insan, çatışma, şiddet, siyasi veya ekonomik istikrarsızlık ve iklim değişikliği ve diğer felaketler nedeniyle kendi ülkeleri içinde ve dışında yerinden ediliyor (WMR, 2024).

Göç tanımlarına bakıldığında fiziksel yer değişikliği göçü tanımlamada yetersiz kalmakta hem göçün karmaşık bir yapıya sahip olması hem de merkezinde “insan”ın yer alması araştırmacıların göçe yaklaşımının daha bütüncül (holistik) olmasını zorunlu kılmaktadır.

⁵ Bu çalışma Gaziantep Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen Göç Sempozyumunda “Tümdengelimsel Bir Okuma: Dünya Göç Raporu (2022) ve Türkiye” başlıklı tebliğin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

⁶ Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Göç Araştırmaları Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-6287-4067, e-posta: ilbeydolek@gmail.com m

Dolayısıyla bir yerden başka bir yere yer değiştiren insanların yanlarında sadece bavullarıyla gitmedikleri, hatta bazen bavullarını bile yanlarına alamadıkları fakat her halükârda beraberinde kültürel sermayelerini de göç edilen yere taşıdıkları anlaşılmaktadır (Kirman & Dölek, 2021). Göç literatürüne bakıldığında göç olgusu, genellikle bir sorun olarak algılanmış ve farklı disiplinler aracılığıyla çalışılan popüler bir akademik alan haline gelmiştir. Son yıllarda Türkiye’de göçle ilgili yeni enstitüler, lisansüstü programlar açılmış ancak henüz lisans programı bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra dünyada göçmen akışındaki artış sanat, edebiyat ve resim gibi güzel sanatların farklı alanlarındaki sanatçıların göç ve göçmenlere yönelik ilgisini artırmıştır.

Göçle ilgili titiz analiz ve araştırmalardan elde edilen kanıtlar, göç politikası oluşturma ana kaynağı ve başlangıç noktasıdır. Özellikle göç gibi kutuplaşmış bir konuda tahmin sunarken dikkatli olmak gereklidir. Büyük sayıların basit analizleri, halkın algılarını ve politika oluşturma seçimlerini olumsuz yönde etkileyebilecek korkutucu bir anlatıyı etkileyebilmektedir (WMR, 2022). Her ne kadar dünyada yaşanan göç hareketliliğine ilişkin kesin sayısal verilere ulaşmak mümkün olmasa da sahadan elde edilen yaklaşık veriler göç araştırmaları alanında çalışan akademisyenler, öğrenciler ve uzmanlar ile politika üreticileri ve uygulayıcıları açısından oldukça önemlidir. Aynı zamanda mevcut veriler gelecekte artış beklenen göç olgusunu anlamada ve kontrol etmede rasyonel ve gerçekçi göç politikalarının hazırlanması açısından gereklidir. Dolayısıyla ortaya konan verilerin karşılaştırmalı analizine ihtiyaç vardır.

Dünya Göç Raporu

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından 2000 yılından bu yana her iki yılda bir dijital olarak yayınlanan Dünya Göç Raporu⁷ (WMR) küresel ölçekte göç hareketliliğine ilişkin önemli veriler sunmaktadır. Dünya Göç Raporu serisinin temel amacı, okuyucuların değişiklikleri daha iyi anlayabilmelerini ve kendi çalışmalarına uyarlayabilmelerini sağlamak için küresel olarak göç ve hareketlilikte meydana gelen değişiklikleri açık ve doğru terimlerle ortaya koymaktır. Birleşmiş Milletler göç ajansı olarak Uluslararası Göç Örgütü, kanıta dayalı veriler, araştırma ve analizler yoluyla insan hareketliliğinin karmaşıklığını ve çeşitliliğini gizemden arındırma yükümlülüğüne sahiptir. Raporda ayrıca Uluslararası Göç Örgütü’nün temel hakları koruma konusundaki devam eden yükümlülüğü ve en çok ihtiyaç duyan göçmenleri destekleme misyonu da kabul edilmektedir. Uluslararası Göç Örgütü’nün yüksek öncelik verdiği üç alan şunlardır: 1) Hareket halindeki insanları korumak ve hayatları kurtarmak; 2) Yerinden edilmeye yönelik çözümler üretmek; 3) Düzenli göç için yolları kolaylaştırmaktır (WMR, 2024:xiii).

2022 Dünya Göç Raporu iki ana temadan oluşmaktadır:

I: Göç ve göçmenlere ilişkin temel bilgiler (göçle ilgili istatistikler dâhil),

II: Karmaşık ve yeni ortaya çıkan göç sorunlarının dengeli, kanıta dayalı analizi.

2022 Dünya Göç Raporunda on bir yeni bölüm yer alırken on ikinci bölüm daha önceki bir raporda yer alan bir bölümün tekrarı olarak sunulmuştur. Raporda yer verilen bölüm başlıkları şu şekildedir:

Rapora Genel Bakış: Göç ve hareketlilik geleceğimizi şekillendiren teknolojik, jeopolitik ve çevresel dönüşümler

Göç ve Göçmenler: Küresel Bir Bakış

Göç ve Göçmenler: Bölgesel Boyutlar ve Gelişmeler

Göç Araştırması ve Analizi: Birleşmiş Milletlerin Katkıları

Büyük Yıkıcı: COVID-19'un küresel olarak göç, hareketlilik ve göçmenler üzerindeki etkisi

İstikrar, kalkınma ve güvenli göçün itici güçleri olarak barış ve güvenlik

Bir fırsat merdiveni olarak uluslararası göç: Küresel veriler gerçekte ne gösteriyor?

Göçle ilgili dezenformasyon: yeni teknoloji boyutlarıyla eski bir sorun

Göç ve iklim değişikliğinin yavaş başlayan etkileri: durumu değerlendirmek ve harekete geçmek

Göç yollarında insan ticareti: eğilimler, zorluklar ve yeni işbirliği biçimleri

Yapay zekâ, göç ve hareketlilik: politika ve uygulamaya etkileri

Artan aksaklık ve dezenformasyon çağında göçmenlerin katkıları üzerine düşünceler

Dünya Göç Raporu'nda yer alan bölüm başlıkları ise şu şekildedir:

A. Anahtar Veriler ve Bilgiler: Göç ve Göçmenler Üzerine

Rapora genel bakış: Hızla değişen dünyada göç, çözümün bir parçası olmaya devam ediyor, ancak temel zorluklar devam ediyor

Göç ve göçmenler: Küresel bir bakış

B. Karmaşık ve Ortaya Çıkan Göç Sorunları

Göç ve göçmenler: Bölgesel boyutlar ve gelişmeler

Artan göç eşitsizliği: Küresel veriler aslında neyi gösteriyor?

Göç ve insan güvenliği: Efsaneleri açığa çıkarmak ve yeni gerçekleri ve yanıtları incelemek

Cinsiyet ve göç: Eğilimler, boşluklar ve acil eylem

İklim değişikliği, gıda güvensizliği ve insan hareketliliği: Bağlantılar, kanıtlar ve eylem

Küresel bir göç yönetimine doğru mu? 2005 Küresel Uluslararası Komisyonu'ndan 2022 Uluslararası Göç İnceleme Forumu'na Geçiş ve Ötesi

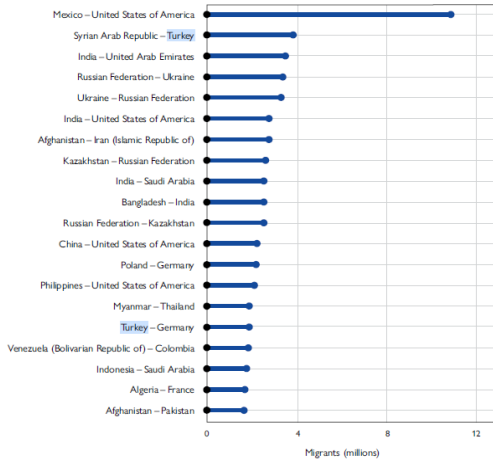
Pandemi sonrası bir toparlanma mı? COVID-19 sonrası küresel ölçekte göç ve hareketlilik

BULGULAR

Dünya’da Göç Koridorları ve Türkiye

Birleşmiş Milletler'in güncel verilerine göre dünyada yaklaşık 281 milyon uluslararası göçmen var, bu da küresel nüfusun %3,6'sına denk gelmektedir. Ancak giderek artan göçmen çatışma, şiddet, siyasi veya ekonomik istikrarsızlık, iklim değişikliği ve diğer felaketler nedeniyle kendi ülkeleri içinde ve dışında yerinden edilmektedir. 2022'de dünyada 117 milyon yerinden edilmiş insan ve 71,2 milyon kişi de ülke içinde yerinden edilmişti. Sığınmacı sayısı 2020'de 4,1 milyondan 2022'de 5,4 milyona yükseldi, bu da %30'dan fazla bir artış anlamına geliyor (WMR, 2024). Uzun vadeli veriler, uluslararası göçün dünya çapında tekdüze olmadığını, ekonomik, coğrafi, demografik ve diğer faktörler tarafından şekillendiğini, bunun da uzun yıllar boyunca geliştirilen “göç koridorları” gibi farklı göç modellerine yol açtığını göstermektedir. Göç koridorları, zaman içinde gerçekleşen göç hareketlerinin birikimini temsil eder ve göç kalıplarının belirli hedef ülkelerde nasıl önemli miktarda yabancı doğumlu nüfusa dönüştüğünün anlık görüntüsünü sağlamaktadır (WMR, 2022).

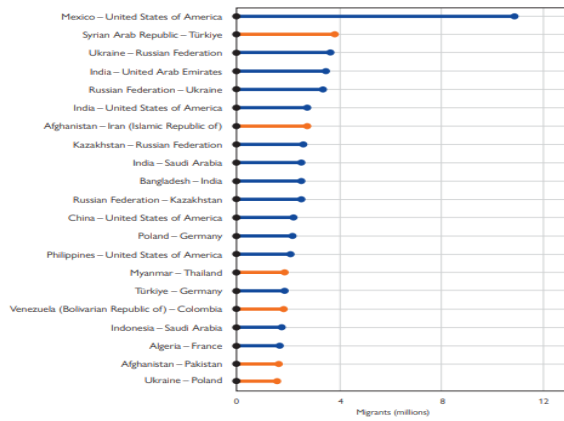
Figure 3. Top 20 international migration country-to-country corridors, 2020

Source: UN DESA, 2021a.

Note: The corridors present the number of international migrants (millions) born in the first-mentioned country and residing in the second. Corridors represent an accumulation of migratory movements over time and provide a snapshot of how migration patterns have evolved into significant foreign-born populations in specific destination countries.

Figure 1. Top international country-to-country migration corridors, 2024

Source: UN DESA, 2021a; UNHCR, 2023a.

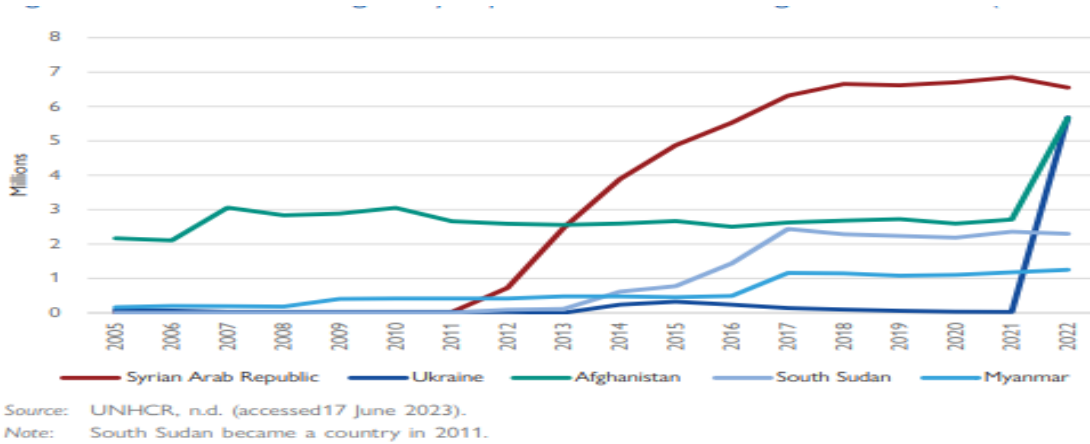
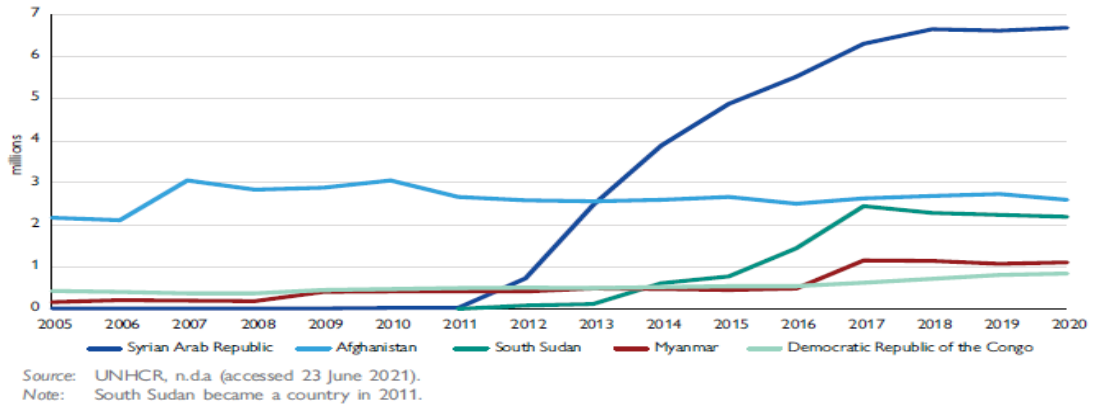
Notes: The corridors represent the number of international migrants (millions) born in the first-mentioned country and residing in the second. Corridors represent an accumulation of migratory movements over time and provide a snapshot of how migration patterns have evolved into significant foreign-born populations in specific destination countries. Those corridors comprising mainly displaced persons are coloured orange. Revisions have been made based on large-scale displacement from Ukraine to neighbouring countries (as at end October 2023).

Şekil 3'e göre; Meksika'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne uzanan koridor yaklaşık 11 milyon göçmenle dünyada ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada Suriye Arap Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye uzanan koridoru ise, çoğunlukla Suriyeliler tarafından yerlerinden edilen göçmenlerden oluşturmaktadır. Öte yandan dünyanın üçüncü büyük koridoru olan Hindistan'dan Birleşik Arap Emirliklerine (3 milyondan fazla) olan koridoru çoğunlukla işçi göçmenler oluşturmaktadır. Rusya Federasyonu ile Ukrayna'nın ikili koridoru dünyanın en büyük koridorları arasında dördüncü ve beşinci sırada yer almaktadır. Yaklaşık 3 milyon Rusya Federasyonu'nda doğan insanlar artık Ukrayna'da yaşıyor, neredeyse aynı sayıda insan da Ukrayna'ya taşınmıştır. Özellikle bu koridordaki göç akışı iki ülke arasında 2023 Ekim sonunda başlayan savaş nedeniyle artış göstermiştir. Ayrıca, Türkiye-Almanya arasındaki göç koridoru da önemlidir olup bu koridor dünya ölçeğinde kayda değer ilk 20 göç koridorları listesinde 16. Sırada yer almaktadır (WMR, 2022: 26). Bu sıralamada 2024 Dünya Göç Raporunda aynı kalmıştır (WMR, 2024: 23). Türkiye ile Almanya arasındaki bu koridor yeni olmayıp iki ülke arasında 30 Ekim 1961 tarihinde imzalanan İşgücü Anlaşması ile başlamıştır. Şuan Almanya'da yaşayan Türklerin sayısı yaklaşık 2,5 milyon civarındadır. 2024 raporuna

göre Suriye-Türkiye, Afganistan-İran, Myanmar-Tayland- Endonezya-Suudi Arabistan-Afganistan-Pakistan ve Ukrayna-Polonya arasındaki göç koridorları çoğunlukla yerinden edilmelerden kaynaklanmaktadır (WMR, 2024: 23).

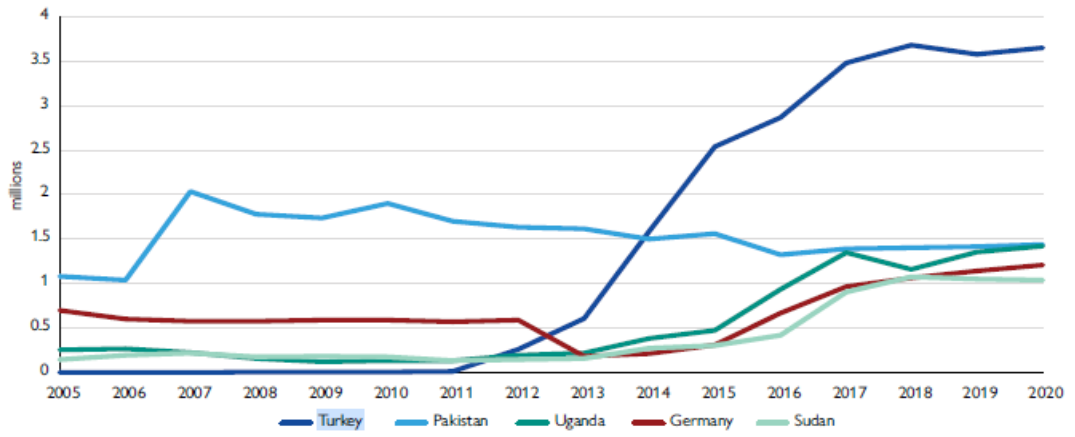
İlk Beş Menşe Ülkeye Göre Mülteci Sayısı

Önceki yıllarla tutarlı olarak göçmenlerin yarısından fazlası 10 ülkede ikamet ediyordu. 2020 yılında beşinci kez Türkiye, çoğu Suriyeli olmak üzere 3,6 milyondan fazla göçmenle art arda dünyanın en fazla göçmene ev sahipliği yapan ülke olmuştur. Suriyelilerin küresel göçmen nüfusu içindeki önemli payını yansıtan sınır ülkesi Lübnan da aynı zamanda ilk 10'da yer aldı. İkinci en büyük menşe ülke olan Afganistan'dan gelen göçmenlerin başlıca iki ev sahibi ülke Pakistan ve İran İslam Cumhuriyeti de göçmenlere ev sahipliği yapan ilk 10 ülke arasında yer aldı. Geri kalanını Uganda, Almanya, Sudan, Bangladeş ve Etiyopya oluşturmuştur (WMR, 2022: 46). Rusya Federasyonu'nun 2022'de Ukrayna'yı işgali, o tarihten bu yana yaşanan en büyük yerinden edilme krizlerinden biriyle sonuçlandı. İkinci Dünya Savaşı. 2022 yılı sonuna kadar yaklaşık 5,7 milyon Ukraynalı ülkesinden kaçmak zorunda kaldı. Ukrayna, Suriye Arap Cumhuriyeti'nden sonra dünyada mültecilerin en büyük ikinci menşe ülkesi haline geliyor (WMR, 2024:43).

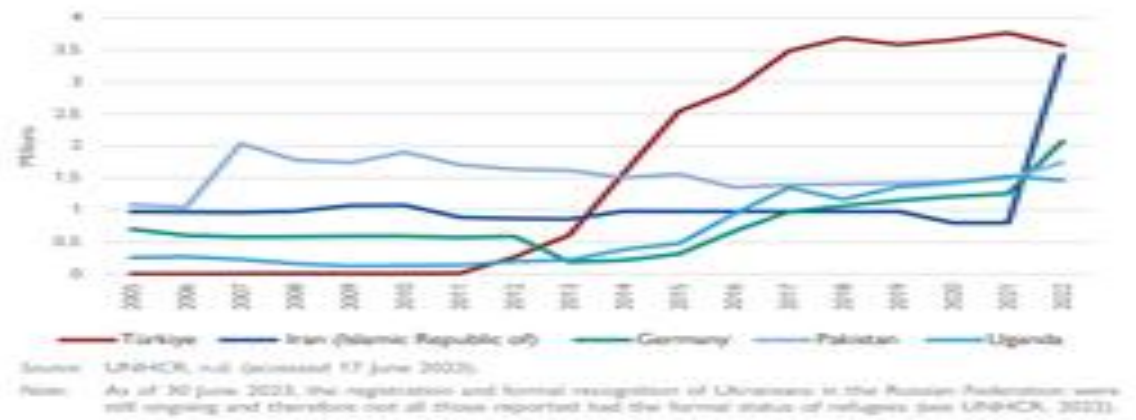

Ev Sahibi Ülkeye Göre Göçmen Sayısı

Uluslararası Göç Örgütü, 2020'de yeniden yerleşim, insani kabul ve yer değiştirme süreçlerinde önemli operasyonlar ile Afganistan, Yunanistan, Ürdün, Lübnan ve Türkiye'deki toplam 40.536 göçmen ve hassas durumdaki diğer kişiler için 27'den fazla devleti destekledi. Yeniden yerleştirmede ilk üç ülke Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve İsveç olmuştur. Yukarıda belirtilen toplamın 3.063'ü uluslararası yardıma ihtiyaç duyan göçmen Yunanistan, İtalya ve Malta'dan Avrupa'daki 14 hedef ülkeye taşınmıştır (WMR, 2022: 49). 2022'de 339.000'den fazla mülteci menşe ülkelerine geri döndü; bu rakam bir önceki yıla göre yüzde 21 azaldı önce. Geri dönüşlerin çoğu (151.300) Güney Sudan'a yapıldı ve bunların çoğunluğunu Uganda'dan (75.500) gelenler oluşturmuştur. 2022'de 28 ülke en az bir veya daha fazla vatandaşlığa alınmış mülteci bildirdi (2021'deki 23 ülkeyle karşılaştırıldığında), Yıl boyunca toplam 50.800'den fazla vatandaşlığa alınmış mülteci – yeni vatandaşlığa alınmış mültecilerin sayısı 56.700'e göre azaldı. 2021'de, ancak 2016'da bildirilen 23.000 kişiyle karşılaştırıldığında hâlâ bir artış vardır. 2022'de vatandaşlığa kabullerin çoğu çoğunluğu (yaklaşık 23.300 mülteci) Hollanda Krallığı'nda olmak üzere Avrupa'da meydana gelmiştir. Yaklaşık 18.700 mülteci Kanada'da uzun süreli oturma izni almıştır (WMR, 2024: 44).

Source: UNHCR, n.d.a (accessed 23 June 2021).

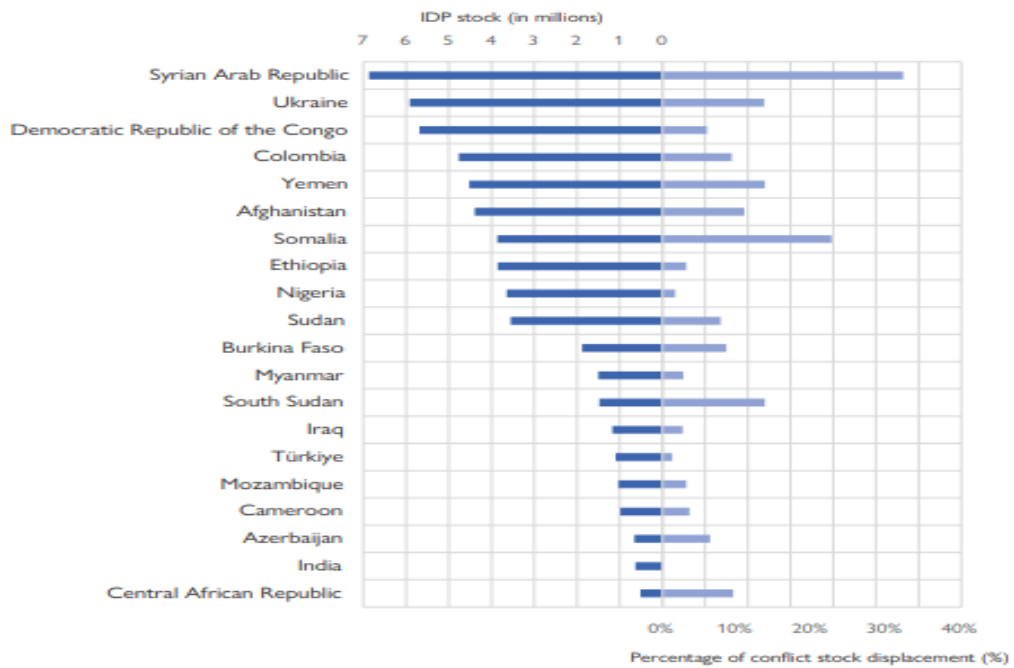
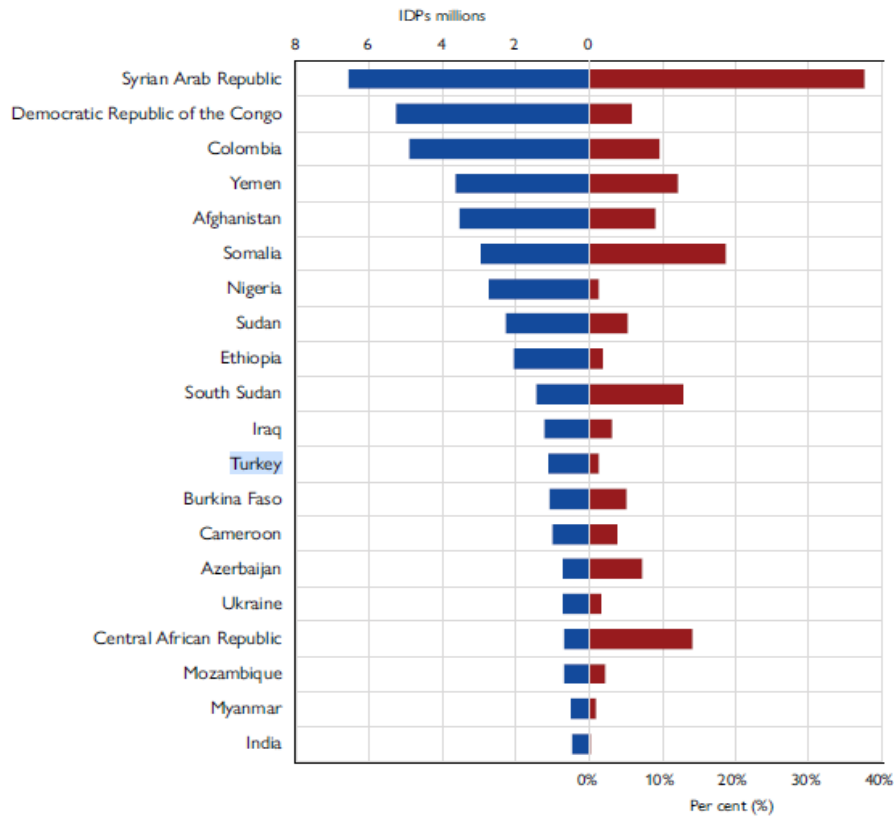
Source: UNHCR, n.d. (accessed 17 June 2023).

Note: As of 30 June 2023, the registration and formal recognition of Ukrainians in the Russian Federation were still ongoing and therefore not all those reported had the formal status of refugees (see UNHCR, 2023).

Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin En Fazla Nüfusa Sahip Olduğu İlk 20 Ülke

2020 yılında, afetler nedeniyle yerinden edilen kişilerin küresel toplam sayısı 104 ülke genelinde yaklaşık 7 milyon kişiydi. Bu kişilerin 2020 yılı sonunda hâlâ yerinden edilmiş durumda oldukları bildirildi. *The Internal Displacement Monitoring Center*'ın (IDMC) belirttiği gibi bu rakam "son derece ihtiyatlı bir tahmindir (WMR, 2022: 51). Grafiğe göre Türkiye ülkeler arasında 2022 Raporuna göre 12. sırada yer alırken 2024 Raporuna göre ise 15. sırada yer almıştır. 2020'de neredeyse 16 milyon göçmenle Almanya, Avrupa'daki tüm ülkeler arasında en fazla yabancı uyruklu nüfusa sahipti. Almanya'daki göçmen sayısı 2015 ile 2020 yılları arasında 5 milyonun üzerinde arttı. En büyük gruplar Polonya, Türkiye, Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Suriye Arap Cumhuriyeti'nden geldi (WMR, 2022: 88).

Amerika Birleşik Devletleri 2020 yılında yaklaşık 341.000 mülteciye ev sahipliği yaptı. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sığınmacıların çoğu Latin kökenliydi Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti, Meksika gibi Amerika ülkeleri ve Kuzey Ortadaki ülkelere Guatemala, El Salvador ve Honduras'ın da dâhil olduğu Amerika, sosyoekonomik ve politik faktörlerin karmaşık bir karışımıdır. Bu faktörler önemli sayıda insanı ülkeyi terk etmeye zorladı. Bu arada Kanada yaklaşık 110.000 mülteciye ev sahipliği yaptı ve bu sayı 2020'de 85.000'den fazla sığınmacıya ulaşmıştır. Kanada'daki mültecilerin önemli bir kısmı Nijerya, Türkiye ve Pakistan gibi ülkelere geldi. (WMR, 2022: 113). 2022 yılında, afetler nedeniyle yerinden edilenlerin küresel toplam sayısı 8,7 milyon kişi civarındaydı. 88 ülke ve bölge. Bu kişilerin 2022 yılı sonunda hâlâ yerinden edilmiş halde yaşadıkları bildirildi. 2022 yılında meydana gelen felaketlere (WMR, 2024:49). 2022 sonu itibarıyla toplam 60,9 milyon kişi ülke içinde yerinden edildi; bu rakam 2021 yılına göre yüzde 60 daha fazla ve tarihteki en yüksek rakam olmuştur. Bu yerinden edilmelerin yüzde 53'ü (32,6 milyon) afetlerden kaynaklandı yüzde 47'si (28,3 milyon) çatışma ve şiddetten kaynaklandı (WMR, 2024:50).

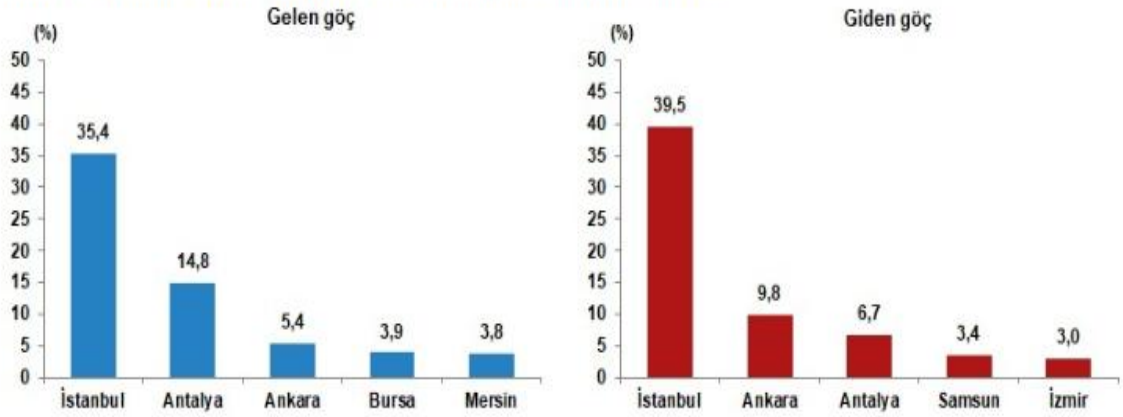
Source: IDMC, n.d. (accessed 21 May 2023); UN DESA, 2022b.

Notes: IDP populations refer to the accumulated number of people displaced over time. The population size used to calculate the percentage of conflict IDPs is based on the total resident population of the country per UN DESA population estimates (2022).

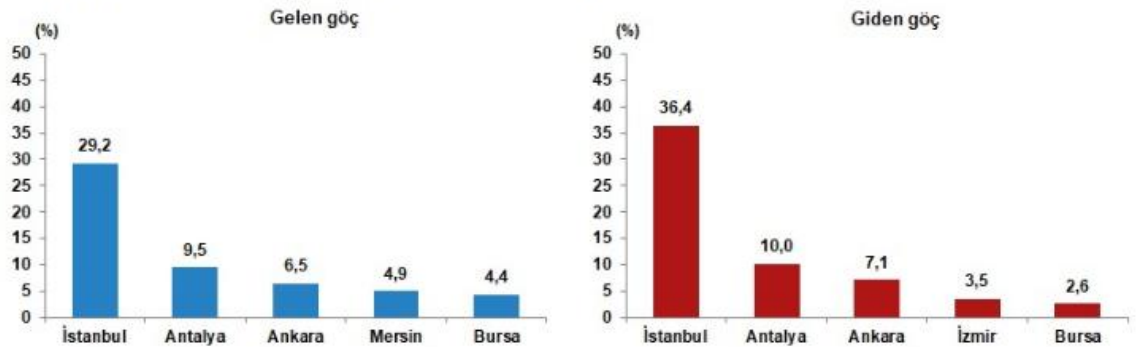
Türkiye’de Göç Akışı (2022-2024)

TÜİK verilerine göre yurt dışından Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 2022 yılında, bir önceki yıla göre %33,2 azalarak 494 bin 52 kişi oldu. Göç eden nüfusun %52,9'unu erkekler, %47,1'ini ise kadınlar oluşturdu. Yurt dışından gelen nüfusun 94 bin 409'unu Türk vatandaşları, 399 bin 643'ünü ise yabancı uyruklular oluşturdu. Türkiye'ye 2022 yılında gelen yabancı uyruklu nüfus içinde ilk sırayı %25 ile Rusya Federasyonu vatandaşları aldı. Rusya Federasyonu'nu %8,1 ile Ukrayna, %6,5 ile İran, %5,4 ile Afganistan ve %4,8 ile Irak vatandaşları izlemiştir. Türkiye'den yurt dışına göç eden kişi sayısı 2022 yılında bir önceki yıla göre %62,3 artarak 466 bin 914 olmuştur. Göç eden nüfusun %55,7'sini erkekler, %44,3'ünü ise kadınlar oluşturdu. Türkiye'den yurt dışına giden nüfusun 139 bin 531'ini Türk vatandaşları, 327 bin 383'ünü ise yabancı uyruklular oluştururken Türkiye'den göç eden yabancı uyruklu nüfus içinde ilk sırayı %20 ile Irak vatandaşları almıştır. Irak'ı, %10,6 ile İran, %7 ile Özbekistan, %6 ile Afganistan ve %4,8 ile Türkmenistan vatandaşları takip etmiştir (TÜİK, 2022).

Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden göçün en fazla olduğu ilk 5 il, 2022

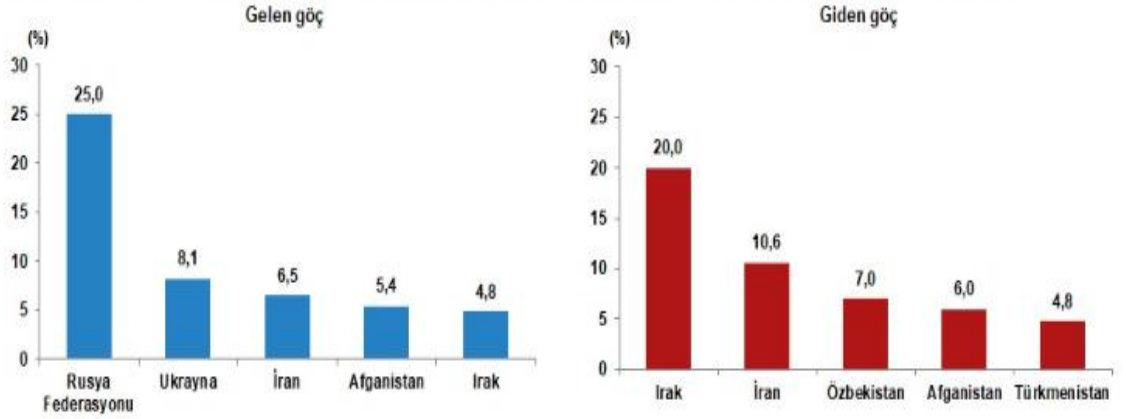
Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden göçün en fazla olduğu ilk 5 il, 2023

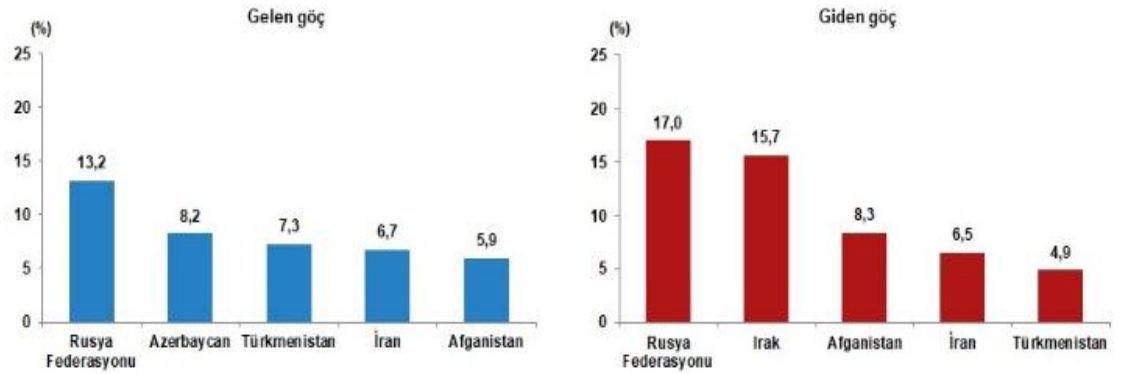
Türkiye'ye 2022 yılında göç edenlerin illere göre dağılımı incelendiğinde, %35,4 ile en fazla göç alan ilin İstanbul olduğu görüldü. İstanbul'u %14,8 ile Antalya, %5,4 ile Ankara, %3,9 ile Bursa ve %3,8 ile Mersin takip etmiştir. Aynı yıl, Türkiye'den yurt dışına göç eden nüfusun illere göre dağılımına bakıldığında ise %39,5 ile İstanbul'un en fazla göç veren il olduğu görüldü. İstanbul'u %9,8 ile Ankara, %6,7 ile Antalya, %3,4 ile Samsun ve %3 ile İzmir izledi

(TÜİK, 2022). 2023 yılında Türkiye'ye gelen göçün illere göre dağılımı incelendiğinde, %29,2 ile en fazla göç alan ilin İstanbul olduğu görüldü. İstanbul'u %9,5 ile Antalya, %6,5 ile Ankara, %4,9 ile Mersin ve %4,4 ile Bursa takip etti. Aynı yılda Türkiye'den göç eden nüfusun illere göre dağılımına bakıldığında ise %36,4 ile İstanbul'un en fazla göç veren il olduğu görülürken, İstanbul'u %10 ile Antalya, %7,1 ile Ankara, %3,5 ile İzmir ve %2,6 ile Bursa takip etmiştir (TÜİK, 2024).

Vatandaşlık ülkesine göre Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden göçün en fazla olduğu ilk 5 ülke, 2022

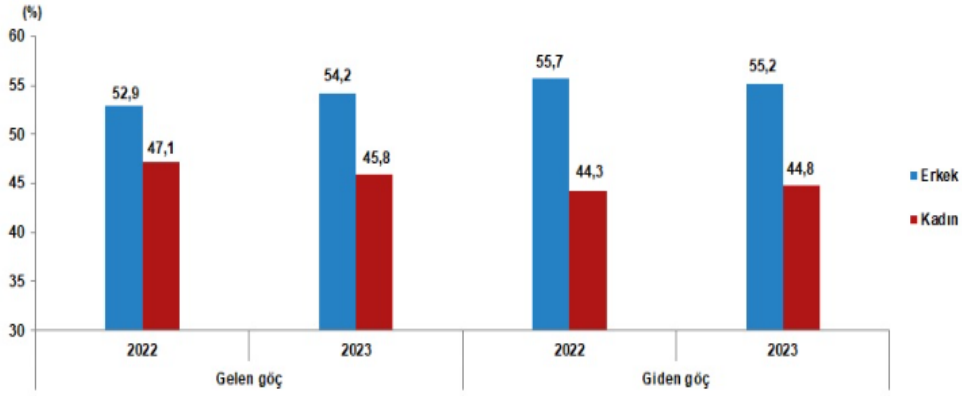

Vatandaşlık ülkesine göre Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden göçün en fazla olduğu ilk 5 ülke, 2023

Türkiye'ye 2023 yılında gelen yabancı uyruklu nüfus içinde ilk sırayı %13,2 ile Rusya Federasyonu vatandaşları alırken Rusya Federasyonu'nu %8,2 ile Azerbaycan, %7,3 ile Türkmenistan, %6,7 ile İran ve %5,9 ile Afganistan vatandaşları takip etmiştir. Türkiye'den göç eden yabancı uyruklu nüfus içinde ilk sırayı %17 ile Rusya Federasyonu vatandaşları alırken Rusya Federasyonu'nu, %15,7 ile Irak, %8,3 ile Afganistan, %6,5 ile İran ve %4,9 ile Türkmenistan vatandaşları izlemiştir (TÜİK, 2024).

Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden göçün cinsiyete göre dağılımı, 2022, 2023

Yurt dışından Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 2023 yılında, bir önceki yıla göre %35,9 azalarak 316 bin 456 kişi oldu. Göç eden nüfusun %54,2'sini erkekler, %45,8'ini ise kadınlar oluşturdu. Yurt dışından gelen nüfusun 101 bin 677'sini Türk vatandaşları, 214 bin 779'unu ise yabancı uyruklular oluşturdu. Türkiye'den yurt dışına göç eden kişi sayısı 2023 yılında bir önceki yıla göre %53 artarak 714 bin 579 oldu. Göç eden nüfusun %55,2'sini erkekler, %44,8'ini ise kadınlar oluşturdu. Türkiye'den yurt dışına giden nüfusun 291 bin 377'sini Türk vatandaşları, 423 bin 202'sini ise yabancı uyruklular oluşturdu (TÜİK, 2024).

Değerlendirme

Uluslararası Göç Örgütü'nün yayınladığı Dünya Göç Raporları (2022-2024) ve TÜİK'in ortaya koymuş olduğu nicel ve nitel verileri Türkiye özelinde karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu sayede göç olgusu ve göçmen akışı hem bütüncül ve karşılaştırmalı olarak ele alınmış hem de küresel perspektiften Türkiye özeline doğru tümdengelimsel bir okuma gerçekleştirilmiştir.

2022 Dünya Göç Raporu, COVID-19'un göç ve hareketlilik üzerindeki etkileri de dâhil olmak üzere zamanımızın en önemli ve acil küresel göç sorunlarından bazılarına ilişkin kanıt tabanı oluşturmaya yardımcı olmak için göçle ilgili mevcut veriler, araştırmalar ve analizlerden yararlanmayı amacı taşımaktadır. Doğası gereği, küresel göçün karmaşık dinamikleri hiçbir zaman tam olarak ölçülemez, anlaşılabilir ve düzenlenemez. Ancak bu raporun gösterdiği gibi, giderek belirsizleşen zamanlarda göçün temel özelliklerini "daha iyi anlamamıza" yardımcı olabilecek, sürekli büyüyen ve gelişen bir veri ve bilgi birikimine sahip durumdayız (WMR, 2022). Son yıllarda çatışmaların ve belirsizliğin hâkim olduğu dünyada göç olgusu da değişimin merkezinde önemli bir yer edinmektedir (Sirkeci, 2023). Yerel ve küresel düzlemde artan belirsizlik ortamında göç hareketliliğine bütüncül bakış sağlama ve çok nedenli göç olgusunu anlama adına Birleşmiş Milletlerin her iki yılda bir yayınladığı Dünya Göç Raporu önemli veriler ortaya koymaktadır. Son yıllarda gönüllü göç eden bireylerin de ne zaman, nereye ve nasıl göç edeceği konusunda zorunlu göçe itici güçlerin etkisi kabul edilmekle birlikte göçün çok nedenli ve karmaşık doğası gereği halen göçlerin zorunlu mu? Yoksa gönüllü mü?

Gerçekleştiği tartışması güncelliğini korumaktadır. Aynı zamanda artan göç hareketliliği ile birlikte daha fazla göçmene ev sahipliği yapma karşılığının arttığı Türkiye gibi ülkeler açısından göç olgusu daha da önemli hale gelmektedir. Ayrıca göç araştırmaları incelendiğinde göçmenlerin hareketliliği kadar hareketsizliği de ele alınmakta ve karmaşık doğaya sahip göç olgusu çeşitli nedenlere bağlı olarak analiz edilmektedir. Özellikle ulus ötesi göçlerin daha çok ekonomik nedenlere bağlı olarak ortaya çıktığı yönündeki öncü kuramlara ek olarak son zamanlarda savaşlar, salgınlar (COVID-19) ve iklim değişikliklerine bağlı olarak göçlerde artış olduğu verilere yansımaktadır. Buna bağlı olarak yasal yollar dışında hareket etmeye çalışan düzensiz göçmen sayısındaki artış trajik göçmen ölümlerindeki sayıları da her geçen yıl artmasına neden olmaktadır.

Türkiye son 50 yıl içinde göç veren bir ülke konumunda iken Türkiye'nin hem coğrafi konumu hem de komşu ülkelerde yaşanan siyasi, ekonomik ve diğer sebepler neticesinde transit göçmenlerin geçiş yeri ve göç alan bir ülke konumuna gelmiştir. Özellikle Türkiye'nin Suriye sınırı dünya göç koridorunda 2. sırada yer alması oldukça önemlidir. Diğer göç koridorları gibi bu koridorunda yakın gelecek de kullanılacak olması Türkiye'yi göç konusunda önemli hale getirmiştir. Göç İdaresi Başkanlığı'nın açıklamasına göre Türkiye'de 3 milyon 99 bin 524'ü geçici koruma altında bulunan Suriyeliler, 221 bin 353'ü uluslararası koruma kapsamında bulunan yabancılar ve 1 milyon 104 bin 353'ü ikamet izniyle kalan yabancılar olmak üzere toplam 4 milyon 425 bin 230 yasal kalış hakkı bulunan yabancı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Mülteciler Derneğinin verilerine göre Türkiye'den ülkesine dönen gönüllü göçmen sayısı 2023 yılının Temmuz ayında 562 bine ulaşmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye hem dünyada yer alan göç koridorları arasında ikinci sırada yer alması hem de Rusya-Ukrayna savaşı, Suriye iç savaşı, İsrail-Filistin savaşı neticesinde komşu ülkelerden yerinden edilmiş göçmenler için önemli bir konuma sahiptir ve Türkiye'nin bu özelliğini önümüzdeki yıllarda da sürdürmesi öngörülmektedir.

Kaynakça

Castles, S.& Miller, M. J. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Fourth Edition; New York: Guilford Press.

Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/>

Kirman, M. A. & Dölek, İ. (2021). “*Göç ve Kültür, Disiplinlerarası Bir Bakış* kitabı içinde, Ed. M. Ali Kirman& İ. Dölek, Ankara: Nobel Yayıncılık

Kirman, M. A. & Dölek, İ. (2021). *Göç ve Din, Disiplinlerarası Bir Bakış* kitabı içinde, Ed. M. Ali Kirman& İ. Dölek, 2. Basım, Ankara: Astana Yayınları

Sirkeci, İ. (2023). “Önsöz” *Göç ve Metodoloji* içinde (Ed. M. A. Kirman & İlbey Dölek), Ankara: Nobel Yayıncılık

TÜİK, (2022). Uluslararası Göç İstatistikleri, 24 Temmuz 2023 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2022-49457>

Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Ağustos 2024, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>

World Migration Report, (2022). <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>

World Migration Report, (2024). <https://worldmigrationreport.iom.int/>

BÖLÜM VI

Doğal Afetlerde Çocukların Güvenliğinin Sağlanması ve Toplumsal Yönleri ve Önemi

Sergender SEZER⁸

Giriş

Doğal afetler, toplumların sosyal ve ekonomik yapısında ciddi değişikliklere yol açarken, özellikle çocuklar gibi savunmasız gruplar üzerinde büyük etkiler bırakmaktadır. Çocukların afet sırasında ve sonrasında güvenliğini sağlamak, toplumun tüm kesimlerinin bir sorumluluğudur. Afetlerden korunma süreci, bilinçlendirme ve eğitimle başlar; güçlü altyapılar, psikososyal destek ve toplumsal dayanışma ile çocukların güvenliği sağlanır. Doğal afetlerin meydana getirdiği tehlikelere karşı çocukların korunması, yalnızca fiziksel güvenliğini sağlamakla sınırlı kalmayıp, onların psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını da kapsamaktadır. UNICEF ve World Health Organization (WHO) gibi uluslararası kuruluşlar, afet anında çocukların korunması için toplumsal dayanışma ve bilinçlendirme çalışmalarının önemine dikkat çekmektedir. Bu nedenle, afet durumlarında çocukların güvenliği için ailelerden devlet kurumlarına, sivil toplum kuruluşlarından eğitim kurumlarına kadar geniş bir paydaş katılımı gereklidir. Bu iş birliği, çocukların afetlere karşı dayanıklılığını artırarak uzun vadeli iyileşme süreçlerine katkı sunmaktadır.

1. Çocukların Afetlere Karşı Korunması ve Bilinçlendirilmesi

Çocukların doğal afetlere karşı korunması için eğitimin erken yaşlardan itibaren başlaması gereklidir. Bilinçlendirme eğitim programları, çocuklara deprem, sel, kasırga gibi afetlerin ne olduğunu ve nasıl tepki vermeleri gerektiğini öğretir. Bu bilinçlendirme eğitimleri, afet anında

⁸ Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğr. Üyesi. sergender@mu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7097-8691

çocukların güvenli alanlara kaçmaları, acil durum çantası hazırlamaları ve yardım ekiplerine nasıl ulaşabileceklerini öğrenmelerini sağlar.

Afetlerin ardından çocuklar, kayıplarla başa çıkmakta zorlanabilir ve güvenliklerini sağlamak adına bilinçlendirilme sürecine ihtiyaç duyarlar. Çocukların afetler sırasında ve sonrasında güvenli alanlara yönelmeleri ve duygusal ihtiyaçlarını ifade edebilmeleri için eğitim verilmesi gereklidir (Cırcır ve Tagay, 2023). Bu tür bilinçlendirme faaliyetleri, çocukların afetler sırasında daha güvende hissetmelerini sağlar ve travmatik etkilerin üstesinden gelmelerine yardımcı olur.

Depremler gibi travmatik olaylar, çocuklar üzerinde derin psikolojik izler bırakabilir. Çocukların afet durumlarına nasıl tepki vereceklerini öğrenmeleri, güvenli alanlara yönelme ve ailelerinden destek alma gibi temel güvenlik önlemleri edinmeleri, korku ve endişe düzeylerini azaltabilir (Özer, Bakır ve Şaşmaz, 2023). Bilinçlendirme programlarının afet eğitimlerini içermesi, çocukların travmatik olaylar karşısında daha güçlü olmalarını sağlar.

Çocukların afetlere karşı korunması, erken yaşlardan itibaren afet eğitimi verilmesiyle başlar. UNICEF (2022), afet eğitiminin çocukların afetler karşısında daha hazırlıklı olmalarını ve dayanıklı hale gelmelerini sağladığını vurgular. Çocuklara afetlerin doğasını, nasıl tepki vermeleri gerektiğini öğretmek ve acil durumlar için güvenli davranış modelleri kazandırmak, afet anında yaşanacak paniği azaltır ve güvenliklerini sağlar.

Özellikle deprem tatbikatları, çocukların hızlı ve etkili tepki verebilme becerisini geliştirmek için önemlidir. Bu tür eğitimler, çocukların afet sırasında güvenli alanlara yönelmelerini ve temel acil durum bilgilerini öğrenmelerini sağlar (AÇEV, 2024). Çiçek ve Yılmaz (2023) de Türkiye'deki afet eğitimlerinin çocukların yaş ve gelişim seviyelerine uygun şekilde hazırlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Böylece, çocuklar hem fiziksel hem de psikolojik olarak afetlere karşı daha dayanıklı hale gelirler.

Limoncu ve Atmaca (2018), çocukların afetler karşısında bilinçlendirilmesinin afet yönetiminin temel taşlarından biri olduğunu vurgular. Özellikle çocuklara yönelik bilinçlendirme programlarının, sadece afet sırasında fiziksel güvenliği sağlamakla kalmayıp, afet sonrası psikolojik direnç geliştirmelerini de desteklediğini belirtir. Çocukların afetlere nasıl tepki vereceğini bilmesi, onların kendilerini koruyabilme yetisini artırır ve afet sonrası olumsuz etkilerin azalmasına yardımcı olur (Erbil, 2023).

2. Fiziksel Güvenlik ve Altyapı Çalışmaları

Çocukların bulunduğu alanların afetlere dayanıklı olması, fiziksel güvenliklerini sağlamak için kritik öneme sahiptir. Özellikle deprem bölgelerinde, okulların ve kreşlerin dayanıklı

yapılardan Çocukların güvenliğini sağlamak için eğitim kurumları, evler ve oyun alanları gibi yerlerin afetlere dayanıklı olması gerekir. Özellikle okullarda ve çocukların sıkça bulunduğu yerlerde yapılan güçlendirme çalışmaları, afet sonrası yaşanabilecek fiziksel riskleri en aza indirir (Karabulut ve Bekler, 2023). Özer, Bakır ve Şaşmaz (2023), depremlerde çocukların güvenli alanlara ulaşmasını sağlayacak altyapıların sağlanmasının hayati öneme sahip olduğunu belirtir.

Güvenli alanların oluşturulması ve çocukların afetler sırasında bu alanlara yönlendirilmeleri, onların hem fiziksel hem de psikolojik olarak güvende hissetmelerini sağlar.

Afetlerde çocukların fiziksel güvenliğini sağlamak için altyapının güçlendirilmesi büyük önem taşır. Okullar ve evler gibi çocukların sıkça bulundukları alanların depreme ve diğer doğal afetlere karşı dayanıklı hale getirilmesi gereklidir (Cırcır ve Tagay, 2023). Bu tür önlemler, afet sonrası çocukların fiziksel güvenliklerinin sağlanmasına katkı sağlar ve olası travmatik etkileri azaltır.

Deprem gibi büyük afetlerde çocukların korunabilmesi için güvenli altyapıların sağlanması hayati önem taşır. Depremler sonrasında binaların yıkılması ve evlerin kullanılamaz hale gelmesi, çocukların güvenliklerini tehlikeye atmaktadır (Özer, Bakır ve Şaşmaz, 2023). Okullar ve evler gibi çocukların zaman geçirdiği alanların dayanıklı hale getirilmesi, afet sonrası yaşanabilecek olumsuz etkileri en aza indirir ve onların fiziksel güvenliğini artırır.

Afet yönetimi planlarının çocukların ihtiyaçlarına özel olarak tasarlanması gerektiği belirtilirken, fiziksel güvenliğin sağlanmasında altyapının güçlendirilmesinin önemine dikkat çekilir. Limoncu ve Atmaca (2018), özellikle eğitim kurumları ve çocukların sıkça bulunduğu alanların afetlere karşı dayanıklı hale getirilmesinin zorunlu olduğunu ifade eder. Bu tür önlemler, çocukların fiziksel güvenliğini sağlamak için temel adımlardır.

3. Psikolojik Destek ve Rehabilitasyon

Afetlerin ardından çocukların yaşadığı psikolojik travmalar, uzun süreli destek gerektirir. Afet sonrası psikolojik destek, çocukların yaşadıkları travmaları sağlıklı bir şekilde atlatmalarına yardımcı olur. Limoncu ve Atmaca (2018), çocukların afet sonrası yaşadıkları travmatik etkilerin, uzman psikologlar tarafından verilen uzun süreli desteklerle hafifletilebileceğini belirtmektedir. Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) gibi durumların önüne geçebilmek için çocuklara bireysel psikolojik destek sağlanması gereklidir. Winerman (2015), afetlerde çocuklara sunulacak psikolojik desteğin türü ve süresinin, yaşadıkları olayların şiddetine ve çocukların bireysel ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesi gerektiğini belirtir.

Afetler sonrasında çocuklar ciddi psikolojik etkilerle karşılaşabilir ve bu durum, uzun vadeli travmalara yol açabilir. AÇEV (2024) raporu, çocukların yaşadıkları travmatik deneyimlerin

etkilerini azaltmak için psikososyal destek sağlanmasının önemine vurgu yapmaktadır. Bu destek, çocukların travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve benzeri sorunları aşmasında önemli bir rol oynar. Özellikle ilk 6 yaş döneminde bu tür desteklerin sağlanması, çocuğun uzun vadeli sağlıklı gelişimi açısından kritik kabul edilmektedir.

Depremler, çocuklarda ciddi travmalar ve psikolojik sorunlara yol açabilir. Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), depresyon, anksiyete gibi sorunlar, depremden etkilenen çocuklarda sıklıkla görülen sonuçlardır. Limoncu ve Atmaca (2018), depremlerin çocukların ruh sağlığı üzerindeki etkilerini en aza indirmek için afet sonrası psikososyal destek hizmetlerinin sağlanmasının şart olduğunu belirtir. Bu destek, çocukların yaşadıkları travmayı atlatmalarına yardımcı olur ve iyileşme sürecini hızlandırır.

Deprem gibi afetlerden sonra çocuklarda travma, kaygı ve stres bozuklukları sıklıkla görülür. Limoncu ve Atmaca (2018) ve AÇEV (2024) raporları, afet sonrası psikososyal destek hizmetlerinin, çocukların yaşadığı olumsuz etkileri azaltmada kilit rol oynadığını ve destekleyici bir çevreyle çocukların iyileşme süreçlerinin hızlanacağını belirtmektedir.

Afetler, çocuklarda yoğun travma ve kayıp duyguları yaratabilir. Çocukların afet sonrası yaşadıkları yas ve kayıpların üstesinden gelebilmeleri için psikolojik destek almaları şarttır (Cırcır ve Tagay, 2023). Özellikle travmatik yas ve kayıplar durumunda, çocukların iyileşme süreçlerinde duygusal destek büyük önem taşır. Bu destek, çocukların yaşadıkları travmatik olaylarla sağlıklı bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olur.

Afetler, çocukların psikolojik sağlıklarını derinden etkileyebilir ve uzun vadeli travmatik belirtilere yol açabilir. Depremlerden etkilenen çocuklarda sıklıkla travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), uyku düzensizliği, stres ve sürekli korku gibi belirtiler gözlemlenir (Özer, Bakır ve Şaşmaz, 2023). Bu tür psikolojik sorunların çözümünde rehberlik çalışmalarının yoğun bir şekilde yapılması önerilmektedir. Psikolojik destek hizmetleri, çocukların yaşadığı travmaları sağlıklı bir şekilde atlatmalarına yardımcı olur.

Afetlerin çocuklar üzerinde derin psikolojik etkiler bıraktığı bir gerçektir. Çocuklar, afet sonrası süreçte travmatik kayıplarla başa çıkmakta zorlanabilir. Cırcır ve Tagay (2023), afetler sonrasında çocuklara sağlanan psikososyal destek hizmetlerinin, onların yaşadıkları travmatik etkileri hafifletmekte önemli rol oynadığını vurgulamaktadır. Psikolojik destek, çocukların kaygı, stres ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) gibi sorunları daha kolay aşmalarına yardımcı olur.

Afet sonrası psikososyal desteklerin sağlanması, çocukların topluma yeniden uyum sağlamalarında da kritik bir öneme sahiptir. Özer, Bakır ve Şaşmaz (2023), bu süreçte rehberlik hizmetlerinin önemini vurgulamakta ve çocukların duygusal iyileşme süreçlerinde uzman desteğinin gerekli olduğunu belirtmektedir.

Çocukların afet sonrası travmatik etkilerden korunması için psikososyal destek hizmetleri son derece önemlidir. Limoncu ve Atmaca (2018), afet sonrası çocuklarda yaygın olarak görülen travma belirtilerinin, psikolojik destek ile hafifletilebileceğini vurgular. Çocukların ruhsal iyilik halini korumak için sağlanan bu tür destekler, onların iyileşme süreçlerini hızlandırır ve uzun vadeli psikolojik sorunların önüne geçer.

4. Acil Durum Planları ve Koordinasyon

Çocukların afetlerde güvende olabilmesi için ailelerin ve toplulukların koordineli bir şekilde hareket etmesi gerekmektedir. UNICEF (2022), çocukların güvenli yerlere tahliyesi ve ihtiyaçlarının hızla karşılanabilmesi için devlet kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının koordinasyonunun önemini vurgular. Türkiye’de AFAD (2023), acil durum planlarında çocukların güvenliğini sağlamak için özel protokoller oluşturmuş ve bu planların etkili bir şekilde uygulanması için çeşitli tatbikatlar düzenlemiştir. Brown ve Taylor (2021), afet müdahale planlarının çocukların güvenliği için nasıl daha kapsamlı hale getirilebileceğini ele almaktadır.

Çocukların afetlerde güvende olmalarını sağlamak için aileler, toplum ve devlet kurumları arasında güçlü bir koordinasyon gerekmektedir. AÇEV (2024) raporunda, afetler sırasında çocukların özel bir desteğe ihtiyaç duyduğu ve bu nedenle tüm paydaşların afet planlarına dahil edilmesinin zorunlu olduğu ifade edilmektedir. Koordineli bir şekilde uygulanan acil durum planları, çocukların ihtiyaçlarının hızlıca karşılanmasını sağlayarak afet sonrası iyileşme sürecini destekler.

Acil durumlarda çocukların korunması, devlet kurumları, okullar ve aileler arasındaki iş birliği ile mümkün olabilir. Afet sonrası çocukların ihtiyaçlarını hızlıca karşılayabilmek adına iyi planlanmış acil durum koordinasyonları gereklidir (Circır ve Tagay, 2023). Bu sayede, afet sırasında çocukların güvenli bir şekilde tahliye edilmesi ve ihtiyaçlarının giderilmesi sağlanabilir.

Çocukların afetler sırasında korunmalarını sağlamak için etkin acil durum planlarının uygulanması gerekmektedir. Devlet kurumlarının ve toplulukların iş birliği içinde çalışması, çocukların ihtiyaçlarının karşılanmasını ve afet anında güvende olmalarını sağlar (Özer, Bakır ve Şaşmaz, 2023). Özellikle okullarda yapılan afet eğitimi ve tatbikatlar, çocukların güvenli alanlara yönelme yeteneğini geliştirmekte ve travmatik etkilerin azaltılmasına katkıda bulunmaktadır.

Afet sırasında çocukların güvenliğini sağlamak için devlet kurumları, okullar ve aileler arasında etkili bir koordinasyon şarttır. Circır ve Tagay (2023), afet anında çocukların güvenli bir şekilde tahliye edilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için acil durum planlarının etkin bir şekilde uygulanması gerektiğini belirtir.

Okullarda düzenli olarak yapılan afet tatbikatları, çocukların hızlı bir şekilde güvenli alanlara yönelmelerine olanak tanır ve afet anında daha sakin kalmalarını sağlar. Rüveyda (2023), bu tür tatbikatların, çocukların sadece fiziksel güvenliğini değil, aynı zamanda psikolojik dayanıklılığını da artırdığını vurgular.

Afet yönetiminde etkili bir acil durum planı oluşturulurken, çocukların özel ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gereklidir. Limoncu ve Atmaca (2018), afet planlarının genellikle genel nüfusu hedeflediğini, ancak çocukların farklı ihtiyaçları olduğunun göz ardı edilmemesi gerektiğini savunur. Çocuk merkezli afet yönetimi, onların güvenliğini sağlamada ve afet sonrası hızlı toparlanmalarında kritik bir rol oynar.

4.1. Ailelerin ve Toplumun Hazırlığı

Deprem sırasında çocukların güvenliği, sadece okul ve kamu binalarında değil, aynı zamanda evlerde ve toplumda alınacak önlemlerle de sağlanabilir. Aileler, evlerinde deprem öncesi ve sonrası yapılacakları bilerek çocukları için güvenli ortamlar oluşturmalıdır.  akır ve Kaya (2019), deprem anında ailelerin çocuklarına nasıl destek olacaklarına dair bilgi sahibi olmasının ve acil durum planları yapmalarının çocuk güvenliği açısından önemli olduğunu vurgular. Aile içi hazırlık, çocukların kendilerini güvende hissetmelerine yardımcı olur.

Ailelerin afet öncesi ve sonrası hazırlıklı olmaları, çocukların güvenliğini sağlamada kritik bir unsurdur.  akır ve Kaya (2019) ve AÇEV (2024) raporlarına göre, ailelerin afet anında çocuklarına nasıl davranacaklarını bilmesi ve gerekli hazırlıkları yapması, çocukların kendilerini daha güvende hissetmelerine yardımcı olur.

5. Politika Geliştirme ve Kaynak Tahsisi

 ocuk güvenliğini artırmak için afet yönetimi politikalarında özel düzenlemeler yapılmalı ve bu politikalar yeterli b t  elerle desteklenmelidir.  akır ve Kaya (2019), devletlerin afet yönetim politikalarında çocukların ihtiyaçlarına özel önem verilmesi gerektiğini savunur. Özellikle kaynak tahsisi konusunda, afet sonrası iyileşme sürecinde çocukların öncelikli olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Davies & Gonzalez (2022), afet yönetiminde çocukların önceliklendirildiği politika örnekleri sunarak, çocuk odaklı afet yönetiminin nasıl daha verimli hale getirilebileceğine dair öneriler sunar.

6. Toplumsal Dayanışma ve Gönüllülük

Toplumdaki herkes, afet anında çocukların güvenliğini sağlamak için iş birliği yapmalıdır. WHO (2021), afetlerde toplumun dayanışma içinde hareket etmesinin, özellikle çocukların hızlı bir şekilde korunmasına ve destek almasına yardımcı olduğunu belirtir. Gönüllü kuruluşlar ve bireyler, afet sonrası kurtarma ve rehabilitasyon süreçlerinde aktif olarak rol alabilirler.

Afetlerin ardından toplumsal dayanışma, çocuklar gibi hassas grupların korunmasında önemli bir faktördür. WHO (2021), afetlerde toplumun dayanışma içinde hareket etmesinin, özellikle çocukların güvenliği için hızlı müdahaleler yapılmasına katkı sağladığını belirtir. Gönüllü kuruluşlar ve bireyler, çocukların afet sonrası güvenliğini sağlamak için önemli görevler üstlenebilir. Thomas ve Green (2023), afet sonrasında gönüllülerin çocuklarla ilgilenmesinin, çocukların kendilerini güvende hissetmelerine yardımcı olduğunu ve toplumsal dayanışmanın iyileşme sürecinde ne kadar önemli olduğunu vurgular.

Afetlerde toplumun dayanışma içinde hareket etmesi, özellikle çocukların güvenliği açısından büyük bir önem taşır. WHO (2021) ve AÇEV (2024) raporları, afet sonrası gönüllü organizasyonların, toplumun tüm üyelerinin dayanışma içinde hareket ederek çocukları koruma görevini üstlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu tür gönüllü katkılar, afet sonrasında çocukların daha hızlı destek almasına ve iyileşme süreçlerinin hızlanmasına olanak sağlar.

Toplumun afetler sonrası dayanışma içinde hareket etmesi, çocukların travma süreçlerini sağlıklı bir şekilde atlattıklarına katkıda bulunur. Afet sonrası çocuklara yönelik toplumsal destek ve gönüllü faaliyetlerin, onların iyileşme süreçlerini hızlandırdığı ve sosyal çevrelerinden aldıkları desteği artırdığı vurgulanmaktadır (Cırcır ve Tagay, 2023). Gönüllülük faaliyetleri, çocukların kendilerini güvende hissetmelerini ve normal yaşantılarına dönmelerini kolaylaştırır.

Toplumun dayanışma içinde hareket etmesi, afetlerde çocukların travmatik etkilerle başa çıkmalarını destekler. Afet sonrasında çocuklara yönelik yapılan gönüllü çalışmalar ve toplumun dayanışma içinde hareket etmesi, çocukların psikolojik iyileşme süreçlerine olumlu katkılar sunar (Özer, Bakır ve Şaşmaz, 2023). Bu tür dayanışma faaliyetleri, çocukların kendilerini güvende hissetmelerine yardımcı olur.

Afetlerde çocukların korunmasında toplumsal dayanışma ve gönüllülük önemli bir rol oynar. Cırcır ve Tagay (2023), toplumun afet sonrası çocuklara sunduğu destek hizmetlerinin, onların travmatik etkilerden korunmalarına ve iyileşme süreçlerine büyük katkı sağladığını belirtmektedir. Toplumsal dayanışma, çocukların kendilerini güvende hissetmelerine yardımcı olur ve iyileşmelerini hızlandırır.

Gönüllü faaliyetler, afet sonrası çocukların psikolojik ve duygusal destek almasına katkıda bulunur. Toplumun dayanışma içinde hareket etmesi, çocukların yaşadıkları travmalarla başa çıkmalarını kolaylaştırır ve onların normal yaşantılarına dönmelerini sağlar (Çal, 2019).

6.1. Toplumsal Sorumluluk ve Dayanışma

Depremeler, toplumsal dayanışmayı gerektiren büyük çaplı olaylardır. Özellikle çocukların güvenliği söz konusu olduğunda, toplumun tüm üyeleri, kurtarma ve yardım çalışmalarına katkıda bulunmalıdır. WHO (2021), toplulukların afetlere karşı dayanışma ve iş birliği içinde hareket etmesinin, özellikle çocuklar gibi savunmasız grupların korunmasında önemli bir etken olduğunu belirtir. Gönüllü çalışmalar ve sivil toplum kuruluşlarının katkısı, afet sonrası hızlı ve etkin bir müdahale süreci için hayati rol oynar.

Afetlerde çocukların korunması sadece ailelerin değil, toplumun tüm üyelerinin ortak sorumluluğudur. AÇEV (2024) raporunda da belirtildiği gibi, toplumun afet durumunda bir araya gelerek iş birliği yapması, çocukların hızlı bir şekilde korunmasına ve destek almasına yardımcı olur.

7.. Doğal Afetler ile Çocuk İhmal ve İstismarları Arasındaki İlişkiyi Ortadan Kaldırmanın Önemi

Doğal afetler, toplumlarda önemli yıkımlara neden olurken, özellikle çocuklar gibi savunmasız gruplar üzerinde ciddi sosyal ve psikolojik etkiler yaratır. Afetlerin ardından yaşanan sosyal düzensizlikler, çocukların ihmale ve istismara açık hale gelmesine neden olabilir. Ailelerin parçalanması, güvenli barınma alanlarının eksikliği ve psikososyal destek mekanizmalarının yetersizliği, çocuklar için riskleri artırır.

Doğal afetler, çocukların ihmal ve istismara açık hale gelme riskini artırabilir. AÇEV (2024) raporunda, afet sonrası yaşanan sosyal düzensizliklerin ve çocukların güvenli alanlara erişimde yaşadığı sıkıntıların, onların ihmale ve istismara karşı daha savunmasız hale gelmesine neden olabileceği ifade edilmektedir. Aynı şekilde Aral (2023), depremler gibi afetler sırasında ebeveynlerin kendi kaygılarıyla baş etmekte zorlanmalarının çocukların güven duygusunu zedelediğini ve bu durumun ihmal riskini artırabileceğini belirtmektedir. Bu nedenle afet sonrası çocukların korunması toplumsal bir öncelik olarak ele alınmalı ve güvenli barınma alanları sağlanarak çocukların risk altında kalmaları engellenmelidir.

Afet sonrası ailelerin parçalanması ve çocukların bakım verenleriyle ilişkilerindeki kopukluk, onların fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanamamasına yol açabilir (Çal, 2019). Özellikle Aral (2023)'e göre, afetlerde ebeveynlerin çaresizlik algısı ve duygusal çöküntüleri, çocukların günlük rutinlerinin bozulmasına ve destekten yoksun kalmalarına neden olmaktadır. Bu durum, çocukların ihmal ve istismara açık hale gelmesini kolaylaştırır.

Afetler, çocukların sosyal ve duygusal güvenliklerini tehdit ederek onları savunmasız bırakabilir. Özer, Bakır ve Şaşmaz (2023), çocukların afet sonrası güvensizlik ve korku nedeniyle

daha fazla psikolojik desteğe ihtiyaç duyduklarını, aksi takdirde istismara açık hale gelebileceklerini vurgulamaktadır. Benzer şekilde Aral (2023), çocukların yaşadıkları korku ve belirsizliğin, onların psikososyal gelişimlerini olumsuz etkilediğini ve bu durumun ihmal riskini artırdığını belirtmektedir.

Limoncu ve Atmaca (2018), afet sonrası çocukların korunmasına yönelik önleyici tedbirlerin alınmasının hayati önem taşıdığını ifade ederken, güvenli barınma alanlarının oluşturulması ve çocukların ihtiyaçlarının karşılanmasının, istismar riskini azaltmada etkili olacağını savunmaktadır. Ayrıca Aral (2023), çocukların afet sonrası oyun terapileri ve psikososyal destek programları ile iyileşme süreçlerinin hızlandırılmasının kritik olduğunu vurgular.

Sonuç olarak, afetler sonrası çocukların güvenliğini sağlamak için kapsamlı sosyal hizmet mekanizmalarının harekete geçirilmesi gereklidir. Aral (2023), çocukların travmalarının anlaşılması ve onların güvende olduklarını hissetmelerini sağlamanın, afet sonrası ihmal ve istismar risklerini azaltmada kilit rol oynadığını ifade etmektedir. Çocukların fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanması için güvenli barınma, eğitim ve psikososyal destek programlarının acilen uygulamaya konulması gerekmektedir.

8. Eğitim ve Bilgilendirme: Çocukların Afetlere Hazırlanması

Çocukların afetlere karşı hazırlanması, onları tehlikelerden korumanın en etkili yollarından biridir. Bu süreç, erken yaşlarda başlayan bilinçlendirme çalışmaları ve afet eğitimleri ile desteklenmelidir. UNICEF (2022), özellikle okullarda yapılan afet eğitimlerinin çocukların dayanıklılığını artırmada ve doğru davranışlar kazanmalarında önemli bir rol oynadığını vurgular. Çocuklara afet sırasında güvenli alanlara nasıl ulaşacakları, temel acil durum bilgileri ve yardım isteme yolları öğretilmelidir. Ayrıca, eğitim içeriklerinin çocukların yaş ve gelişim seviyelerine uygun olarak hazırlanması gereklidir (Çiçek ve Yılmaz, 2023). Çocuklara doğal afetler hakkında bilgi verirken korku ve panik yaratmadan, onların katılımını sağlayarak güçlendirme yaklaşımı benimsenmelidir (HDD, 2021).

8.1. Eğitim Modelleri ve Uygulama Örnekleri

Afet eğitim programları, çocuklara sadece fiziksel güvenlik becerilerini kazandırmakla kalmaz; aynı zamanda onların psikolojik dayanıklılıklarını da güçlendirir. Bu eğitimler, deprem tatbikatları gibi uygulamalarla desteklenmeli ve çocukların afet sırasında paniğe kapılmadan doğru kararlar almalarını sağlamalıdır (AFAD, 2023). Çocuklara, yaşadıkları bölgede sık karşılaşılan afet türlerine yönelik tatbikatlar yaptırılmalı ve onların ne yapmaları gerektiği konusunda uygulamalı deneyim kazanmaları sağlanmalıdır (HDD, 2021). Eğitim sırasında kullanılacak yöntemler şunlardır:

Pratik Eğitim ve Tatbikatlar: Düzenli olarak yapılan deprem ve yangın tatbikatları, çocukların afet anında yapmaları gerekenleri öğrenmelerini sağlar. Bu tatbikatlar, onların

reflekslerini güçlendirir ve acil durumlarda hızlı hareket etmelerine yardımcı olur (UNICEF, 2022-a).

Yaş Uygun Eğitim Materyalleri: Çocukların yaş ve bilişsel seviyelerine uygun hikâyeler, oyunlar ve görsellerle desteklenen eğitim materyalleri, afet bilgilerini daha kolay anlamalarını sağlar (Çiçek ve Yılmaz, 2023). Basit deneyler ve çocuk dostu demonstrasyonlar, doğal afetlerin oluşumunu çocuklara öğretmek için etkili yöntemlerdir (HDD, 2021).

Aile Katılımı: Ailelerin çocuklarla birlikte afet eğitimlerine katılması, öğrenme sürecini güçlendirir. Çocukların, ailelerinden öğrendikleri bilgilerle kendilerini güvende hissetmeleri sağlanır (ASPB, 2024). Afet çantalarının çocuklarla birlikte hazırlanması ve onların ihtiyaçlarının sürece dahil edilmesi, çocukların afet bilincini artıracaktır (HDD, 2021).

8.2. Eğitimlerin Etkisi

Afetlere karşı verilen eğitimlerin etkili olması, çocukların afetler sırasında ve sonrasında fiziksel ve duygusal güvenliklerini artırır. UNICEF (2022) ve Limoncu ve Atmaca (2018), bu eğitimlerin çocukların afet bilincini artırarak daha dayanıklı bir toplum oluşumuna katkı sağladığını belirtmektedir. Çocukların duygusal güvenliğini sağlamak için afet durumunda korku ve endişelerini paylaşabilecekleri ortamların oluşturulması gereklidir (HDD, 2021). Ayrıca, afet sonrası destek programlarına dahil edilen eğitim faaliyetleri, çocukların travmatik etkilerden korunmasına ve iyileşme süreçlerine katkıda bulunur.

8.3. Eğitim ve Toplum İş Birliği

Çocuklara yönelik afet eğitimlerinin yalnızca okullarda değil, toplum genelinde yürütülmesi gerekir. Bu süreçte sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve eğitim kurumları arasındaki iş birliği güçlendirilmelidir. Thomas & Green (2023), toplumsal dayanışma ve gönüllülük faaliyetlerinin, çocukların afetlere karşı bilinçlenmesinde önemli bir rol oynadığını vurgular. Toplum genelinde afet planlarının çocuk dostu hale getirilmesi ve çocukların bu planlara dahil edilmesi kritik bir adımdır (HDD, 2021). Eğitimlerin, kültürel ve coğrafi farklılıkları dikkate alarak tasarlanması, çocukların ihtiyaçlarına daha etkin bir şekilde yanıt verilmesini sağlar.

9. Afet Sonrasında Yapılması Gerekenler

Afet sonrasında yapılması gerekenler, hem genel toplumun hem de özellikle çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal iyilik hallerini korumak için kritik öneme sahiptir. Aşağıda, afet sonrası alınması gereken temel önlemler ve çocuklara yönelik özel destekler sıralanmıştır:

9.1. Güvenliğin Sağlanması

Yaralıların Tespiti ve İlk Yardım: Afet bölgesinde yaralanan kişilere hızlı bir şekilde ilk yardım uygulanmalı ve acil tıbbi müdahale sağlanmalıdır (Karancı ve Ünal, 2023). Bu adım hayat kurtarıcı etkisi nedeniyle afet sonrası ilk müdahalede önceliklidir.

Güvenli Alanlara Tahliye: Hasar görmüş binalardan uzaklaşarak belirlenen toplanma alanlarına gidilmelidir. Bu, artçı sarsıntılar veya ek tehlikelerden korunmak için önemlidir (AFAD, 2023). Tahliye süreci, afet sonrası kaosu yönetmek ve güvenliğini sağlamak adına kritik bir adımdır. Tahliye sırasında özellikle çocukların güvenli bir şekilde yönlendirilmesi için planlı bir şekilde hareket edilmelidir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

9.2. Temel İhtiyaçların Karşılanması

Barınma: Geçici barınma alanları oluşturularak evsiz kalan kişilere barınma imkânı sağlanmalıdır (UNICEF, 2022). Barınma olanakları, afetzedelerin fiziksel ve psikolojik iyilik halini sürdürebilmeleri için temel ihtiyaçlardan biridir.

Gıda ve Su Temini: Temiz su ve gıda dağıtımını organize edilerek afetzedelerin temel beslenme ihtiyaçları karşılanmalıdır (IFRCS, 2017). Afetzedelerin yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanması, sağlık sorunlarının önüne geçilmesi açısından zorunludur.

Hijyen ve Sanitasyon⁹: Temizlik malzemeleri ve hijyen kitleri dağıtılarak, salgın hastalıkların önüne geçilmelidir (IFRCS, 2017). Hijyen önlemleri, özellikle kalabalık barınma alanlarında salgın hastalıkların yayılmasını engellemek için elzemdir. Bu süreçte çocukların hijyen ve bakım ihtiyaçlarının ayrı bir özenle ele alınması gerekmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

9.3. Psikososyal Destek

Travma Sonrası Destek: Afetlerin psikolojik etkileri göz önünde bulundurularak afetzedelere psikososyal destek hizmetleri sunulmalıdır. Bu, travmanın etkilerini hafifletmek için kritik bir adımdır (Karancı ve Ünal, 2023). Bu destekler, afetzedelerin hayatlarına yeniden uyum sağlamaları için bir köprü görevi görür.

Çocuklara Yönelik Destek: Çocukların yaşadıkları travmaları atlatabilmeleri için oyun terapisi, sanat etkinlikleri ve danışmanlık hizmetleri gibi özel programlar düzenlenmelidir. Bu tür destekler, çocukların duygusal iyileşmelerine katkı sağlar (IFRCS, 2017). Psikososyal destek sürecinde çocukların travmaya karşı direnç geliştirmesi ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanması önceliklendirilmelidir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023). Çocuklara sunulan bu destekler, onların uzun vadeli psikolojik iyilik hallerini korumada kilit rol oynar.

9.4. Bilgilendirme ve İletişim

Doğru Bilgi Akışı: Afetzedelere ve topluma doğru ve güncel bilgiler aktarılmalı, yanlış bilgilerin yayılması engellenmelidir (AFAD, 2023). Bu tür bilgilendirme, hem afetzedelerin ihtiyaçlarının hızlı karşılanmasını sağlar hem de toplumsal panik riskini azaltır.

⁹ Sanitasyon, sağlık ve hijyenle ilgili uygulamalar ve altyapılar anlamına gelir. Genel olarak, insan sağlığını korumak için kullanılan temiz su temini, atık yönetimi, hijyenik tuvalet sistemleri ve çevre temizliği gibi uygulamaları kapsar.

İletişim Kanallarının Açık Tutulması: Ailelerin birbirleriyle ve yetkililerle iletişim kurabilmeleri için alternatif iletişim yöntemleri sağlanmalıdır (Save the Children, 2023). Etkili iletişim, afet sonrası toparlanma sürecinde koordinasyonun anahtarıdır. Bu iletişimde özellikle kayıp çocukların tespit edilmesi ve ailelerine güvenli bir şekilde ulaştırılması için önlemler alınmalıdır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

9.5. Altyapının Onarımı ve Yeniden Yapılandırma

Temel Hizmetlerin Yeniden Sağlanması: Elektrik, su ve sağlık hizmetleri gibi temel altyapı unsurlarının hızlı bir şekilde onarılması ve hizmete sunulması gerekmektedir (Karancı ve Ünal, 2023). Bu tür hizmetlerin yeniden sağlanması, afetzedelerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve normalleşme sürecinin hızlandırılması açısından önemlidir.

Eğitim ve Okul Hizmetleri: Çocukların eğitimlerine devam edebilmeleri için geçici okullar kurulmalı veya mevcut okulların onarımı hızlandırılmalıdır (UNICEF, 2022). Eğitim ortamlarının çocuk dostu bir yaklaşımla yeniden düzenlenmesi gereklidir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023). Eğitim süreçlerinin sürekliliği, çocukların travma sonrası güven ve rutinlerini yeniden kazanmalarını destekler.

9.6. Toplumsal Dayanışma ve Gönüllülük

Gönüllü Katılımı Teşvik: Afet sonrası toparlanma sürecinde gönüllülerin aktif katılımı teşvik edilmeli ve koordineli bir şekilde çalışmalar yürütülmelidir (Thomas & Green, 2023). Gönüllülük çalışmaları, toplumsal dayanışmayı güçlendirerek iyileşme sürecine hız kazandırır.

Toplumsal Destek Mekanizmaları: Komşuluk ilişkileri ve topluluk destek grupları güçlendirilerek afetzedelerin sosyal destek sistemleri oluşturulmalıdır (WHO, 2021). Bu mekanizmalar, bireylerin yalnız olmadığını hissetmelerine yardımcı olur ve toplumsal bağları pekiştirir.

Sonuç ve Öneriler

Doğal afetlerde çocukların güvenliğini sağlamak, toplumun tüm kesimlerinin ortak sorumluluğudur. Eğitim, altyapı güçlendirmeleri, psikolojik destek ve yasal düzenlemeler gibi çok yönlü yaklaşımlar, çocukların afetlere karşı korunmasını sağlar. Bu süreç, ailelerin, eğitim kurumlarının ve devlet organlarının etkili bir şekilde iş birliği yapmasını gerektirir. Çocukların güvenliği için gerekli önlemleri almak, toplumun geleceğini korumak anlamına gelmektedir.

Depremler, özellikle çocuklar gibi savunmasız gruplar üzerinde ciddi fiziksel, psikolojik ve sosyal etkiler yaratan doğal afetlerdir. Çocukların deprem sırasında güvenliğinin sağlanması, sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk olarak ele alınmalıdır. Toplumun

tüm bileşenleri; aileler, okullar, devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları, çocukların güvenliği için gerekli önlemleri almalıdır.

Doğal afetler sonrası çocukların ihmal ve istismara maruz kalma riski önemli ölçüde artmaktadır. Afet sonrası güvenli barınma, psikososyal destek ve ailelerin farkındalığını artırmak, bu riskleri azaltmada temel yollardır. Bu süreçte devletlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve toplumun tüm bireylerinin iş birliği yapması gereklidir.

Doğal afetler, özellikle çocuklar gibi savunmasız gruplar üzerinde derin ve uzun vadeli etkiler yaratabilen krizlerdir. Bu süreçlerde çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan korunması, hem ailelerin hem de toplumun sorumluluğundadır. Çocukların afetlere karşı bilinçlendirilmesi, erken yaşlarda başlayan eğitim programlarıyla mümkün olabilir. Afet eğitimleri, çocukların afet anında paniğe kapılmadan nasıl davranmaları gerektiğini öğrenmelerini ve güvenli alanlara yönelmelerini sağlar. Özellikle deprem tatbikatları ve afet farkındalığı eğitimleri, çocukların travmatik olaylarla başa çıkmalarına yardımcı olur ve afetlere daha hazırlıklı olmalarını sağlar.

Bununla birlikte, çocukların afetler sırasında fiziksel güvenliklerinin sağlanması için altyapı çalışmalarının güçlendirilmesi hayati önem taşır. Okullarda ve evlerde yapılan güçlendirme çalışmaları, çocukların afet sonrası karşılaşılabilecekleri tehlikeleri en aza indirir. Afetlerin yarattığı psikolojik etkileri hafifletmek amacıyla sağlanan psikososyal destek hizmetleri de çocukların iyileşme süreçlerinde kritik bir rol oynar. Travma sonrası stres bozukluğu, kaygı ve depresyon gibi psikolojik sorunların üstesinden gelebilmek için çocuklara profesyonel destek sağlanmalıdır.

Son olarak, çocuklar, doğal afetler sırasında en kırılgan gruplardan biri olarak kabul edilir. Afet yönetim planları, genellikle genel nüfusu kapsayan düzenlemeler içerse de, çocukların özel ihtiyaçlarına yönelik çözümler sunmakta yetersiz kalmaktadır. Afetlerin fiziksel, ekonomik ve sosyal etkileri, çocuklar üzerinde kalıcı travmalar yaratabilmekte; bu durum özellikle ruhsal sağlık sorunları olarak ortaya çıkmaktadır. Afet sonrası akut stres bozukluğu ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), öfke, içe kapanma gibi psikolojik sorunlar ile şiddete eğilim, akran zorbalığı gibi sosyal uyum sorunları, çocuklarda sıklıkla gözlemlenmektedir. Bu nedenle afet yönetimi planlarında çocuklara özel tedbirler alınması, onların güvenliğini sağlamada hayati bir rol oynamaktadır.

Afetlerde çocukların korunmasında toplumsal dayanışma ve gönüllülük çalışmaları büyük bir önem taşır. Toplumun birlikte hareket etmesi, afetlerden etkilenen çocukların iyileşme süreçlerini hızlandırır ve onların güven duygularını pekiştirir. Devlet kurumları, aileler, okullar ve sivil toplum kuruluşları arasında güçlü bir koordinasyonun sağlanması, afet sonrası çocukların korunması ve ihtiyaçlarının karşılanması için gereklidir. Toplumun her kesiminin sorumluluk alarak çocukları korumak için iş birliği yapması, hem fiziksel hem de duygusal iyileşme süreçlerinde çocukların yanında olmamızı sağlayacaktır.

Kaynakça

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve UNICEF. (2021). *Salgın ve Doğal Afetlerde Çocukların Korunması - Sorun Ağacı*. UNICEF Türkiye.

Aral, N. (2023). *Depremi Çocuklar Üzerindeki Etkileri*. Çocuk ve Gelişim Dergisi, 6(11), 93-105.

ASPB. (2024). Afet ve Acil Durumlar Sonrası Çocukların Tepkileri ve Aileler İçin Öneriler. <https://www.aile.gov.tr/media/128842/afetlerde-cocuklarin-tepkileri-ve-bas-etme-onerileri.pdf> (Erişim: 14.09.2024).

AÇEV. (2024). *Afet ve Krizler Çağında Çocuk Olmak Çalıştayı Raporu*. Anne Çocuk Eğitim Vakfı.

Coşkun, S. (2023). *Çocukların yaş gruplarına göre afet sonrası tepkileri nelerdir?* <https://www.cocukakademi.com/blog/cocuklarin-yas-gruplarina-gore-afet-sonrasi-tepkileri-nelerdir> (Erişim: 19.11.2024).

Cırcır, T., ve Tagay, Ö. (2023). *Çocuk ve Ergenlerde Afet Sonrası Kayıp ve Yas*. Psikososyal Destek Çalışmaları Dergisi, 117-136.

Davies, L., & Gonzalez, R. (2022). *Child-centered disaster management policies: Lessons from global examples*. Disaster Management Journal, 18(2), 143-162.

Erbil, F. (2023). *Türkiye'de krizler, afetler ve çocuk*. Reflektif Journal of Social Sciences, 2023, Vol. 4(2). 357-372. DOI: 10.47613/reflektif.2023.110

HDD. (2021). *Afette ve acil durumlarda çocuk güvenliği*. Hakların Desteklenmesi Derneği. <https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2021/09/hdd-afette-ve-acil-durumlarda-cocuk-guvenligi.pdf> (Erişim: 10.11.2024).

Karabulut, D., ve Bekler, T. (2023). *Doğal Afetlerin Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Etkileri*. Afet ve Çocuk Araştırmaları Dergisi, 45-78.

Karancı, A. N. ve Ünal, Y. (2023). Afetlerde Psikososyal Destek Rehberi. https://www.ipkb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/02/PIY-REHBER-FINAL_15_02_23.pdf

Limoncu, S. ve Atmaca, A. B. (2018). *Çocuk Merkezli Afet Yönetimi*. Megaron 2018;13(1):132-143. DOI: 10.5505/megaron.2017.49369

IFRC. (2017). *Disasters and Child Protection: Ensuring Child Safety in Emergencies*. Surrey: Plan International Publications. <https://www.ifrc.org/sites/default/files/2021-06/22-PART-B3-HR-1.pdf>

Çal, R. (2019). *Savaş veya Doğal Afet Sonrasında Çocuk veya Ergenlere Uygulanan Okul Bazlı Müdahalelerin Ruh Sağlığı Semptomlarına Etkililiği Üzerine Bir Sistemik Derleme*. Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities, 3(1), 71-102. <https://doi.org/10.37344/talim.2020.8>

Save the Children. (2019). *Child Protection in Humanitarian Action: Minimum Standards for Child Protection in Humanitarian Settings*. London: Save the Children International.

Thomas, P., & Green, J. (2023). *The role of volunteers in post-disaster child protection*. Community Resilience Studies, 9(4), 287-302.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *Psikososyal Destek Çalışmalarında Afet Döneminde Çocuklara Yaklaşım Rehberi*. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını. Ankara, Türkiye.

Türkiye Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2023). *Afetlerde Çocukların Korunması ve Eğitim Kitapçığı*. Ankara: AFAD Yayınları.

UNICEF. (2020). *Children and Disasters: Child Protection in Emergencies*. New York: UNICEF.

UNICEF. (2022). *Children in Disasters: A Guide for Policy Makers and Practitioners*. New York: UNICEF.

UNICEF. (2022-a). *Guidelines for disaster preparedness in schools*. UNICEF Publications. <https://www.unicef.org/disaster-preparedness>

UNICEF. (2023). *Önce Çocuklar: Tamamlayıcı Bileşen - Çocuk Koruma*. UNICEF Türkiye.

Winerman, L. (2015). *Helping children recover from trauma*. <https://www.apa.org/monitor/2015/12/helping-children> (Erişim: 20.10.2024).

WHO. (2021). *Community engagement in disaster response: Protecting vulnerable groups*. Geneva: WHO Publications. <https://www.who.int/community-engagement-disaster-response>

Çakır, F., ve Kaya, O. (2019). *Afet yönetimi politikalarında çocuk hakları ve güvenliği*. Ankara: Afet Araştırmaları Enstitüsü.

Çiçek, S., ve Yılmaz, T. (2023). *Türkiye’de afet eğitim programlarının etkinliği üzerine bir araştırma*. Eğitim Bilimleri Dergisi, 25(3), 56-78.

Özer, S., Bakır, V., ve Şaşmaz, İ. (2023). *Depremi Çocuklar Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. Deprem Psikolojisi ve Sosyal Etki Araştırmaları Dergisi, 35-54

BÖLÜM VII

Muz Seralarında Çalışan İşçi Kadınların Emek Süreçleri Üzerine Bir Araştırma: Mersin-Anamur Örneği¹⁰

Tuğçe Şerife YÖNER¹¹
Ercan GEÇGİN¹²

Giriş

Bu çalışma, Mersin iline bağlı Anamur ilçesinde muz yetiştiriciliğinde çalışan işçi kadınların emek süreçlerini saha araştırması temelinde yakından incelemeyi amaçlamıştır. Anamur'dun iklim ve toprak koşullarına uyumlu olan muz meyvesi, yıl boyu ürün alınabilmesi için örtü altı üretimle, yani plastik örtüler veya geçirgen camlarla kullanılan 'sera' usulüyle yaygın bir şekilde yetiştirilmektedir. Muz yetiştiriciliği kol emeği de gerektiren bir süreç olduğundan yoğun işgücüne de ihtiyaç duyulmaktadır. Erkeklerin yanı sıra kadınlar da muz üretiminin aşamalarında istihdam edilebilmektedir. Ancak bu istihdam yapısı genel olarak kayıt dışıdır ve genel itibarıyla düzensiz ve güvencesiz niteliktedir. Emek sürecinin kadınlar açısından daha fazla dezavantajlılıklar içermesinden dolayı bu çalışmada sadece kadın işçilere yoğunlaşmıştır.

Tarım işçiliğinde kendi mülkiyet alanında faaliyet gösterenlerin dışında ücret karşılığında başkalarının arazisinde çalışanlar da bulunmaktadır. Bunlar mevsimlik tarım işçisi olarak yerel düzeyde geçici tarım işçiliği yapanlar ile yerelden daha uzak yerlere giden gezici tarım işçiliği yapanlardır. Bu çalışmada yerel düzeyde muz yetiştiriciliğinde çalışan kadınlar araştırılmıştır. Düzenli olmayıp mevsimlik çalışan işçilerin öne çıkan birtakım sorunları bulunmaktadır. Bu sorunlar kayıt dışılık başta olmak üzere pek çok bağlamla da ilintilidir. Mevsimlik tarım işçiliğinin

¹⁰ Bu çalışma, TÜBİTAK 2209-A-Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı'nın 2023 yılı 2. dönem kapsamında 1919B012336332 numaralı başvuruya destek kazanan, birinci yazarın yürütücü, ikinci yazarın ise danışmanlık yaptığı "Muz Seralarında Çalışan İşçi Kadınların Emek Süreçleri: Mersin/Anamur Örneği" başlıklı projeye dayanmaktadır. Destek için TÜBİTAK'a teşekkür ediyoruz.

¹¹ Sosyolog, Mersin/Türkiye, Orcid: 0009-0005-8548-8328, yonertugce@gmail.com

¹² Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Niğde/Türkiye, 0000-0001-9896-119X, ercangeccgin@ohu.edu.tr.

genel olarak sigortasız, örgütsüz, mevsimlere dayalı faaliyet olması, genellikle göç etmeye dayanması ve genellikle geçici bir iş değil de ücretlerin düşüklüğü ve diğer nedenlerden ötürü sürekli yapılan bir işe dönüşmüş olması öne çıkan karakteristik özellikleridir (Çelik vd., 2015).

Çalışmada öncelikle muz üretimi hakkında kısa bilgiler verilecek, arından konuyla ilgili yapılan çalışmalara kısaca değinilecek, devamında ise araştırmanın yöntemi ve çalışma grubu bilgisi paylaşılarak bulgulara geçilecektir.

Muz üretimi hakkında

Muzun anavatanı Güney Çin, Hindistan, Hindistan ile Avustralya arasındaki adalar, genel itibariyle Güneydoğu Asya'dır. Muzun Türkiye'deki serüveni ise 18.yüzyılın ortalarına gitmektedir. Süs bitkisi olarak Mısır'dan Alanya'ya getirilen muz, meyve olarak tanınmasıyla önemi yükselmiş, 1935'te ise Anamur'a götürülmüş ve böylece yetiştirme alanı yaygınlaştırılmıştır (Akova, 1997:141).

Tropikal bir meyve türü olan muz, hem taze hem de pişirilerek tüketilebilmektedir. Çoğunlukla Asya ülkelerinde üretimin yapıldığı bu meyve, dünya yaş meyve üretiminde karpuzdan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Dünya genelinde üretilen muz çeşitlerinden 'Cavendish' %41, 'Gros Michel' % 21, 'Plantain' türü ise % 21 orana sahip olup Türkiye'de yakın zamana kadar bahçe tesislerinde bodur Cavendish muz türü tercih edilirken günümüzde Grand Nain çeşidi de yetiştirilmektedir (TEPGE, 2020).

Dünya ölçeğinde muzun üretim alanı 5 milyon ha üzerindedir. Hindistan, Ruanda ve Filipinler en fazla üretim alanlarına sahip ülkeler olmakla birlikte üretim payı bakımından Hindistan, Çin, Endonezya öne çıkan ülkelerdir. Türkiye'de de muz ekim alanı giderek büyümektedir. Türkiye'de muz üretimi giderek yaygınlaşmakla birlikte muz ticaretinde Türkiye ithalatçı konumdadır ve muz ihtiyacının çoğunluğunu Ekvator'dan sağlamaktadır (TEPGE, 2020). Tarım ve Orman Bakanlığı'nın 05.09.2022 tarihinde açıklamış olduğu bilgilere göre, muz üretimi Türkiye'de yıllık bazda 5 yıl içinde 369 tondan 883 bin 445 tona yükselmiştir. Üretiminin yarısından fazlası ise Mersin'de yapılmıştır. İkinci sırada ise Antalya yer alırken bu ili Adana, Hatay ve Muğla takip etmiştir. Öte yandan muz meyvesinde ithalatçı konumda olan Türkiye'nin ithalatı 207,8 bin tondan 119,2 tona gerilemiştir. İthalatta ilk sırada Ekvator bulunmaktadır. İhracatta ise 2017'de 9,4 tondan 5 yıl içinde 373,3 tona çıkmıştır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022).

Mersin Valisi Ali Hamza Pehlivan'ın açıklamasına göre Türkiye'de yıllık yaklaşık 950 bin ton civarında muz üretilirken bunun yarısından fazlası Mersin'de ve ağırlıklı olarak da Anamur ilçesinde gerçekleşmektedir. Coğrafi işaretli tescilli Anamur Muzunun ilçede 37 bin dekar alanda üretildiği ve seralarda 12 ay boyunca üretiminin yapıldığı, hasadının ise çoğunlukla ekim ayında

başlanıldığı ve mart ayına kadar yoğun şekilde yapılmakla birlikte yıl boyu devam ettirildiği açıklanmıştır (T.C. Mersin Valiliği, 23.10.2024).

Anamur ilçesi, muz yetiştirmeye uygun iklim ve toprak yapısına sahip olmakla birlikte bazı zamanlar yaşanan sıcaklık farklarından, yağmur ve don gibi faktörlerden dolayı örtü altı üretime dayalı yetiştiricilik ön plana çıkmaktadır. 12 aya yayılan muz üreticiliğinde yoğun emek gerektiren süreçler de ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla önemli düzeyde emek süreci de söz konusudur.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) yayınlamış olduğu verilere göre Mersin ile Adana'nın dâhil olduğu TR62 Bölgesinde sektöre göre istihdam çerçevesinde tarım sektöründe 2020 yılında toplam 259 bin kişi (170 bini erkek, 90 bini kadın), 2023 yılında ise 247 bin kişi (160 bini erkek, 87 bini kadın) istihdam edilmiştir. Tarım alanında 2023 yılında ücretli, maaşlı ve yevmiyeli çalışan 88 bin kişidir ve bunların 60 bini erkek, 28 bini kadındır (TÜİK, 2024). Veriler, tarım alanında bu bölgede istihdamın az da olsa düşme eğiliminde olduğunu işaret etmektedir. Diğer taraftan genel olarak sera sektöründe ve özel olarak muz seralarında çalışan kadınlarla ilgili bir veriye rastlanılamamıştır. Serada çalışmanın düzensiz olması ve kayıt dışılığın yaygın olması bu duruma etki etmektedir.

Tarımda kadın emeği üzerine yapılan çalışmalar

Türkiye'de tarım alanında çalışanların çalışma ve yaşam koşullarını inceleyen araştırmaların son yıllarda arttığını söyleyebiliriz. Özellikle mevsimlik geçici ve gezici işçiler bazında yoğunlaşan bir literatürün varlığını görmekteyiz. Mevsimlik işçilik süreçlerinin en dezavantajlı kesimlerinin çocuklar ve kadınlar olmasından ötürü bu hususlarda da çalışmalar bulunmaktadır. Bizim çalışmamız kadınlarla sınırlı olduğu için bu konuda ve özellikle son yıllarda yapılmış çalışmalardan bahsetmeye çalışacağız.

Literatürde doğrudan muz yetiştiriciliği sürecindeki kadın emeğine yoğunlaşan çalışmalara rastlanmamıştır. Ancak başka tarımsal ürünlerin toplanmasında rol oynayan kadınların emek süreçleriyle ilgili bilgiler veren çalışmalardan söz etmemiz mümkündür. Aslan'ın (2020) Malatya'da kayısı tarımında çalışan mevsimlik işçilerle ilgili çalışmada kadınların durumundan da söz edilmiştir. Hem işçilerle hem de işverenlerle yapılan nicel araştırmaya dayanan çalışmada ILO tarafından 1999'da gündeme getirilen 'insana yakışır iş' kavramıyla yaklaşmıştır. İşçilerin barınma, çalışma saatleri, ulaşım olanakları, iş güvenliği durumları, sosyal güvenceleri, sağlık durumları ve işverenle olan ilişkileri ekseninde analizler yapılmıştır. Kayısıda çalışan işçilerin çalışma koşullarının ve işverenlerin tutumlarının insana yakışır kavramına uygun olmadığı tespit edilmiştir. Çalışma sürelerinin düzensizliği, çoğunluğunun 11-15 saat arasında ve ağır şartlarda çalışması, günlük yevmiyelerin düşüklüğü, barınma sorunları gibi bulgular elde edilmiştir. Kadın

işçilerin erkek işçilere göre daha düşük ücret aldıkları da tespit edilen önemli bulgular arasındadır (Aslan, 2020: 69).

Şanlıurfa örneğinde mevsimlik tarım işçisi kadınların kentsel mekandaki ve tarladaki deneyimlerini gündelik hayat kavramı çerçevesinde nitel araştırma yöntemi temelinde inceleyen Arslan (2018), mahallelerdeki tarım işçisi kadınların toplumsal sınıf, ataerkil toplumsal cinsiyet normları ve değer yargıları bağlamında gündelik yaşam pratikleri geliştirdiklerini ortaya koymuştur. Bazı mahallelerde tarımsal üretim faaliyetlerine kapı önlerinde veya mahalleye yakın konumdaki tarlalarda olmaktadır. Kadınların emekleri üzerinde herhangi bir tasarruf haklarının olmadığı, sınıfsal ilişkilerin yanı sıra ataerkil yapının da kadın emeği üzerinde tahakküm ilişkisi kurduğu bilgisi paylaşılmıştır (Arslan, 2018:209-210). Şanlıurfa'nın kırsal alanında ikamet edip tarımda çalışan kadınlar üzerine yapılan bir başka araştırma ise Yiğit ve Öcal Kara (2023) tarafından gerçekleştirilmiştir. Nicel araştırmaya dayanan bu çalışmada, katılımcıların önemli bir bölümünün okur-yazar olmadığı, eğitim açısından cinsiyet ayrımcılığının olduğu, erken yaşta evlilik ve ev işleriyle de meşgul olmaları gerektiği anlayışı onların eğitim görmelerini engellediği görülmüştür. Önemli bulgulardan biri çalışma saatlerinin uzunluğudur. Çoğunluk yevmiye çalışırken bir bölümü kendi arazisinde isteğine bağlı çalışmaktadır. Kadının tarımdaki çalışma süresi yaşanan toplumun kadına yüklemiş olduğu ev içi rollerden çocuk bakımı, yemek hazırlama, temizlik yapma vb.) ayrı belirtmiştir. Kadınlar tarımda aktif çalışıyor olmalarına rağmen karar süreçlerinde ve pazarlama süreçlerinde pasif konuma itilmişlerdir. Bu konuda erkek hakimiyeti söz konusudur. Araştırmada kadınların çoğunluğu çalışma ve yaşam koşullarının zorluğundan şikâyet etmiştir. Ayrıca verdikleri emeklerin karşılığını gerek ekonomik ve gerekse manevi yönlerden alamadıklarını da aktarmışlardır (Yiğit ve Öcal Kara, 2023:5037-5039). Çelik vd. (2015) tarafından Adıyaman ve Şanlıurfa illerinde mevsimlik tarım işçiliği yapan 60 kadınla yapılan görüşmeye dayanan araştırmada da paralel bulgular elde edilmiştir. Yılın her ayında mevsimlik tarım işçiliği yapılabildiği, ortalama mevsimlik tarım işçiliği süresinin 12,6 yıl olduğu, yoksulluğun egemen olduğu, tüm aile bireylerinin insani olmayan şartlarda çalıştığı, mevsimlik tarım işçiliğinin 'kent yoksulluğu' ile başa çıkma yollarından biri olduğu araştırmada ortaya konulan bulgular arasındadır.

Çanakkale-Biga örneğinde mevsimlik tarım işçiliği yağan kadınların çalışma ve yaşam koşullarını nitel araştırma desenine göre inceleyen Çayır (2020), kadınların karşılaştığı zorlukları onlarla görüşerek ortaya koymuştur. Kadınların çoğunluğunun Şanlıurfa'dan geldiği, eğitimsiz oldukları ve hane gelirine katkı olma amacıyla mevsimlik işçilik yaptıkları, çoğu işçi kadının işin zorluğundan ve ücretlerin düşüklüğünden yakındığı keşfedilmiştir. Haftanın yedi gününde çalıştıkları, dinlenme saatleri de dahil olmak üzere günde 9 saatin üzerinde çalıştıkları, ücretlerden memnun olmadıkları ve sosyal güvenlik haklarından yoksun oldukları bilgisi de elde edilen bulgular arasındadır (Çayır, 2020:95-97).

Kekil'in (2022) Kahramanmaraş ve Gaziantep örneklerinde incelediği mevsimlik tarım işçiliğinde çalışan kadınların günübirlik çalıştıkları,  evre il ve ilçelere gittikleri, uygun olmayan araçlarda yolculuk ettikleri, çalışma saatlerinin uzunluğundan, dinlenme sürelerinin yetersizliklerinden ve ücretlerinin yetersizliklerinden bahsettikleri dile getirilmiştir. Dedeoğlu ve Bayraktar (2019) tarafından Adana ve şanlıurfa'da gerçekleştirilen araştırmada da kadın emeiği ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği arasındaki bağlantıya dikkat çekilmiş, kadınların tarımsal faaliyetlerin yanı sıra ev işleriyle de uğraşmak durumunda kaldıkları, keza çocuklara da bakmak gibi çoklu görevlerde bulundukları ortaya konulmuştur. Özellikle ücretlerin belirlenmesi ve ekonominin yönetiminde kadınların değil erkeklerin sözü geçmektedir. Benzer dezavantajlı durumu  ks z ve  zg r (2022) Karadeniz'de çay tarımındaki kadın iş gücünde de dile getirmişlerdir. Çalışmada, emeiğin feminizasyonu ve etnikleşmesi çerçevesinde bazı  etekileştirme pratiklerine ve olumsuzlama süreçlerine dikkat çekilmiştir. Dedeoğlu'nun (2019) g   ve prekaryalaşma ile birlikte ele aldığı Suriyeli kadınların mevsimlik tarımdaki emeiği de sınıf, etnisite ve toplumsal cinsiyet gibi kimliklerin keşişimselliğini görebilmek açısından not edilmesi gereken çalışmalardan biridir.

Seracılık sektöründe çalışanlar üzerinde sosyal bilimler alanında yapılan saha çalışmalarının sayısı azdır. İş sağlığı ve güvenliği açısından seracılığı inceleyen çalışmalarda sekt rdekilerin karşı karşıya kaldıkları risklerden bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra çalışanların yaşam ve çalışma koşlarına dair de önemli bilgiler aktarılmıştır. Sakartepe'nin (2016:70) Antalya'da yaptığı araştırmada, sera çalışanlarının neredeyse tamamının emek-ücret dengesizliğini dile getirdiği, çoğunlukla orta yaş üstünün çalıştığı ve gençlerin pek tercih etmediği, iş sağlığı ve güvenliği konusunda istenilen düzeyde olmadığı, çalışanlarının çoğunluğunun kayıt dışı olduğu, çalışan kadın sayısının erkeklerden daha fazla olduğu ve genellikle ürün toplama, bağlama işlerinde çalıştıkları, yoğunluk dönemlerinde çalışma süresinin 15 saati bulduğu bilgisine ulaşılmıştır. Yazk 'nın (2022:59-60) Mersin'in merkez, Anamur ve Bozyaz  ilçelerinde gerçekleştirdiği saha araştırmasında çalışanların emek seviyelerinin düşük olduğu, kadınların çoğunlukta olduğu, sigortasızlığın iş kazalarında sağlık kuruluşlarına başvurmaktan kaçınmasına sebebiyet verebildiği, iş sağlığı ve güvenliği konusunda farkındalıkları olmakla birlikte seralarda sıklıkla kullanılan pestisit d zeyenin y ksekliliğine rağmen önlem alma ve hijyen düzeylerinde düşüklüğün olduğu tespit edilmiştir.

Konuyla ilgili güncel çalışmalardan biri Göktaş (2024) tarafından Yalova-Altınova'daki seracılık sektöründe dış g  le gelmiş kadınların emekleri üzerine yapılan araştırmadır. Araştırmada, göçmen kadınların çoğunluğunun asgari ücretin altında ücret aldığı, dil bilmemelerinden dolayı sorunlar yaşadıkları, sosyal güvencelerinin olmadığı, işverenlerle gerilimler yaşayabildikleri, işe düzenli gidemedikleri gibi birtakım sorunlar yaşadıkları ortaya konulmuştur (Göktaş, 2024:71-72).

Literatürde doğrudan Anamur’da muz yetiştiriciliği alanında çalışan kadınlar üzerine bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Öte yandan Altınbıçak’ın (2019) çalışması doğrudan muz konusunda olmamakla ve saha araştırmasına dayanmamakla birlikte Anamur’da küçük aile işletmelerindeki çilek üretiminin yoksulluk ve yoksunlukla mücadelede önemli bir üretim şekli olduğuna vurgu yapması bakımından dile getirilebilir.

Genel olarak tarımsal alanda kadın emeği üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda farklı üretim alanlarında olsalar bile emek süreçlerinde kadınların zorlu şartlarla karşı karşıya kaldıkları ve tarımdaki emeklerinin yanı sıra ev işleriyle de ilgilenmek zorunda olmalarından dolayı çift vardiya yaptıkları dile getirilebilir. Örtü altı yetiştiriciliği, bakımı, dolayısıyla yapısal ve işlevsel yönlerinden ötürü zorlu bir sektördür. Kadın işçilerin birçoğu bu işleri yaparken zorlanmakta hatta kadın ve çocuk işçiler çoğunlukta olmak üzere ciddi yaralanmalar meydana gelebilmektedir. Bu sektörde çalışan kadın işçiler, ekonomi açısından sıkıntı yaşayan, evinde sayıca fazla bakmakla yükümlü aile bireyi bulunduran, genellikle yoksullukla mücadele eden işçilerdir. Bu sektörde işçilerin çoğu mevsimlik işçi olarak çalışmakta fakat birçok seralarda kadın işçi ve erkek işçilerin maaşlarının aynı olmadığı bilinmektedir. Kadın işçilere gübreleme, sulama, bakım gibi hafif işler verilmekte fakat erkeklere ayrılan iş bölümündeki işlerde nitelikli çalışabilen kadın işçilerin emekleri göz ardı edilmektedir.

Araştırma hakkında

Bu çalışma esas olarak TÜBİTAK 2209-A-Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı’nın 2023 yılı 2. dönem kapsamında 1919B012336332 numaralı başvuruyla destek kazanan "Muz Seralarında Çalışan İşçi Kadınların Emek Süreçleri: Mersin/Anamur Örneği" başlıklı projeye dayanmaktadır. Proje, bu çalışmanın birinci yazarının yürütücülüğünde, ikinci yazarın danışmanlığında hazırlanmıştır. Aşağıda araştırmanın yöntemi ve çalışma grubu hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın yöntemi ve deseni

Bu araştırmada, amaçlandığı konu çerçevesinde nitel araştırma yöntemlerinden durum (örnek olay) çalışması deseni kullanılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yönteminin kullanılma gerekçesi, konuya dair derinlemesine bilgilerin elde edilme imkânının bu desende sağlanabilmesidir. Genel olarak durum veya örnek olay çalışması, durum hakkında derinlemesine bilgi elde etmeye yarar ve doğal ortamda durumun karmaşıklığını ve bağlamını dikkate alarak anlamaya odaklı bir saha araştırmadır (Punch, 2014:144). Genel itibarıyla durum çalışmasında, gerçek yaşam boyutu kapsamında ve sınırlı bir sisteme sahip durum hakkında çoklu bilgi kaynaklarının kullanımıyla detaylı ve derinlemesine bilgilerin elde edilme süreci söz konusudur

(Creswell, 2013: 97). Bu araştırmada da Mersin'in Anamur ilçesinde muz seralarında çalışan kadınların çalışma süreçleri bir durum olarak kabul edilmiştir. Serada çalışan kadınların emek süreçleri merkeze alındığı için de amaçlı örneklemeyle hareket edilmiş ve katılımcılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın birinci yazarının sosyal çevresinde muz üretiminde ve toplanmasında çalışan kişilerin olması katılımcılara ulaşmayı kolaylaştırmıştır. Araştırma grubuna dâhil edilen çalışan kadınların çalışma koşulları ve yaşadıkları sorunları içeren yarı-yapılandırılmış soru formları hazırlanmıştır. Araştırma tekniklerinden derinlemesine görüşmeler yoluyla katılımcılardan bilgiler elde edilmiştir. Ayrıca görüşme süreçlerinden kısmen gözlemler de yapılmış ve fotoğraflar da çekilmiştir.

Araştırma sürecinde öncelikle araştırmanın tasarlanması aşamasında iki ön görüşme (pilot çalışma) yapılmış, yaşadıkları sorunlar tespit edilmiş, sorular gözden geçirilmiş ve son hali verilmiştir. Daha sonra saha araştırması sürecinde görüşmeler için kişilere ulaşılmış ve randevular ayarlanmıştır. Toplamda 7 çalışan kadınla görüşme gerçekleştirilmiştir. 2 kişi ile telefon üzerinden, diğerleri ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler tamamen gönüllülük esasına göre gerçekleştirilmiştir ve her biri ortalama 20 dakika ile 40 dakika arasında sürmüştür. Katılımcıların rızası alınarak görüşmeler ses kaydına alınmış, sonrasında deşifre edilerek Word dosyalarına aktarılıp sorulan sorular şeklinde cevaplar sınıflandırılmış, devamında ise verilen cevaplar analiz edilmiştir.

Çalışma Grubu

4 ayrı seradan toplamda 7 çalışanla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların bazı bilgilerine Tablo 1’de yer verilmiştir. Buna göre katılımcılar içinde en düşük yaş 22, en yüksek yaş 55’tir. Biri hariç hepsi bekârdır. Katılımcılardan bekâr olan hariç diğerleri 15 yıldan fazladır bu işi yaptığını belirtmiştir. Katılımcıların yaşlarına göre çalıştıkları süreleri göz önüne aldığımızda bu işin geçici olmadığını, süreklilik arz ettiği söylenebilir.

Tablo 1: Katılımcılar hakkında bilgiler

<i>Katılımcılar</i>	<i>Yaşı</i>	<i>Medeni hali</i>	<i>Çalıştığı süre</i>
<i>K1</i>	<i>55</i>	<i>Evli</i>	<i>18 yıl</i>
<i>K2</i>	<i>51</i>	<i>Evli</i>	<i>20 yıl</i>
<i>K3</i>	<i>50</i>	<i>Evli</i>	<i>20 yıl</i>

K4	45	Evli	15 yıl
K5	22	Bekar	4 yıl
K6	32	Evli	21 yıl
K7	43	Evli	19 yıl

Bulgular

Bu bölümde, çalışmanın sınırlılığı ölçüsünde araştırmanın bulguları betimlenmiş ve yorumlanmıştır. Öncelikle muz seraları hakkında bilgiler verilecektir ve ardından katılımcı kadınların emek süreçlerine, çalışma koşullarına ve yaşadıkları zorluklara yönelik bulgular ele alınacaktır.

Muz Seraları Hakkında Bilgiler

Türkiye’de muz yetiştiriciliği Anamur ve Bozyazı’da çoğunlukla örtü altı usulünde, Alanya ve Gazipaşa’da ise açıkta yapılmaktadır. Muzun örtü altında üretiminin yapılmasındaki birinci amaç yüksek verim elde etmek iken ikinci amaç kaliteyi yükseltmektir (Emekli ve Büyüктаş (2009:24). Anamur’daki muz seralarının çoğunluğunda havalandırmalar yanlarda, çatıda yerleştirilen pencerelerle yapılmaktadır. Kış aylarında dondan korunmak için lokal ısıtma teknikleri kullanılmaktadır. Bazı seralarda soba gibi ısıtıcılar da tercih edilmektedir.

Muz seraları, muz ağaçlarının yetiştirildiği, sıklıkla üstü kapalı olmak üzere mevsime göre açık olarak da yetiştirilen tarım alanlarıdır. Araştırma kapsamında sahayla ilgili iki fotoğraf aşağıda sunulmuştur (Fotoğraf 1 ve Fotoğraf 2). Muz seraları üstü kapalı tercih edildiğinde genellikle cam ya da plastik kaplama yöntemi kullanılmaktadır. Böylece muzların optimum düzeyde büyümeleri sağlanmakta, hastalıklardan ve böceklerden korunması mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla seralar, muzların 12 ay boyunca yetiştirilebilmesine olanak sunabilmektedir.

Fotoğraf 1: Açık olarak yetiştirilen muz.

Kaynak: 26.05.2024 tarihinde Tuğçe Şerife Yöner tarafından çekilmiştir

Fotoğraf 2: Kapalı olarak yetiştirilen muz

Kaynak: 26.05.2024 tarihinde Tuğçe Şerife Yöner tarafından çekilmiştir

Muz seralarında çalışan kadın işçilerin emeklerine bir bakış

Muz seralarında çalışan kadın işçiler, muz bitkisinin bakımı, gübreleme, sulama, yaprak budama, havalandırma, hasat, yabancı otları ayıklama gibi pek çok işle uğraşmaktadırlar. Bunun yanında seraların temizliği, sera içerisinin nem dengesini korumak, hastalık ve hasarlara karşı çözümler üretmek gibi işlerde de çalışmaktadırlar. Sektörde kayıt dışı ve güvencesiz çalışma çok yaygındır. Muzların sağlıklı ve verimli büyümesi için kadınlar birtakım sorumluluklarla rol

alabilmektedirler. Yeri geldiğinde erkeklerin iş alanındaki rollerini de üstlenmek durumunda kalabilmektedirler. Ancak genel olarak daha ağır işlerde erkekler rol alırken kadınların ilaçlama, gübreleme, sulama ve budama gibi işlerde daha fazla çalıştıkları görülmüştür. Örnek olarak Fotoğraf 3 ve Fotoğraf 4’de bakılabilir.

Fotoğraf 3: Kadın işçinin muz ilaçlama süreci

Kaynak: 26.05.2024 tarihinde Tuğçe Şerife Yöner tarafından çekilmiştir

Fotoğraf 4: Kadın işçinin muz budama süreci

Kaynak: 26.05.2024 tarihinde Tuğçe Şerife Yöner tarafından çekilmiştir

Fotoğraf 3 ve Fotoğraf 4’te de görüldüğü gibi kadınlar ağırlıklı olarak geleneksel kıyafetler (örneğin renkli şalvar) giymektedirler. Ancak muz seralarının içerisi oldukça sıcak ve havasız olduğu için kadın işçiler en ince giysileri tercih etmektedirler. Sıcak havaya rağmen lastik çizme

tercih etmelerinin nedeni ise, sürekli sulamadan kaynaklı düşme ve kaymaları önlemek içindir. İçerisi çok sıcak ve havasız olduğu için yazın güneş doğmaya yakın seraya gitmekte ya da güneş batmaya yakın seralara gitmeyi tercih etmektedirler. Kışın ise patronun belirlediği saat dilimi içerisinde gitmek zorundadırlar.

Kadınların aldıkları ücretler işe göre değişiklik göstermektedir. Yevmiye usulüyle kadınlar çalışmaktadır. Günlük ortalama 1000 TL ücret alan kadınlar arasında yaptıkları işe göre 800 TL aldığını ifade edenler de olmuştur. Kadınlar genellikle muz üretim sürecinde budama, gübre taşıma, sulama, toplama gibi işlerde çalışmaktadırlar. Katılımcılar erkeklerin kendilerinden daha fazla ücret aldıklarını belirtmişlerdir. Ancak her ücret politikasının seraya göre değişiklik gösterdiğini de ifade etmişlerdir. Örneğin muz seralarında önemli bir iş olan takoz alma işlemini genellikle erkek işçiler yapmaktadır. Bu işlemi yapan işçiler günlük 2000 TL civarında yevmiye almaktadır. Bunun dışında fidan ayarı olarak adlandırılan bir işlem vardır. Bu işlemi de genel olarak erkek işçiler yapmaktadırlar ve genel olarak ücretlendirilmesi yaklaşık olarak 2000 TL civarındadır.

İşçiler günde ortalama 8 saat çalıştıklarını belirtmişlerdir. Mesai saatleri bazen değişmektedir. Örneğin yaz aylarında sıcaktan dolayı çok erken saatlerde veya geç saatlerde çalıştıklarını belirtenler de olmuştur. Ayrıca görüşülen katılımcıların hepsi de sigortasızdır ve örgütsüzdür. Güvencesiz çalışma sektörün kayıt dışılığıyla da bağlantılıdır. Pek çok katılımcı bu işi uzun süredir yaptığını belirtmiştir. Dolayısıyla bu işin geçici değil de artık meslek haline geldiğini söyleyebiliriz. Çalışma koşulları bakımından birtakım zorluklar yaşadıklarını aktaran katılımcılar ücret politikasını eleştirmişlerdir ve bazı işlerde aynı emeği vermelerine rağmen erkeklerin lehine bir eşitsizliğin olduğunu, ayrıca ev işlerinde de çalışmak durumunda kaldıklarını belirtmişlerdir.

Muz seralarında çalışan kadın işçilerin konumu ve cinsiyete göre iş bölümü

Araştırmada katılımcı işçi kadınlara bu sektördeki konumlarının ne olduğuna ve cinsiyete göre yapılan iş bölümlerinin neler olduğuna dair sorular yöneltilmiştir. Bulgulardan hareketle, kadınlar ağırlıklı olarak gübreleme, sulama, ilaçlama gibi aşırı güç gerektirmeyen bakım işlerine yoğunlaştıklarını söyleyebiliriz. Dolayısıyla fazla güç gerektiren işlerde erkeklerin öne çıktığını ama bazı durumlarda kadınların da güç gerektiren işlerde çalıştıklarını ifade edebiliriz.

Kadın işçilerin muz serasındaki konumu ve genellikle hangi işleri yaptığını yönelik K1 şu cevabı vermiştir; *“Kışın soğuk ve fırtınalı havalarda serayı açıp kapatırım. Yazın zaten serayı 6-8 ay açık bırakırız. Sulama işini yaparım. Bitkinin gidasını veririm. Sürekli bakım işini yaparım yani. Yabani otları falan yolarım. İşçilerin çoğu oradaki görevli ne derse onu yapıyor zaten. Ben de o şekilde. Daldız kullanması çok zordur. Ama ben onu da kullanırım.”* K1 genel olarak

kadınların yaptığı işlerden bahsetmiştir. Bunun yanında daldız kullanmaktan da bahsetmiştir. Daldız, muz kökü almak için kullanılan bir alet olup güç gerektiren bir araçtır. Bu aleti muz seralarında genellikle erkek işçilerin kullanmaktadır ancak bazı kadınların da bunu kullandığı gözlemlenmiştir. Keza K6 da zaman zaman daldızı kullandığını söylemiştir.

K2, K3, K4 ve K7'nin de muz serasında kadın işçi olarak çoğunlukla benzer işleri yaptıklarını söyleyebiliriz. Örneğin K4 şu cevabı vermiştir: *“Muz serasında işçiyim. Çapalama, gübreleme, sulama, bakım gibi işleri yaparız. İşçilerin çoğu bunları yaparlar zaten. Yaprak budarız. Yabani otları yolarız.”* Öte yandan muz serasına eşine, babasına, ailesine yardıma gidenler de bulunmaktadır. K5 ise ailesine ait serada yardım için çalıştığını belirten ücretsiz aile işçi konumundadır. Kendisi şunları aktarmıştır: *“Okuldan gelince babama yardıma gidiyorum. Belirli bir işim de yok. Babam neyi yap derse genelde onu yapıyorum.”*

Kadın ve erkek işçilerin yaptığı işler her serada farklılık göstermekle beraber, katılımcıların çoğunluğu güç gerektiren işlerin erkek işçilerin yaptığını dile getirmiştir. Muz sektörünün kol gücü gerektiren yönleri de sahip olması, bu alanda erkek iş gücüne olan ihtiyacı da arttırmaktadır. Diğer taraftan kadın ile erkek işçilerin ücretleri de farklılık taşımaktadır. Katılımcılar, erkeklerin kadınlara göre daha yüksek ücret aldıklarını aktarmışlardır. Muz seralarında kadın ve erkek işçilerin iş ayrımını K1 ve K6 şu şekilde ifade etmişlerdir; *“İstisna olarak erkeğin yaptığı işi kadınlar da yapar ama azdır. Mesela muz bağlama işini %90 erkekler yapar. Bu zor bir iştir. Bu yüzden genel olarak erkekler yapar ama yapan kadınlar da vardır. Mesela ben de yaparım. Fakat genellikle kadınlar erkek işçilerin yanında yardımcı konumundadır.”* K6'ya göre ise, *“serada kadın ve erkeğin yaptığı iş farklıdır. Kadının gücü erkeğin yaptığı işe yetmez. Güçsüz düşer. Biz daha çok gübreleme, sulama, yabani otları yolma gibi yan görevleri yaparız. Erkekler asıl görevleri yaparlar. Bu asıl görevler de oldukça güç istiyor. Bizim bunları yapmaya gücümüz yetmez.”*

K6'nın ifadelerinden hareketle kadınların erkekleri “asıl görevler” alanında konumlandıklarını, kendi uğraşlarını ise “yan görevler”, başka bir ifadeyle tamamlayıcı rollerle konumlandıklarını söyleyebiliriz. Gübreleme, yabani otları yolma, sulama ve ilaçlama gibi işleri yan görevler olarak anlamlandırmaktadırlar. Bunun yanında erkeklere ayrılan iş bölümünde kadınların da rol aldığı görülmüştür. Fakat kadın işçi yine de erkek işçiye oranla geri planda görülmektedir ve ücret konusunda da farklılık yaşanmaktadır. Eşine yardıma giden kadınların birçoğunun da gelir almaksızın eşlerine yardım ettiği ve ağır görevlerde de rol aldıkları elde edilen bulgular arasındadır. Bununla ilgili olarak ise K3 bu durumu şu şekilde ifade etmiştir; *“serada kadına da erkeğe de ayrı iş verilir genellikle. Erkeklerin yaptığı işleri kadınlar da yapıyor. Ağır geliyor kadınlara ama mecburiyetten dolayı çalışıyoruz. Öte yandan K4 ise muz seralarında kadın ve erkeğe atfedilen iş bölümünün olmadığından, kadın ve erkeğin de her işi yapabileceğinden bahsetmiştir: “Kadın da erkek de aynı işi yapabilir. Ben yaparım mesela. Erkek işi kadın işi yoktur.*

Güç gerektiren iş olur tabi. Olsun kadın da yapar. Erkeklerden daha zor işi yapan kadınlar da var. Ama muzı biz taşıyamıyoruz. Onu genelde erkekler taşıyor. Buna gücümüz yetmiyor mesela.”

Özet olarak kadınların ve erkeklerin yaptıkları işler açısından genel bir farklılaşma olduğunu, erkeklerin daha fazla güç gerektiren işlerde çalıştıkları, bazı katılımcıların kadınların işlerini “yan görevler” şeklinde anlamlandırdığını, ücret bakımından ise erkeklerin lehine bir durumun olduğu söylenebilir.

Kadın işçilerin karşılaştığı zorluklar

Muz serasında çalışan kadın işçiler birtakım zorluklarla yüz yüze gelebilmektedirler. Bu işin güç gerektiren ve zorlu yönlerinin olması işçileri birtakım sağlık sorunları yaşamasına da neden olabilmektedir. Yazın aşırı sıcaklarla mücadele, sağlık sorunları açısından sırt ve bel ağrıları, yaralanmalar gibi sıkıntılar yaşanabilmektedir. Katılımcılara, kadın olarak bu sektörde yaşadıkları zorluklar sorulmuştur. Bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

K1: “Zorlanıyorum. Tüm gün sıcakta çalışıp bir de eve gidip yemek yap, çamaşır at, yoruluyorum. Bazen sabrım kalmıyor. Ama mecburuz. Az para alıyoruz. Çalıştığım için memnunum ama zor şartlar altında çalışıyoruz. Aldığım miktar beni tatmin etmiyor. Bu yüzden iş değiştiren çok fazla kadın oldu.”

K1 böylece hem işte hem evde çalışmak zorunda kaldığını aktarırken aslında çift vardiya yaptığını da dile getirmiş olmaktadır. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önemli göstergelerinden biridir. Keza ücretlendirme konusunda da eşitsizliği dile getirmesi dikkate değer noktalardan biridir. Diğer katılımcılarda da benzer ifadelere rastlanmıştır.

K2: “Bazen ezilmiş gibi hissediyorum. Çoğu seraya bakarsan muz serasında çalışan işçilerin erkek olduğunu görebilirsin. Kadınlara çok ağır geliyor. O kadar rezillik çekiyorum ama karşılığını da alamıyorum. Serada çalışma işini genelde erkekler yapar zaten. Burada çalışmak bana çok ağır geliyor. Bazen bu yükü kaldıramıyorum. Hayattan geri kaldığımı hissediyorum. Buranın dışında hayatım yok ama bırakma gibi bir seçeneğim de yok. Eşim için gitmek zorundayım. Ona yardım etmek zorundayım.”

K3: “Kadınlar çok güçlüler. İş ne kadar zor olsa bile bırakmıyorlar. Çocuklarını okutma hevesiyle çalışıyorlar tüm gün. Sonunda alacağım para beni motive ediyor. Ekonomik anlamda kendimi özgür hissediyorum. Bunlar beni çalışırken güçlendiriyor. Yeri geliyor erkeklerden daha güçlü oluyoruz. Güzelce giyinip, süslenip, gezmek için para lazım. Burada çalışıyor olmaktan çok memnunum. Başka iş de olabilirdi. Genel olarak çalışmak beni mutlu ediyor. Kazandığım parayı istediğim gibi harcayabilirim. Tabi ki çok zorlanıyorum. Ama buna değiyor.”

K5: “Sosyal açıdan, sağlık açısından, bakım açısından kötü hissediyorum. Ellerim çok kötü oluyor. Sıcaktan vücudumda sivilceler çıkıyor. Her açıdan çok zorlanıyorum ama aileme yardım etmek beni mutlu ediyor. Biz kadınlar erkeklere göre daha azimliyiz. Erkek işçiler daha kolay bırakıyor bu işi. Biz hem mecburuz hem de üstesinden geliyoruz. Birçok açıdan kendimi eksik hissediyorum orası ayrı tabi. En çok da psikolojik olarak beni çok etkiliyor.”

K6: “En çok kıyafet yönünden zorlanıyorum. Erkekler rahatça giyinip soyunabiliyorlar ama biz yapamıyoruz. Bazen güç gerektiren işlerde erkek işçilerden yardım alıyoruz. Yetersiz kalıyorum. Bunu hissediyorum yani.”

Genel olarak katılımcıların yaptığı işi ağır bir yük olarak gördüklerini, birtakım eşitsizliklere maruz kaldıklarını, hem işte hem de evde iş yapmak durumunda olduklarını belirterek toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bazı boyutlarına işaret etmişlerdir. Yaşadıkları durumu rezillik olarak tarif eden de vardır sosyal hayattan geri kaldığını ifade edenler de vardır. Keza sağlık sorunları yaşayıp kendini kötü hissettiğini dile getiren de bulunmaktadır. Öte yandan çalıştığından dolayı kendini güçlü hisseden katılımcı da söz konusudur (örneğin K3). Özellikle ekonomik bağımsızlık halinin güçlü hissetme açısından önemi ortaya çıkmaktadır. Bazı katılımcıların kadınların kararlı ve azimli olduğuna yönelik vurgu da dikkat çeken yönlerden biridir. Ancak katılımcıların genel olarak erkeklerle eşit ve adil konumda olmadıklarını, çalışma koşullarının zorlu olduğunu daha sık ifade ettiklerini söyleyebiliriz.

Çalışma ve yaşam şartlarıyla ilgili olarak katılımcıların dile getirdiği diğer hususlar ise şu şekildedir:

K1: “Serada yazın aşırı sıcaklarda çalışmak zor oluyor. Seranın içi havasız oluyor. Nefes almakta zorluk çekiyorum. Hatta temmuz ve ağustos döneminde seranın içinde 1 saatten fazla duramayız. O aylarda sera içerisi çok daha sıcak oluyor. Bu yüzden biraz daha rahat çalışabilmemiz için sabah erken saatlerde ve akşam geç saatlerde çalışırız.”

Yaz aylarındaki sıcaklığın önemli bir sorun teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Keza yaz aylarında çalışma saatlerinin değişmesi, gündelik işlerin rutinini de bozan bir durum olabilmektedir. Ayrıca, seranın sıcaklığından şikâyetlerin diğer katılımcılar tarafından da dile getirildiğini belirtelim.

K4: “Muz bitkisini sürekli olarak sulamak zorunda olduğumuz için her taraf çamur oluyor. Yerler çamur olduğu için de çok kayıyoruz, düşüyoruz. Zemin sert ve kaygan oluyor. Bu yüzden ciddi hasarlar alabiliyoruz. Bunun dışında işçiler arasında geçimsizlik olabiliyor. Bazen kavg ediyoruz, bazen hoşgörülü davranıyoruz tabi ama anlaşmazlıklar çok oluyor. Biz de mecbur boynumuzu eğiyoruz. Ekmek parası. Çalışmaya mecburuz.”

K6: “Yaz zamanı sıklıkla yılanlarla karşılaşırız ve yılan sokmaları karşılaştığım en büyük zorluklardan birisi. Her gün sulama olduğu için çamurda düşme riskimiz var. Düşmemek için

dikkatli adımlar atarız. Yılan sokmalarında ise yaranın üzerinde muz suyu dökeriz. Bu kanamayı durduruyor.”

K7: *“Kapalı ortamda çalışıyoruz. Kışın bile güneşli zamanlarda havasız ve sıcak olabiliyor. Nefes almamız zorlaşıyor. Uzun saatler sonrasında kolumda güç kalmıyor. Bunun için olabildiğince dinlenerek işimi yapmaya çalışırım. Çamurda kaymamak için ayakkabı tabanımı ona göre seçerim. Zaten sera içerisinde plastik çizmeler giyiyoruz.”*

Katılımcılar, seraların özellikle sıcak aylarda fazla bunaltıcı olduğunu, ayrıca muzun sulanmasından dolayı da çamur üzerinde yürümek durumunda kaldıklarını, ara sıra aralarında gerilimler olsa da bunların uzun sürmediğini dile getirmişlerdir.

Kayıt dışılığa sürükleyen nedenler ve ekonomik güçlükler

Kadınların güvencesiz çalışma ortamına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum kayıt dışılıkla bağlantılıdır. Kadınları kayıt dışı istihdama sürükleyen pek çok unsur vardır. Bunların başında geçim sıkıntısı yer almaktadır. Ekonomik geçimi sağlayamayan kadın işçiler kayıt dışı olarak çalışmakta ve geçimlerini bu şekilde sağlamaya çalışmaktadırlar. Ekonomik sıkıntının yanında, çocukların eğitim masrafları, yaşam döngüsü, aktif yaşama katılım, ev içi ortamdan rahatsız olma gibi psikolojik sıkıntılar da bulunmaktadır. Kayıt dışı çalışma durumuyla ve geçim sıkıntısıyla ilgili K1 şunları söylemiştir: *“Sadece ekonomik sıkıntı. Başka hiçbir şey değil. Para lazım. Mecburum. Geçimimi sağlayamıyorum.”* K2 ise şöyle demiştir : *“ekonomik sıkıntılar bizi çalışmaya mecbur bıraktı. Çocukları okutmak, evi geçindirmek. Tek derdim bu. Çocuklarım rahat okusunlar.”* K6’nin ifadesi ise şu şekildedir: *“eşim işçi sıkıntısı çekiyordu. Bazen dönemsel işçi bulamıyorlar. Hem para yabancıya da gitsin istemiyordu. Ben de ona yardım etmek için başladım.”* Birçok katılımcının ekonomik sıkıntılar sonucu kayıt dışı istihdama yöneldiği görülmektedir.

K7: *“Gelecek kaygısı vardı. Zaten okutmam gereken çocuklarım da var. Maddi sıkıntıdan başka bir şey değil. Durumum olsa bu rezilliği çekmem zaten.”*

Bazı katılımcılar yaptıkları işi mecburiyetten yaptıklarını ve memnun olmadıklarını aktarmışlardır. Öte yandan pek çok bakımdan benzer işler yapmalarına rağmen erkeklere göre daha az ücret aldıklarını ve bunun da yetersiz kaldığını dile getirmişlerdir. Ancak ücretlendirmenin yapılan işe göre değişiklik gösterdiğini de belirtmişlerdir. Önemli eleştirilerinden biri ücretin hem düşüklüğü hem de erkeklerle zaman zaman aynı işi yapmalarına rağmen onlardan düşük ücret almaları olmuştur.

K1: “Yaptığımız işe göre ücretlendirmeler değişiyor. Her seranın farklı ücretlendirmesi var. Benim çalıştığım yerde aynı ücreti almıyoruz. Çok fazla emek veriyoruz. Karşılığını tabi ki alamıyoruz.”

K3: “Ağır işler erkeklere yaptırıldığı için erkeklerle kadınların geliri farklı oluyor.”

K6: “Aynı saatlerde çalışıyoruz. Çok çalışıyoruz, çok emek veriyoruz. Yeri geliyor erkeklerden daha çok işi yapıyoruz. Bize emeğimizin karşılığı verilmiyor.”

K7: “Aynı olmaz ki. Erkek işçilere daha çok verirler. Bazen aynı işleri yaparız ama yine de onlar daha fazla alır. Bazen eşit verirler.”

K2: “Erkekler daha düşük bir ücretle çalışmazlar. Çünkü erkekler evi geçindiren olarak görülüyor. Oysaki ben burada çalışıyorum ve eve gidince de durmuyorum. Yine çalışıyorum. Ev işi bitmiyor. Kadınlar mecbur olduğu için çalışıyorlar. Emeklerimin karşılığını alamam da verilen miktara razı oluyorum.”

K5: “Sabahtan akşama kadar çalışıyorum. Alın teri döküyorum. Bu alın teri ve yorgunluğun bir karşılığı olamaz.”

Özet olarak kadınlar, geçim sorunlarından dolayı kayıt dışı alanda ve zorlu koşullarında çalışmak durumunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca çok çalışmalarına rağmen yeterli ücret alamadıklarını, ayrıca zaman zaman erkeklerle benzer işler yapmalarına rağmen onlardan düşük ücret aldıklarını belirterek eşitsizliğe dikkat çekmişlerdir. Evde de yaptıkları işler olduğunu ifade ederek toplumsal eşitsizliğin boyutlarını gözler önüne sermişlerdir.

Sonuç

Mersin’in Anamur ilçesi örneğinde muz seralarında çalışan kadın işçilerinin emek süreçlerini ve yaşadıkları zorlukları ele aldığımız bu araştırmada kadınların çalışma hayatında birtakım sıkıntılar çektiklerini keşfetmiş bulunmaktayız. Araştırma kapsamında 4 ayrı seradan toplam 7 kadınla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların çoğu bu işi uzun süredir yaptığını belirtmiştir. Bu durum bu işin geçici değil, artık sürekli yapılan bir iş haline geldiğini işaret etmektedir. Geçim sorunlarından dolayı bu işi yaptıklarını belirten katılımcıların çoğu genel olarak çalışma koşullarından memnuniyetsizliğini ifade etmiştir. Bir görüşmeci ise ekonomik özgürlük elde ettiğini dile getirerek kendini çalışarak güçlü hissettiğini aktarmıştır. Muz yetiştiriciliği sürecinde kol emeğine çok fazla ihtiyaç duyulduğu için erkeklerin kendilerine göre daha fazla ücret aldığını dile getiren katılımcılar aldıkları ücretin yaptıkları işe değmediğini ama mecburen çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Öte yandan bazı durumlarda kendileri de erkeklerin yaptığı işi yaptığını, zorluklarla mücadele ettiklerini ama erkeklerle aynı ücreti alamadıklarını belirterek eşitsizliğe dikkat çekmişlerdir. Yaptıkları işe göre aldıkları ücreti yetersiz bulan kadınlar

sosyal hayattan da geri kaldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar, ücretlerin düşüklüğünün yanı sıra yaz aylarında seralardaki sıcaklıktan ve yerlerin çamur olmasından dolayı da zorluklar yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

Görüşme yapılan katılımcıların hepsi de sigortasızdır. Güvencesiz olarak çalışan kadınları kayıt dışılığa iten faktörlerin başında geçim sıkıntısı gelmektedir. Kadınlar genel olarak bakım, gübreleme, sulama, yaprak budama, havalandırma, hasat, yabani otları ayıklama gibi işlerde çalışmaktadırlar. Seralarda cinsiyete dayalı bir iş bölümü var gibi gözükmeyle birlikte bazı kadınlar erkeklerin de yaptığı işi yaptığını dile getirmiştir ancak ücret konusunda eşit ücret alamadıklarını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra ev işleriyle de uğraşmak durumunda kaldıklarını belirterek toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin boyutlarını gözler önüne sermişlerdir.

Kaynakça

Akova, S. B. (1997). Türkiye’de muz ziraatinin coğrafi dağılışı ve özellikleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 5, 140-177.

Altınbıçak, M. A. (2019). Anamur ilçesinde kırsal yolculuk karşısında çilek üretiminin değerlendirilmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomik Dergisi*, 51(1),366-376.

Arslan, A. (2018). *Mevsimlik tarım işçisi kadınların kentsel mekânda ve tarladaki gündelik yaşam deneyimleri: Şanlıurfa örneğinde bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.

Aslan, K. (2020). *Kayıt tarımında mevsimlik tarım işçiliği ve insana yakışır iş olanakları açısından durum analizi: Malatya ili araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Creswell, J.W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev. Ed. M. Bütün- S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitap.

Çayır, A. K. (2020). *Mevsimlik tarım işçiliğinde kadın ve çalışma koşulları: Çanakkale-Biga örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.

Çelik, K. vd. (2015). *Gezici mevsimlik tarım işinde çalışan kadınların çalışma ve yaşam koşullarının irdelenmesi*. Ankara: Dünya Bankası. (09/10/2024 tarihinde <https://documents1.worldbank.org/curated/en/577571479488978309/pdf/110377-WP-P146215-PUBLIC-TURKISH-kezban-celik-R.pdf> adresinden ulaşılmıştır)

Dedeoğlu, S. (2019). Göç, prekaryalaşma ve kadın emeği: türkiye’de suriyeli kadınların mevsimlik tarımsal üretimdeki yeri. *Toplum ve Hekim*, 34 (3),187-197.

Dedeoğlu, S.; Bayraktar, S. (2019). *Yoksulun umudu çocuk: mevsimlik tarım işçisi hanelerin sosyo-ekonomik profili ve çocuk işçiliği araştırması*. Ankara: Kalkınma Atölyesi.

Emekli, N.Y.; Büyüktaş, K. (2009). Mersin ili anamur ilçesindeki muz seralarının mevcut durumu üzerine bir araştırma. *Akdeniz University Journal of the Faculty of Agriculture*, 22(1), 23-38.

Göktaş, S. (2024). *Altınova’da seracılık sektöründe çalışan dış göç ile gelmiş olan kadınların emeği üzerine nitel bir değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı.

Kekil, V. (2022). *Mevsimlik tarım işinde kadın emeği: Kahramanmaraş ve Gaziantep örnekleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mardin Artuklu üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisadi ve İdari Anabilim Dalı.

Öksüz, M. & Özgür, E. M. (2022). Emeğin etnikleşmesi ve feminizasyonu: çay tarımında kadın ve gürcü emeği. *Coğrafya Dergisi*, (43),55-75.

Punch, K. F. (2014). *Sosyal araştırmalara giriş: nicel ve nitel yaklaşımlar*. (Çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Sakartepe, İ. A. (2016). *Seracılık sektörü çalışanlarının iş sağlığı ve güvenliği konusundaki farkındalık ve tutumlarının incelenmesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Çevre Mühendisliği Ana Bilim Dalı.

Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE) (Temmuz 2020). *Tarım ürünleri piyasaları: muz*.
<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Piyasalar%C4%B1/2020-Temmuz%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Raporu/muz-temmuz%202020.pdf> (Erişim Tarihi:10.11.2024)

T.C. Mersin Valiliği (23.10.2024). *Vali Ali Hamza Pehlivan, Anamur ilçesinde coğrafi işaret tescilli anamur muzunu hasadı gerçekleştirdi*. <http://www.mersin.gov.tr/vali-ali-hamza-pehlivan-anamur-ilcesinde-cografi-isaret-tescilli-anamur-muzu-hasadi-gerceklestirdi#:~:text=%C3%9Cilkemizde%20y%C4%B1ll%C4%B1k%20yakla%C5%9F%C4%B1k%20950%20bin,sinden%20fazlas%C4%B1%20Anamur%20%C4%B0l%C3%A7emizde%20%C3%BCretiliyor> (Erişim Tarihi: 09.12.2024).

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2022). *Türkiye'nin muz üretimi son 5 yılda yüzde 139,4 arttı*. <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5452/Turkiyenin-Muz-Uretimi-Son-5-Yilda-Yuzde-1394-Artti> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (25.03.2024). *İşgücü istatistikleri, 2023*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?P=Isgucu-Istatistikleri-2023-53521> (Erişim Tarihi: 10.12.2024).

Yazk, B. (2022). *Mersin ili seracılık sektöründe çalışanların iş sağlığı ve güvenliği farkındalığı, karşılaştıkları tehlikeler ve risklerin saptanması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Ana Bilim Dalı.

Yiğit, B. & Öcal Kara, F. (2023). Tarımda kadın emeği: Şanlıurfa ili örneği. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 9(77),5034-5041.

